PAGE(S)MISSING

NOT AVAILBLE

1 – 77

॥श्रीमहागणपतयेनमः। अग्निंचेष्यमाणोमावास्यायांपौर्णमास्यामेकाष्टकायांवोखाꣳसंभरत्यषाढामधिकृत्यैकेसमामनंतिह्वरस्य
तिपुरोहितादेवादेवानांदेवादेवाःप्रथमजादेवादेवेषुपराक्रमध्वंप्रथमाद्धितीयेषुद्धितीयास्तृतीयेषुस्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिꣳ
शा अनुव्यारभध्वꣳशकेयंयदिदंकरोमितेमावर्त्ततेमाजिन्वतास्मिन्ब्रह्मन्नस्मिन्क्षत्रेस्यामाशिष्यस्यांपुरोधायामस्मिन्क
र्मन्नस्यांदेवहूत्याꣳस्वाहेतिचतुर्गृहीतंजुहोतिजुहूꣳस्रुवंचसंमृज्यजुह्वामष्टगृहीतंगृहीत्वायुंजानःप्रथमंमनइति
यजुरष्टाभिर्ऋग्भिरेकामाहुतिंजुहोत्यंतर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठन्यंकामयेतपापीयान्स्यादित्येकैकंतस्यजुहुयाज्जिह्मस्तिष्ठन्यदि
कामयेतछंदाꣳसियज्ञयशसेनार्पयेयमित्यृचमृचंचास्तोमꣳसमर्धयेत्यपरंचतुर्गृहीतंगृहीत्वादेवस्यत्वासवितुःप्रसवइति
चतुर्भिरभ्रिमादत्तेवैणवीꣳकल्माषीꣳसुषिरामसुषिरांवोभयतःक्ष्णूमन्यतरतःक्ष्णूंवाप्रादेशमात्रीमरत्निमात्रींव्यायाममात्रीं
मपरिमितांवाखादिरींपालाशीमौदुंबरीमर्कमयींकार्ष्मर्यमयींवैकंकतींशमीमयींयोवायज्ञियोवृक्षःफलग्रहिः॥१॥इमामगृ
भ्णन्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीꣳरशनामादायप्रतूर्त्तंवाजिन्नाद्रवेत्यश्वमभिदधातितूष्णींगर्दभस्ययुंजाथाꣳरासभंयुवमि
तिगर्दभंयोगेयोगेतवस्तरमितितिसृभिरश्वप्रथमाअभिप्रव्रजंतियत्रमृदंखनिष्यंतःस्युःयदिकामयेतपापवस्यसꣳस्यादितिग
र्दभप्रथमागच्छेयुःअग्निंपुरीष्यमंगिरस्वदच्छेमइतिजपत्यग्निंपुरीष्यमंगिरस्वदच्छेमइतियेनद्वेष्येणसंगच्छेततमभिमंत्रयतेयद्यन्यंनि
र्दिशत्यग्निंपुरीष्यमंगिरस्वद्भरिष्यामइतिवल्मीकवपांमासूर्यस्योदेतोस्तामुद्धृत्योपतिष्ठतेन्वग्निरुषसामग्रमख्यदितिवल्मीकव
पाःप्रक्रामत्यागत्यवाज्यध्वनआक्रम्यवाजिन्पृथिवीमितिद्वाभ्यांमृत्खनमश्वमाक्रमय्यद्यौस्तेपृष्ठमित्यश्वपृष्ठंसंमार्ष्ट्यभितिष्ठपृ
तन्यतोधरेसंतुशत्रवःइंद्रइववृत्रहातिष्ठापःक्षेत्राणिसंजयन्नभिष्ठितोसीतियंद्वेष्टितमधस्पदमश्वस्यमनसाध्यायन्

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

चयनसूत्र·

क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्याम् खननादुद्यमश्वमनुक्रमय्यापो देवीरुपसृजेत्यश्वस्य पदेपउपसृज्य पदे हिरण्यं निधाय ॥ २ ॥ जिघर्म्यग्निमा
त्वा जिघर्मीति मनस्वतीभ्यामेकामाहुतिं हिरण्ये हुत्वापादाय हिरण्यं परि वाजपतिः कविरिति तिसृभिरग्निमाम्रखनं परिलि
खति बाह्यो बाह्यां वभ्रिरसी देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति द्वाभ्यां खनत्यपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमाहृत्य तयैवाभ्रिये ष्यश
र्म च स्थो वर्म च स्थ इति द्वाभ्यामुत्तरेणाग्निं खननं कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तरणं तुपरि पुष्करपर्णमुत्तानं पुरीष्यो
ऽसि विश्वभरा इति मृत्खननमभिमंत्र्य त्वामग्ने पुष्करादधीति कृष्णाजिने पुष्करपर्णे च संभरति चतसृभिस्तिसृभिर्वा गायत्री
भिर्ब्राह्मणस्य त्रिष्टुब्भी राजन्यस्य जगतीभिर्वैश्यस्य यं कामयेत वसीयान्स्यादिति तमुभयीभिस्तस्य संभरेद्दशभिः संभरति
जनिष्ठा हि जेन्य इति मृदमभिमृश्य मृत्खननं संलोभ्य संते वायुरिति मृत्खनने पश्चानीयम्समुद्यम्य कृष्णाजिनस्यान्तान् सुजातो
ज्योतिषा सहेति क्षौमेण मौञ्जेनार्कमयेण वा दाम्नोपनह्योदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति स जातो
गर्भो असीति हरति स्थिरो भव वीड्वंग इति गर्दभस्य पृष्ठ आदधाति शिवो भव प्रजाभ्य इत्यारोहितं तमभिमंत्रयते प्रैतु वाजी कनि
क्रददिति तिसृभिर्हरमाणाः प्रत्यायंत्यग्निं पुरीष्यमंगिरस्वदच्छेम इति येन द्वेष्येण संगते तमभिमंत्रयते पश्चान्निर्दिश्यात्क
त्तरेण विहारं परिश्रित ओषधयः प्रतिगृह्णीताग्निमेतमिति द्वाभ्यामोषधीषु पुष्पवतीषु फलवतीषूपाहरति ॥ ३ ॥ विपाज
सेति तिसृभिस्तस्यापो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरपउपसृज्य मित्रः संसृज्य पृथिवीमिति द्वाभ्यां संसृजेन्नीचैः संसृजत्यर्मक
पालैः पिष्टैर्वैणवांगारैर्व्रीहितुषैः पलाशकषायेण शर्कराभिः पिष्टाभिः कृष्णाजिनलोमभिरजलोमभिरिति यथाम्नाय
दृढार्थमुपार्ध्वं मन्यते रुद्राः संभृत्य पृथिवीमिति मृदं संक्षिप्य संसृष्टां वसुभिरिति तिसृभिः कर्त्रे प्रयच्छति मखस्य शि

राम·
॥१८॥
२

रोऽसीति पिंडं कृत्वा यज्ञस्य पदे स्थ इति कृष्णाजिनं पुष्करपर्णं चाभिमंत्र्यातिमृदि वांगुष्ठाभ्यां निगृह्णाति वसवस्त्वा कृण्वंतु गायत्रेण छंद
सेति चतुर्भिर्महिषीमुखां करोति बहुभार्यस्या धसुरेकभार्यस्य क्रियमाणामेतैरेव यजमानोऽनुमंत्रयते त्र्युद्धिं पंचोद्धिमप
रिमितोद्धिं वा चतुरश्रां परिमंडलां वा प्रादेशमात्रीमूर्ध्वप्रमाणेनारत्निमात्रीं तिर्यक्प्रमाणेन व्याममात्रीं समंतपरीमा
णेनापरिमितां वा पंचप्रादेशामिषुमात्रीं वा यदि पंच पशवो भवंतीति वाजसनेयकं कुर्वंश्चतस्रोऽश्रीः प्रतिदिशमुन्नय
त्यष्टाश्रिं वा नवाश्रिमभितस्ततः कुर्यात् द्व्यंगुले बिलादधस्तात् ॥ ४ ॥ अदित्यै रास्नासीति रास्नां करोत्यश्रीणां रास्नाया
श्च संधौ द्वौ चतुरः षडष्टौ वा स्तनान् करोत्यदितिष्टे बिलं गृह्णात्विति बिलं कृत्वा कृत्वाय सा महीमुखामित्युत्तरतः
सिकतासु प्रतिष्ठाप्य मित्रैतां त उखां परिददाम्यभित्या एषा मा भेदीति मित्राय परिददाति षडुखां करोतीति सोषाढा[illegible]
मेतस्या एव मृदस्तूष्णीं चतुरश्रां त्र्यालिखितामिष्टकां वसवस्त्वा धूपयंतु गायत्रेण छंदसेति सप्तभिरश्वशकेनोखां
धूपयति कृष्णोऽश्वस्य शकेनेत्येके गार्हपत्याद्धूपनपचने भवतोऽदित्यास्त्वा देवीत्यग्नेणगार्हपत्यमवटं खात्वा लोहितपचनी
यैः संभारैरवस्तीर्य देवानां त्वा पत्नीरिति तस्मिन्नुखामवदधाति तूष्णीमषाढामप्यवधाय लोहितपचनीयैः संभारैः प्र
च्छाद्य धिषणास्त्वा देवीरिति चतुर्भिरुखायामभिमत्यादधाति मित्रैतामुखां पचेति पच्यमानां तिसृभिर्मैत्रीभिरुपचरति
पक्वां देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्युद्वास्यापद्यमाना पृथिव्याशा दिश आपृणेत्युत्तरतः सिकतासु प्रतिष्ठाप्य मित्रैतां त
उखां परिददाम्यभित्या एषा मा भेदीति मित्राय परिददाति तूष्णीमषाढामुद्वास्य ॥ ५ ॥ वसवस्त्वा छृंदंतु गायत्रेण

॥१८॥ इंद्रस्तेति चतुर्भिरज्ञाक्षीरे तोक्मवा माघ्नूणाजित्समस्तेक विंशतिं वा माषानादाय पुरुषशिरो धावेति वैश्रुपस्यरा अन्यस्य वेष्टुरूतस्याशिनि
हतस्य वा माषान्तुपन्नुप्यायं यो षियस्यत इदं शिर इति पुरुषशिरः प्रच्छिद्यैतेन त्वमग्ने त्रीर्षण्या नेधीति सप्त धाविन्नस्तं वल्मी
कवपां शिरश्छिद्रेषु प्रतिनिदधाति श्रोत्स्यकोष्ठा जगतः पार्थिवस्येक इद्द्वीयमभंग्यश्च वो गाययोरा आनपरो धमः यमं
गायभंग्यश्च वो योरा आनपरो धमः ये नापो न घोध न्वा नि येन द्यौः पृथिवी च दृढा हिरण्यपक्ष स्यान् स्तुधुरान् हिरण्यापक्षाः नयः शाफान्
अश्वाननत्रपतो दानं यमो राजाभिति छतीति तिसृभिर्यमगाथाभिः परिगाय त्वोरु रं अपतीत्येक इदं मस्माकं भुजे मो गाय भ्रस्या म५
दिति पुरुषस्य शिरस्सागास्यो देहग्ने अधिमातुः एभिर्व्याहृत्याहरति। परिश्रित्विच्छ्य धरेया त्वग्नीरथीरिव आदेवेषु प्रयो
दधत्परि वाजपतिः कविरित्येषा परिप्रागादेवो अग्नीरक्षोहा मीवचातनः सेधन्त्विच्छ्वाश्रपद्विषोदहन्नक्षांसि विश्वहे
ति तिसृभिः पर्यग्निकृत्वा मृदाप्रलिप्य निदधाति॥६॥ अग्निभ्यः कामायपवस्तूनालभते मुष्करान्प्राजापत्यमजं तूपरमुपाक्षे
त्यादृश्चकृषभहस्त्यजस्तानेकविंशतिं चतुर्विंशतिं वापराचीः सामिधेनीरन्वाहैकादशप्रयाजाहुतीः समास्त्वाग्नद्धर्तव इत्याग्निकी
रायो अग्ने महे त्वादानाय समिधीमहि। इडुषाभिर्महे रथं द्यावाहो त्रायए भिवीभिति मध्ये एकविंशति रूपे मस्त क्षिवाजयुर्वं च स्यांच
नोद्धीत नाद्यो गिरोभि। अपां अपादाप्स्त्रुरु माकु विसत्सुपेत्रासस्तूरसिज्जोषि सग्धि। समन्यायंतीत्येषा। अपान्नपादाद्य स्थाद्युपस्थं
जिह्मानामूर्ध्वस्वयशा उपस्थे। उभे अभिप्रियतमे सधस्थ आ च परा च चरति प्रजानन्निति तिस्रोऽप्सुमतीर्यदि चतुर्विंशतिर् राम·
मुत्रं स्मादिं त्वामम्मा ग्निनः कुर्मीत् बृहस्पते सवितर्बोधयेनमित्यनाममाग्निना उद्वयं तमसस्परीति उद्वोति षात्या परिदधाति हिरण्य

गर्भः समवर्त्तताग्रइति स्रुच आघारयत्ययं गर्भो अस्य समिधो भवंतीति प्रजापतिनाम्निर्मो भवत्याग्नेयी त्रिष्टुभ आग्नेमानां याज्यानुवाक्या
यः प्राणतो य आत्मदाइति प्राजापत्यस्याधिवासं नृपानां शिरांसि प्रच्छिद्य मृदाप्रलिप्य निदधाति॥ ७॥ अपः कवं धान्यप्स्ववह
रंति प्राजापत्येन संस्थापयतीति विज्ञायते पिवास्तर्वथाभे तेषां स्थाने आपर्वेषिसु लते दवेतमजं तूपरमालभते वायुमती श्वेत
वती वपायाज्यानुवाक्ये वायुमती भिसु लतीदेवतस्य तस्य शिरः प्रच्छिद्य मृदाप्रलिप्य निदधाति वायव्यः कार्म इत्येकं तस्याश्न्ये वैश्वा
नराम्मद्वादशकपालं पशुपुरोडाशं निर्वपति यः कश्चनाग्नेयपशुमालभते वैश्वानर एवास्य द्वादशकपालः पशुपुरोडाशो भवतीत्ये
के तेनेष्ट्वा संवत्सरं न मांसमश्नीयात् न स्त्रियमुपेयान्नोपरि शयीतापि वा मांसमश्नीयादुपरि शयीत स्त्रियं त्वेव नोपेयादिति
वाजसनेयकं यत्माग्दीक्षणीयामाहुतस्त्कृत्वा आरु ध्विंदीक्षणीयां निर्वपति वैश्वानरं द्वादशकपालं तीर्यं पुरस्तात्संवत्सरभृतो
यत्माग्दीक्षाहुती व्यस्तकृत्वा कूल्यैपसुडेम्नयेस्वाहेति पंचाध्वरिकीर्हुत्वाकूतिमग्निमिति षडाग्निकी विश्वेदेवस्य नेतु रिति पूर्णाहुतीं
सप्तमी यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति तस्य सहरदन्तुदुत्य जुहुयात् प्राणानस्य संभिनत्ति क्षिप्रं प्रमीयते शिरोहू भवतीति विज्ञायते ॥८॥ संव
त्सरं दीक्षितउख्यं बिभर्त्ति त्रियहं षडहं द्वादशाहं वा पौर्वात्रिकं संवत्सराद्दूर्ध्वं देवसत्रत्येके ग्ने वै दीक्षमेतकं यत्साष्टुष्टि कर्मणः
स्तत्कृत्वा गार्हपत्यं कुलायेनसुं जकुलायेन वोख्यां प्रच्छाद्य मा सु भित्था इति द्वाभ्यामाहवनीये प्रवृणक्ति मित्रैतां सुभगवां तपेति प्रदक्षिणमं
गारैः परीध्य द्वन्नः स भिरासुप्तिति तस्यां कुंभुक स्फुलिं लिवतं घृतेनाक्त्वा वदधाति सुं आंश्च योगतश्री स्यादित्येके प्रद्याद्याहु
रेघं कामयेत श्रस्यं दिन्या मस्सराष्ट्रं जास्तुकं स्यादिति दक्षाग्निज्वलतो ब्राह्मण वर्चसकामस्य भजीनादनं कामस्य न कामस्य तप्तिं

हुर्वाण आहवनीये प्रदं उद्या ऽऽवालडव्ये नुगमय त्वाहवनीयं परस्या अधि संवत इति वैकंकती समिधमादधाति परमस्याः प
रावत इति शामीमयीमे तद्धविपरीतं सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुख्यमुपतिष्ठते ॥ ९॥ यदग्ने यानि कानि चेति पं
चभिरौदुंबरमपरशुवृक्णामसुरस्या दध्मआद्याद्धाति तैल्वकमभिचरतोऽपि इत्याश्चामलिम्लूनि यास्सेनाईं समिधमादधाति ये
जनेषु मलिम्लव इति वैकंकती यो अस्मभ्यमरातीयादिति शामीमयीं तस्मादग्निश्चितः पापं न कीर्त्तये नो अग्निर्विभ्रतो नो अ
श्निविदः सं शितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्यक्षमेयुगमानेवाश्चम स्त्र औदुंबर्यौ समिधावादधाति मातेव पुत्रं पृथिवी
पुरीष्यमग्निं स्वे योनौ भेरिष्युत्क रवा। तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुंचत्विति मौंजे शिक्ये षडु
द्यामे द्वादशोद्यामे वा यवरधात्वेकविंशतिभिर्वा यो वा रुक्मः स्वत्रातोदृशानो रुक्म इति त्वमासीनोय उभानो तभि
लोधं प्रतिमुच्य बहिर्निवीधान्न कुरुते विश्वारूपाणीति शिक्यपाशं प्रतिमुंचते न क्षोषासेति कृष्णाजिनमुत्तरं सुपर्णो
ऽसि गरुत्मानिति मुख्यमवेक्ष्य सुपर्णोऽसि गरुत्मानिति त्वादाध्यो छायोपरि नाभेर्धारयमाणो विष्णोः क्रमोऽसीति चतुरो विष्णुक्रमा
न्क्रामत्यक्रंदद्ग्निरित्येतामनूच्याग्नेऽभ्यावर्त्तिन्निति चतसृभिः प्रदक्षिणमावर्त्तत उदुत्तममिति शिक्यपाशमुन्मुच्या
स्थाहृषीमित्याहवनीयोपतिष्ठते ऽग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादिति यं कामयेत राष्ट्रं स्यादिति तं मनसा ध्यायेद्धोतौदुंबर्यां संधार
लिमात्रशीर्षण्या न्वच्या प्रादेशमात्रपादा मौंजविवाना फलकास्तीर्णा आसन्दी प्रद्रिग्धा सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति
तस्यां चतसृभिरुख्यं सादयति शार्कराया वा तिसृभिः सादयति हृदं सवत्योपतिष्ठत इत्येके ॥ १०॥ येन देवा ज्योतिषो राम.

र्ध्वा उदायन्निति प्रादेशमात्रैः काष्ठैरुख्यमुपसमिंधे निःसो ज्वलति व्रतकाले ऽन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्यौदुंबरीं समिधं व्रतेऽत्वा
आदधाति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां गायत्रेण छंदसाऽऽरात्रिमिष्टकामुपदधे तया देवतयाऽङ्गि
रस्वद् ध्रुवा सीदेति सायं समिधमादधात्येतेनैव त्रैष्टुभेन छंदसाहरिष्टकामुपदध इति प्रातर्देवस्य त्वेत्येकादशाभिहुत
शाभिस्तन्मयो दशभिर्वा वात्सप्रेणोपतिष्ठते पूर्वेद्युर्विष्णुक्रमान्क्रामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठत एवं संवत्सरमाद्यदहः सोमं क्री
णीयात्तदहरुखेयं समस्येत्स्व क्रामेदुपचैतिष्ठेत मुष्टिकरणप्रभृति कर्मं प्रतिपद्यते यद्युख्यो ध्रीयमाणो यं देवः प्र
जानिमब्व्येतागिनेयाभिर्निघन्वतीभिः तिसृभिस्तिसृः समिध आदध्याद्भिषक्ओ अग्न आवह स्वं रूपं हूत्वा त्वमग्ने।
अग्निहोतानिर्दृश्यः। त्वन्नो अग्ने भिषग्भव देवेषु हव्यवाहनः। देवेभ्यो हव्यवाडसि भिषजं त्वा हवामहे भिषजः समिधीम
हि भिषग्देवेषु नो भवेति। यदि कामयेत वर्षुकः स्यादिति याः सौरीरश्मवती स्ताभिस्तिसृभिस्तिस्रः समिध आदध्यात्। सूर्यो अ
पो विगाहते रश्मिभिर्वाजसातमः। बोधा स्तोत्रे वयोवृधः। परि मोदर श्मिना दिवोता अभि प्रभिव्याः। उभे आपप्रू रोदसी महित्वा।
वाहि धिभिर्विहरन्नमासितं तुभवद्ध्यं न सितं देव वस्वः। द्वि धृतो रश्मयः सूर्यस्य चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वंतरिति यदि
कामयेत न वर्षेदिति याः सौरीरोजस्वती स्ताभिस्तिसृभिः तिस्रः समिध आदध्यात् ॥ ११॥ अदृश्रन्नस्य केतवो वि रश्म
यो जनाꣳ अनु। भ्राजंतो अग्नयो यथा। तरणिर्विश्वदर्शत इत्येषा। दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति दूरेअर्थस्तरणिर्भ्राजमा
नः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूता अयन्नर्थानि कृणवन्नपांसीति यद्युख्ये ध्रीयमाणे यजमानस्य न शेपे दग्नेर्भाव

॥८२॥ र्नि नम्ने अंगिरः पुनरूर्जा सह रय्येत्येताभिश्च त सभिरूपतिष्ठेत विंदत्येवेति विज्ञायते यस्य ह प्रयायादुद्दुत्वा विश्वेदेवाद् त्युत्स्य
मुपधाय सीद संमातुरस्याउपस्थ इति चतसृभिर्द्विरेषे स्थाकटे पउगउरव्य मासाद्य मेतिति सभिरासादयति हं सवत्योपतिष्ठ
इत्येके। समोप्येतरा नग्नी अचारोप्य प्रोदग्नेज्योतिष्मा आहीति प्रयात्य कंदन्नित्रित्य सत्राह मनुमंत्रयते अवसाय समि
धाग्निं दुवस्यतेति घृतानुषिक्ता मनसितेन अभिधमाद् धात्रुतरयाग्नेरु श्रीराजे अस्ये जगती वैरूपस्ये धनव्रतना अवसा नवनि
पाते घृतानुषिक्तां पूर्वामादधाति यधुरवां भस्माभिषीदे दुरव्य मास्योदकां तंगत्येमं सुमोनिं सुव्रतं हिरण्य एमयं निरु
स्त्रगृहिं अहिषावरोह। उत्सं जुषस्व मधुमंतमर्व समुद्रियं सदनमाविशस्व। इमं स्तनेमधुमंतेध यापां प्रपीनमग्ने
सरिरस्य मध्ये। उत्सं जुषस्व मधुमंतमर्व्ये समुद्रियं सदनमाविशस्वेत्येताभ्यामुरवायामग्निमुद्धत्यामिनरुद्धत्या
दुरवामापोदेवीः प्रतिगृह्णीत भस्मैतदिति तिसृभिरप्सु भस्म प्रवेशयति भस्मनोपादाय प्रपीडा पपद्य भस्मनेभि
द्रामासुरवायां प्रत्यवधाय पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरस्त्वा रुद्रे इति पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिंधतामिति पुनरस्त्य
मुपसमिंधे॥१२॥ बोधा स बोधीति बोधद्वतीभ्यामुपतिष्ठेत नित्यमप्सु भस्म प्रवेशनं दीक्षितस्य कृताकृत
का स्वकृतासु सं समगार्थं भवति पुरीषे पशुकामः कुर्वीत अप्सु पामानरः प्रवपेद्दीक्षितस्येष्टकाः करोति मासप्रभृति
बुद्दीक्षा शाकल्ये पुपुरस्ताद्दीक्षितस्येतरे सूपरिष्टात् प्राजापत्यात्पन्नोर्मे अभीरिष्टकाः करोति पादमात्र्योर हिमागप
उर्धश्रिमात्र्यो एरक मात्रिम ऊ जुल्रेरवादश्च एणहतः सव्याहत स्त्रिपालि पिवमाश्च निर्मथ्येन लोहिनीः पचेत्यमि राम॰

॥८२॥

MEMORIAL

भवंति रवंडां कृत्स्नां लक्ष्मणां चनोपदध्यात् पुष्करपर्णं रुक्मो हिरण्मयः पुरुषः स्रुचौ स्तस्वयमातृण्णमत्रार्कराहिरण्येष्टकाः
पंचघृतेष्टकाहूर्वा स्तंबः कूर्म उलूखलं मुसलं शूर्पं मरुत्मानः पशुशिरांसि सर्पशिरश्चाश्मन्यी इष्टका आनुदृष्टं साहस्रं
चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो नाभिदृष्टं द्विसाहस्रं तृतीय मास्य दृष्टं त्रिषाहस्रं तृतीयमुत्तरमुत्तरं ज्यायांसं महांतं हंत मपरि
मितं स्वर्गकामश्चिन्वीतेति वा असनेमकं॥१३॥ अपहस्ते दीक्षापरिमाणे पेतवीतेति गार्हपत्यचितेरायतनं व्यायामभा
त्रं चतुरस्रं परिमंडलं वोद्धत्य हरिण्यपलाशत्रं शाखया शाखयासंमृज्य प्राचीमुदीचीं वा शाखामुदस्य त्वा त्रयोदे
वीरभिरूप्यद्रुत्पाद्रिरवो श्यां अग्ने भस्मासीति सिकता निवपति संज्ञानमित्यूषां स्तांनिवपन्यदद श्चंद्रमसि कृष्णं तद्दिहास्त्विति मनसा
ध्यायति सं यावः प्रियास्तनुव इत्युत्खान्त सिकता ऊषांसृज्य चितस्थ परिचितस्थ इत्येकविंशत्या शर्कराभिर्गार्हपत्यचितेराय
तनं परिश्रयति शिरस्त्रः स्तिस्त्रः सं दिताः व्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्म सीव्यध्वं बहुला पृथूनि। पुरः कृणुध्वमायसीरधृष्टा मा
वः सुस्रोच्चमसो दृंहता तमिति शर्करा अभिमंत्रयं सोअग्निरिति चतस्रो मध्ये प्राचीरिष्टका गार्हपत्यचितावुपदधाति उभग्नेयं
ते योनिर्ऋत्विय इति द्वे पुरस्तात्समीचीतिरश्ची वैवं पश्चात् सिदसिपरि चिदसी त्यवशिष्टं त्रयोदशभिर्लोकं पृणाभिः प्रच्छादयति। लो
कं पृणता ग्रस्य सरु रोरु सदू इति द्वाभ्यां मंत्राभ्यामेकैकां लोकं पृणामुपदधाति सर्वास्विष्टकासु तमा देवतमं तता ध्रुवा इति॥१४॥
चालालास्थानात् पुरीषमाहृत्य पृष्ठो दिवीति वैश्वानर्यर्चा चितावनुव्यूहति सा चितिर्भवति पंच चितीकं चिन्वीत प्रथमं
चिन्वानस्त्रिचितीकं द्वितीयमेकचितीकं तृतीयमेकचितीकानेवातऊर्ध्वं चिन्वीताजी अनंनमत्तमत्या सदू इति गार्हपत्यचि

तिर्मिमिस्त्व संक्षालमि त्वमि ति तस्यां चतसृभिरुख्यꣳ संजिवर्पे ति विज्ञायते च विवा एतौ द्विष्यते मश्योरेवास्यां यश्चचीयते ब्रह्मयज्ञु
र्पित्सन्मुष्य विहरति ब्रह्मणो वैनौसꣳ ज्ञास्तीति साकꣳ हि शुश्चिना शुश्चिः प्रज्ञास्ता ऋतुनाजनि। विद्वाꣳ अस्य व्रता ध्रुवा वयाꣳ इवा
नुरोहतइति सन्मुखौ वमिमं त्र मातेव पुत्र मिति श्रिंयाद्वर्वाणि रू घ यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्या श्रिमपमाहते नैर्ऋती रि
ष्टकाः कृष्णाः स्विस्त्राः स्तुषपक्वास्ता शिक्यꣳ रुक्मस्रू त्रमासंदीं चादाय दक्षिणमपरमवांतरदे व्रंगत्वा नमः सुते निर्ऋत इति स्व
कृतइरिणे प्रदरे वा श्रिमंनिधाय तस्वे ष्टकाभिः पाशाभ्युपदधाति यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसं जुहोमीत्येता भिस्ति
सृभिः पराचीरसꣳ स्पृशन् दक्षिणापवर्गं न तथा देवतं करोति॥६५॥ यत्ते देवी निर्ऋतिराबबंधेति श्रिम्यजालेनैनाः
प्रक्षाघरुक्मस्रूत्रमासंदीं च पदस्ता न्निधायापास्मदेतु निर्ऋतिर्नेहास्या अपि किं चन। अगोता आष्टां पापाक्तानं
सर्वतदपह्महे। अपास्मन्निर्ऋतावाश्चा अत्त्यर नेकजातं चये। अपास्यघेक्षिनाः पाप्मा एत्वर एकजातꣳ सुवे। येते
पाप्मा एकजातं मृत्योभरुपायें हतवे। तान्य ज्ञस्य मायया सर्वान वयजामहे। देवीमहं निर्ऋतिं बाधमानः पितेव पुत्रंद
सयेवचोभिः। विश्वस्य या जायमानस्य जायमानस्य श्रिरोदेवीः पतिस्सरी भि वेष्ट इत्येता भिस्त्रतसृभिरूपहिता अभिमं
त्र यदस्य पारे रजस इति वैश्वानर्या पविध्य स्त्वैनम क्रूपस्था पाप्रतीक्षमायं ति निर्ऋत्या अंतर्हित्या इति विज्ञा
यते। त्रां नो देवी रभिष्टइत्यद्भिर्मार्जयंतकुर्जे वि बद्धसु [illegible] वनिः सुमेधाग्र हानेभिमन सोमोदमानः सुवर्चाः। अघोरे
णचक्षुषाहꣳ शिवेन गृहाणांपश्यन्वयमुक्तिराणि। गृहाणामायुः प्रवयं तिरामो गृहानस्माकं प्रतिरं त्वासुः। गृहा रा॰

नहꣳ सुमनसः प्रपद्ये वीरघ्नो वीरवतः सुवीरा निति गृहानभ्येति निवेशनः संगमनो वसूनामिति गार्हपत्य माहवनीयं गार्हपत्यंवो
पतिष्ठंते॥६६॥ राज्ञो निवपनादि कर्म प्रतिपद्यते प्राय त्ती ययाप्रचर्य वेदिं विमिमीतेह विष्कृता वाचं विसृजेतिवा
जसनेयकं प्रायणीया याङ्क्षैवादित्ये तदादि कर्म प्रतिपद्यत आति थ्यां प्रचर्याग्निं विमिमीतेह विष्कृता वाचं विसृजेतिवा
जसनेयकं समूलꣳ हरितं दर्भस्तंबमाहृत्य मध्येग्नेर्निरवाय जुहुपांचगृहीतं गृहीत्वा सजूरब्दो यावभिरित्येतद र्भस्तंबे पंचा
हुतीर्जुहोतीत्यायाना अजमानं तूर्ध्वबाहु स्तावतावेणुनाग्निं विमिमीते त्रीश्च चत्वारश्च चतुरुरीरचः पुरुषमात्राणि पक्षपुच्छान्यात्मा चतुः
पुरुषोदरिणनादक्षिणतो दक्षिणं पक्षं प्रवर्धयत्येव मुत्तरतउत्तरं प्राद्रेणेन वितस्त्या नापच्याल्पुच्छमेक विधः प्रथमोग्निर्द्विविधो
द्वितीयः त्रिविधस्तृतीयस्तएवमेवोद्यं त्येकजातविधात्तदुरेवै सप्तविधमेवचिन्वीत सप्तविधो वावप्राकृतोग्निस्ततऊ
र्ध्वमेकोत्तरान्निति वाजसनेयकꣳ स्वोनाएभिर्विभवान्क्षराणिवेत्राणी। ययानः शर्म सप्रथाः। वडिश्छापर्वतानामित्येताभ्यां
विमितमग्निमाक्रमेते॥६७॥ संवत्सरादधातनेतिसंप्रेष्यति निष्कृताहावमवटमित्यवटादुदकमाहाविहर्त्ति सिंचेति। तेषु वल्वीवर्द्दान्नपा
यये त्क घो जनमंतर्यामभीषांरवगल्पं त्राफश्च ष्टांतालं यतीनाहमुभेमंडु कौमुआविति युगलां गलꣳ संप्रसादयतिसीरायुंजंती
ति द्वाभ्याꣳ सीरं युनक्ति षड्वं द्वादशगवं चतुर्विꣳशतिगवं वोष्ट्रारमोः पिल्वमोरभो आवं धनीममोः सर्वेषां वियुग्वो नाम। वाहाः
वीलालपेत्रासइति युग्मकानभिमंत्रोदस्थाभोजिह्मन उदस्थादिद्भिरण्याजित स्वैन्त यापरीहृतः। एकचक्रेण सवितारथेनोर्जो
भागं एभिर्विमेत्याएणांनिति लांगलस्य ध्रुपितकुस्तुजज्ञानमित्येषा। अनाहामापिः प्रथमा यस्यां कर्माणि कृण्वते। वीरान्नो

अत्रमादनं स्तद्धरतसुरादधे। परिषुप्रधन्ववाजसातये परिवृत्राणिसक्षणिः। द्विषस्तरध्याऋणयानईयसे। सहस्रधारेवतेस
मस्वरन्दिवो नाके मधुजिह्वा असश्चतः। अस्यस्पशोननिमिषंतिभूर्णयःपदेपदेपाशिनःसंतुसेतव इति स्रुवमौणिजुहोति।
मलिम्लुचो नामासि त्रयोदशो मासइन्द्रस्यवर्मासीन्द्रस्य शर्मासीन्द्रस्य वरूथमसि तं त्वा प्रपद्ये॥१८॥ गायत्रीत्वोम
भिःप्रविशामि त्रिष्टुभंत्वाप्रविशामिजगतीमानुष्टुभेनप्रविशाम्यनुष्टुभमनुष्टुप्रविशामि पंक्तिं मन्त्राप्रविशाम्येकाग्नेवर्मबहुलं
यदुग्रंविश्वेदेवा नातिविध्यंति सूरास्तस्त्रायतां ते नोभिरतोमहद्द्युम्नंतां जरामृत्युमुपगच्छेमदेवाम इति धाभितमग्निमाक्रमं
ते लांगलंपवीरवमिति द्वाभ्यां कृषतिकीनाशा बलीवर्दानजं तिसुत्रामृतिरोधि कृषति कामं कामदुघे धुक्ष्वेति प्रदक्षिणमावर्त
यं स्तिस्रस्तिस्रः संहिताः कृषति मध्ये संभिन्ना भवंति दक्षिणात्पक्षादुत्तरमुत्तरस्माद्दक्षिणं दक्षिणाच्छ्रोणेरुत्तरमंसमुत्त
रायै दक्षिणमेतद्वा विपरीतं विमुच्यधमध्यमादेव मा नात्रतादिश्यतमसस्पारमस्य ज्योतिरापाम सुवरगन्मेति दक्षिणं
सउत्तरेवा बलीवर्दान्विमुच्य तानुदीचः प्रानो वो ऽरण्याधयवेददाति चतुरश्चमसंभिन्नं मोऽन्नासीतं वाजसनेधिनः समाप
नं तिपंचदशोदपात्रोभिनयति द्वादशाहरेत्रीन कृष्टे या जाता ओषधय इति चतुर्दशभिरोषधीर्वपत्यनुसीतं भिल्लकं तिल
माषव्रीहियवाः प्रियंगवणवो गोधूममावेणुः श्यामाकनीवाराजर्तिलाश्चगवीधुका श्वार एष ग्राम कुटकाधितेमामासुतस
प्तमाः कुलत्थसप्तमानासप्तग्राम्याः कृष्टे सप्तारण्या अकृष्टे॥१९॥ याओषधीनां नाधिगच्छेत्तस्यास्थाने मवान्मधुभिश्चावपेदुस्ता
मेसीतिवामनसाध्यायेदधिगतामायः प्रथमद्धवा गच्छेत्तस्मिन्नेनासुपसंनह्येवनस्पतीनां फलग्रहणस्तानि धावउपसंभ राम-

द्यप्रोक्षेय आनो हिंसी उद्वनितामयः एभिर्व्याहृतिञ्च तस्मिन्दिग्भ्यो लोष्टा न्संमस्यति यं द्विष्यात्तद्दिशि धमापश्चाद्भवंतियं द्विष्याद्य अ
सस्या तस्यै दिशो उग्रमंलोष्टमाहरेदिषमूर्जमहमित आदद इति घृतेन सीते तिसीतां तराला न्यभिमृशत्युत्तरवेदिं वोत्तरवेदिमुपव
पति यावानग्निर्या धारणां तां कृत्वाग्नेतव श्रवो वयइति षड्भिः सिकता न्युप्य चितस्थपरिचित इत्यपरिमिताभिः शर्कराभिराहव
हनीयं चितेरायतनं परिश्रयति प्रभा गार्हपत्यस्यैवं त्रिःसप्ताभिः पशुकामस्य त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतो द्वादशभिरेकविंशाभिराद्य
कामस्यापरिमिताभिरपरिमितकामस्य यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमितस्येत्युक्तमा प्यायस्व समेतु त इति सिकताव्यूहत्युत्त
रयात्रिष्टुभी राजन्यस्यासास्विसोमो अरुषो वृषा हरी राजेव दस्मो अभिगा अचिक्रदत्। पुनानो वारं पर्येत्यव्ययं श्येनो न योनिं
घृतवंतमासददिति जगत्या वैश्यस्य॥२०॥ आतिथ्या मा ध्रौवाणीत्येतदादिकर्मप्रतिपद्यते पौर्णमासीकीष्ट्यां प्रचर्याग्नेयप्रा
ग्वंशाग्रं रोहिते चर्मण्यानडुहे प्राचीनग्रीवमुत्तरलोम्नि प्रथमस्याश्चितेरिष्टकाः संसादयत्यपि वा तिस्रः स्वयमातृण्णा इति
स्रश्वविश्वज्योतिषः स्तादर्भमुष्टिनाज्येनव्यवोक्ष्यसमुद्धम्यचित्यग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्योऽनुब्रूहीतिसंप्रेष्यति प्रणीयमानेभ्योऽनु
ब्रूहीति वा प्रथमायां त्रिरनूक्तायां हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति प्रांचोऽध्यप्रथमा अभिप्रव्रजंति श्वेतमश्वं पुरस्तान्नयंति
प्रजापतिस्त्वासादयतुतयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीदेत्युत्तरवेदिमभिमंत्र्यपश्चिमगकाम्यग्ने अग्निं योनौ अग्निः पितर इति
द्याभ्यामात्मन्नग्निंगृह्णीत्वा यास्ते अग्ने समिध इति स्वयंचित्याभिमृशति द्वइष्टकाभिरग्निंचिनोत्यध्वर्युर्यजमानोवास्वयं
चिन्वन्नात्मन्नग्निंगृह्णीतेन स्वयंचित्याभिमृशति प्राचीरुपदधातिप्रतीचीरुपदधातीतिगणोऽंगुरीतिवादः प्राचीमुपद

धातिप्रतीचीमुपदधातीति कुर्चुर्मुं मुखवाहो दक्षिणतश्चेतोऽवतिष्ठति तमालभ्यैं इषि थ्याअबी ह धंनि त्वकृत्तरेणपुच्छायायमं
तदधिश्रा आक्रमणं प्रतीचीकामुपदध्यात् उत्तरतः पश्चाद्दोपचारोऽग्निर्वा अश्व आसंनीति सर्वत्रारोहने प्रत्यवरोहे चाध्वजपति
सरूढांततः॥ २१॥ तत्यामाभिज्ञलणावंदमानइति रूणलामुखवीय हुत्वा प्रांचमश्वमभ्यस्याह्नि नवाइति दक्षिणेन
पद्याद्दर्भस्तंबमात्रम्य अश्वं प्रदक्षिणमावर्त्य धित्वा यरकंदइति पुनरेवाक्रमयत्यपां पृष्ठमसीत्यश्वस्यपदे पुष्करप
र्णमुत्तानमुपधायापांनाधिंगायेति संप्रेष्यति ब्रह्मजज्ञानमिति पुष्करपर्णोपरि हिरण्यं निबाधं रुक्ममुपधाय हिरण्य
गर्भः समवर्त्तताग्रइति तस्मिन्हिरण्मयं पुरुषं प्राचीनमुत्तानं दक्षिणेनात्सं प्राक्शिरसमुपधाय पुरुषसाम गाये
ति संप्रेष्यति पुरुषमभिमन्त्र्य नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिरभिमंत्र्य कृणुष्वपाजइति पंचभिरुत्तरवेदिश्च पुरु
षं व्याघार्य स्रुचावुपदधाति स्रुचमपि वाग्नेस्त्वा ते जसासादयामी त्याज्यस्य पूर्णां कार्ष्मर्यमयीं दक्षिणेन
पुरुषमिंद्रस्य त्वौजसासादयामीति दध्नः पूर्णामौदुंबरीमुत्तरेण पुरुषमग्निर्मूर्धेति कार्ष्मर्यमयीमुपतिष्ठते
भुवोयज्ञस्येत्यौदुंबरीमेतद्द्वाधिपरीतं मर्द्धचती आमुपदधाति यजुर्भ्यामुपतिष्ठत इत्येके ऽत्र पुरुषनदुक्तमंव्याघा
र्य॥ २२॥ ध्रुवासि धरुणास्तृतेति स्वयमातृण्णमभिमंत्र्य प्राणेनोपघ्राप्य प्रजापतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठ
इत्यविदुषा ब्राह्मणेन सह मध्येग्नेरुपदधाति भूरितिचैतया व्याहृत्या चित्तिं जुहोमीति स्वयमातृण्णायां कृत्वा
नुप्राणित्यविद्वान्ब्राह्मणेभ्यो वरं ददात्येके हौत्री चासीनः प्रथमां स्वयमातृण्णामुपदधात्यूर्ध्वं स्तुहि द्वितीयां स्त

छंस्ततीयां स्वयमातृण्णायां सामगायेति संप्रेष्यत्येवं द्वितीयां तृतीयां चोपधाय संप्रेष्यति यद्यमन्येत यजमानः पुनर्मामिति
क्रांतोऽश्वात् व्यइति प्रभोसीत्युपहितां प्राचीमुदूहेद्यदि वा परः पृथिव्यसीति प्रतीचीं सदस्य इदंभूरसि भुवनमसीति वि
चालयेत्तेजोसि तेजो मे यच्छेति हिरण्यपेष्टकां पृथिव्युदपुरमन्नेनेति मंडलेष्टकां भूरसि भुवनस्पते तदष्टका स्वर्गो लोको
याचालान्वारोहाग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निस्तमादेवा तयांगिरस्वद्ध्रुवासीद सूर्योऽसि भुवनस्परेतदष्टकाः स्वर्गोलोकोमन्न
सात्यान्वारोहाभि सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यस्तमादेवतया अंगिरस्वद्ध्रुवासीदेत्यन्वारोहे द्वे॥ २३॥ कांडात्कांडात्प्ररोहंतीति द्वाभ्यां
दूर्वेष्टकां सलोष्टं हरितं दूर्वास्तंबमप्राग्भाग्नं यथा स्योपाहितस्य स्वयमातृण्णमग्रं प्राप्नुयादिति यशां दूर्वेष्टकायां
हिरण्यपत्रा कलावध्यतत्र यास्ते अग्नेसमेरुचइति द्वाभ्यां वामभृतं विराड्ज्योतिरितीति स्तोरेतः सिचत्स्या सांद्वेप्रथमा
यां चित्यां पुनरुपदध्यात्सर्वासु ध्वमामां विवस्वत एकां प्रथमामेकामुत्तमायां रुद्रपि रस्यान्यतरामुपदध्याद्विश्वस्य
यन्तृषेमां चाम्युंश्चोपदधाति मन सामधृमां कृष्ह स्यतितत्वासादयतु पृथिव्याः पृष्ठेज्योतिष्मतीमितिविश्वज्योतिषमृतेयो
ग्मासीतिहिं संयान्योमधुश्च माधवश्चेति हेकत्वंयेसमानतमादेवतेस र्वा स्तृतव्या स्वनकामनस्पदधात्यनकासुसादयतीत्येके
षाढासीतिद्वाभ्यामषाढामुपरिष्टात्लोकंपृणायांयं कामयेत वसीयान्स्यादित्युत्तरलोकंपृणायांतस्यैतस्य रुक्मं धर्मेष्टकामुपधाय
कुलायिनीं तपोः प्रवर्ग्यपात्रे॥ २४॥ मधुवाता ऋतायत इति तिसृभिर्दध्ना मधुमिश्रेण कूर्म्मं नभ्यज्य मही द्यौः पृथि
वी चनइति पुरस्तात्स्वयमातृण्णायाः प्रत्यंचं जीवंतं प्राक्शुरसमुपदधाति चतस्र आशाः प्रचरंत्वग्नय इति बोप

[illegible]

॥८५॥ धायानकाभिः परीतं ॥ अस्य आलेनम ग्राग्रशंकुभिः परिलिखत्यापांगंभीरं गछ मा त्वा सूर्यः परीताप्सी न्मो अग्निर्वैश्वानरो
घोऽछिप्रज्ञा अभिविपत्रणानु लाद्दिव्याहष्टिः सचंतां ॥ सम्॥स्तर्पत्री न्समुद्रा न्स्वर्गांल्लोकानपांपतिर्वृषभ इष्टकानां तत्रागछ यत्रास
वै परीताः पुरीषं वसानः स्वां योनिं मथामथमित्युपधाय तमभिमंत्रयते ॥२५॥ मखिविद्धलेगहेगहठल्ले खल्लक मुत्यसे
द्र हृष्ठुम तमंनर अथताभिनर्दुदुभिरिति प्रादेशमात्रे चतुस्र स्योदुंबरमुलूखलमुसले सेप्रयुनस्य पर्यभितमुखल
मुतस्मतेवनस्यतेवातोभिवात्यकरभित । अथोदुंद्राय पातवेमुनुसोमसुलूखलेति स वै ष धूस्य हरभित्वा वहत्येहं धिष्ठु
र्विचक्रमद्रितिमध्येग्नेरुपदधाति तद्विष्णोः परमंपदंभितमुसलं दद्दवोवाश्विछविति वृर्पं ॥ स्मृतादेवेभिरम्हते नाकाः ।
उखां ॥ स्यसादमधिवेदिमकृत्वा सतांहवै ऋषिभिश्चाकृपानोभिः प्रविद्धाभिहृत करोलिति घृतेनोखांहरयति दृक
धामधुनाभिकृताभिर्वा सर्वै वीसरं स उपनाद्धिकामवेद्धेतश्शुभिधामवत्यथास्यो पय आनयति सं न्युपयहरणाने
के समामनंतियं कामयेतक्षोधुक स्यादितम्नूनांतस्ये त्युक्तं धुवाक्षिरभिनीतिमध्येग्नेरुपदधातिएभिरभिस्यां सीद माता
मातरिमातास्योना स्योनाम्यामुखां ॥ स्यसादमधिवेदिमकृत्वा सतांहवै ऋषिभिः श्याकुपानोभिः प्रविद्धाभिहृतदधान्निति नोल्वे
खलउपदधातीति वाजसनेयकं मग्नेयुष्याहियेतवपुष्याहिदेवहतमाभिविद्याभ्यामुखलाभ्यां ॥ रुत्वा पुरुषशीरअभिहि
रण्यशाकलामत्यस्यति ॥२६॥ दृक्षभुत्स्वंदे त्वास्येऽस्मिदृतदंधिश्वस्यभुवनस्येति वसौत्वेतिदक्षिणो क्षिकूटेरुचेलेतिस
व्यधु तेलेति गुर्णयोर्भासेलेतिदक्षिणास्यां नासिकायांज्योतिषेत्वे त्युत्तरस्यां सभित्स्पनंतीतिमू तातं स्पेन दधान्मधु

राम॰
॥८५॥

भिश्चेणा पुरुषशिरः प्ररमतिसर्वैषां पशुशिर[illegible]सां ॥ हिरण्यशकलप्रत्यसनं हरणं च वाजसनेयिनः समामनंतितस्मिन्सुपर्णो
मधुकृत्कुलायीति पुरुषशिर आदामादित्यं गर्भमित्यक रचायां पुरस्ताद्रुक्मं प्राचीनमुत्तानं प्राङ्मुखमुपधाय चित्रं देवानामित्यर्ध
र्चौभ्यां माक्षिकूटयोः कुलापशुशीर्षाण्युपदधाति यं कामयेतापशुः स्यादिति विषूचीनानितस्येत्युक्तं वातस्य ध्राजिमिति पुरस्तात्प्रतीची
नमश्वस्याजस्त्रमिंदुमिति पश्चात्प्राचीनमृषभस्य वरूत्रिं त्वष्टुरिति दक्षिणत उदीचीनं दृष्टं यो अग्निरग्नेरित्युत्तरतो दक्षिणावस्त
स्य न्यवधायेनोत्सर्गेणोपतिष्ठते इमं मा हिंसी र्द्विपादमिति पुरुषमिमं माहिं सी रेकशफमित्यश्वमिमं साहस्रमित्यृषभमिमा
मूर्णायुमिति द्वेरजामग्नेर्यितवस्तस्य यद्वितायत्यस्य स्थाने पुरस्य स्थाने सर्वैषामुपधानैरुपधाय सर्वैषामुत्सर्गैरुपतिष्ठेता
पि वातस्य तस्य स्थाने उपधाय तस्य तस्योत्सर्गेणोपतिष्ठते यं कामयेतकनीयोस्यान्नं स्यादिति संतरां तस्येत्युक्तं नमो अस्तु स
र्पेभ्य इति दक्षिणेन ॥ सेसर्पशिरउपदध्यात् विषूचीनं पशु[illegible]शीर्षैः रपिवापस्तुरेवषद्भ्नोपदध्यात् ॥२७॥ माछंदस्तत्पृथिव्य
ग्निर्देवता तेनऋषिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद । प्रमाछंदस्तदंतरिक्षं वातो देवता प्रतिमा छंदस्त द्यौः सू
र्यो देवता अस्त्रीविश्छंदः स्तद्दिशः सोमो देवता विराट् छंदस्तद्वाग्वरुणो देवता गायत्री छंदस्तदजा बृहस्पतिर्देवता त्रिष्टुप्छं
दस्तद्धिरण्यमिंद्रो देवता जगती छंदस्तद्गौः प्रजापतिर्देवता अनुष्टुप्छंदस्तद्वायुर्मित्रो देवता उष्णिहा छंदस्तच्चक्षुः पूषा देवता पंक्ति
छंदस्तत्कृषिः पर्जन्यो देवता बृहती छंदस्तदश्वः परमेष्ठी देवता तेन ऋषिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीदेत्ये
ताभिर्द्दशभिः शिरस्यासं पुरस्तात्प्रतीचीः पुरुषादूतिं चिनोति पुरुषशिरोस्याः शिरो भवति सहस्रवीर्यो पुरुष इत्युपरि

चयनसूत्र

॥८६॥ तां पुरुषेण नारायणेन यजमान उपतिष्ठते ऽपस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पंच पुरस्तात्प्रतीचीरपां त्वोद्मन्सादयामीति पंच द
क्षिणत उदीचीरपां त्वा सदने सादयामीति पंच पश्चात्प्राचीर्गायत्री छंद इति पंचोत्तरतो दक्षिणाः ॥२८॥ ये यज्ञं समगमान्दे
वा देवेभ्यस्परि। तां गायत्री नयतु प्रजानती स्वर्गे लोके अमृतं दुहानाः। येऽपोती ऋषिसंधृति स्वरादोहंतो अमृतस्य लोकांते यंतु
प्रजानंतो यज्ञं विदानाः सुकृतस्य लोके। यः पंथा विततो देवमानः छंदोभिर्विगृहीत एति। तेनातिष्ठद्वमंतोऽस्मं यज्ञं गच्छ
त्वा सुकृतस्य लोके। यो यज्ञः सकृत्रधावो द्यावापृथिव्योरधिसंभृतः। तेनैतु यजमानः स्वस्त्या कृणोधि एछमस्याग्इति
पंच हिरण्येष्टकाः प्रतिदिशमेकां मध्य आपवे स्वाहा यो धृते स्वाहा यो ष्यत्वने स्वाहा विष्णवे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेति
पंचोपधायाज्य:सं रुत ए भिव्यैदसाञ्च विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति तत्पुरुषस्य विश्वमाजा
नमग्र इत्येतामुपधाय नीसदसि सत्य सदसि तेजः सदसि वर्चः सदसि यत्राः सदसि गणानासि धामासि धाम्न्यै त्वा धाम
भ्यः स्त्वा धामसु सीद समिरक्षिसन्यै त्वा सन्नेयं विक्षिरसि वित्यै त्वा विदेयं ज्ञाकिरसि ज्ञात्यै त्वा ज्ञाकेयं भूतिरसि भूत्यै त्वा
भूयासं कर्मासि कर्मणे त्वा क्रियासं ॥२९॥ भूर्दीक्षि ग्रहेयमला ग्रहेभ्यस्त्वा ग्रहे सीद क्षत्रं पाहि क्षत्रं पिन्च क्षत्रं जिन्च क्ष
त्रं यच्छ त्रं ह क्षत्रमसि क्षत्राय त्वा क्षत्रेभ्यस्त्वा क्षत्रे सीद। विश्वेषु त्वा पार्थिवेषु सादयामि विश्वेषु त्वांतरिक्षेषु सा
दयामि विश्वेषु त्वा दिव्येषु सादयामि विश्वेषु त्वा देवेषु सादयामि विश्वासु त्वाप्सु सादयामि विश्वासु त्वौषधीषु सा
दयामि विश्वेषु त्वा वनस्पतिषु सादयामि विश्वासु त्वा दिक्षु सादयामि विश्वासु त्वा प्रदिक्षु सादयामि दिवि सीद राम.

॥८६॥

स्वर्जिदसि पृतनाजिदसि भूरिजिदस्यभिजिदसि विश्वजिदसि सर्वजिदसि सत्राजिदसि धनजिदसि आउसि अभिआउसि प्रआउ
सि सपत्नहनं त्वा वज्रं सादयाम्यभिमातिहनं त्वा वज्रं सादयाम्यरातिहनं त्वा वज्रं सादयामि यातुहनं त्वा वज्रं सादया
मि पिशाचहनं त्वा वज्रं सादयामि रक्षोहणं त्वा वज्रं सादयामि ग्रावहणामभिचरणं भ्रातृव्यहणमसुरहणं त्वेंद्रं वज्रं सा
दयाम्युद्धिरस्युद्धितिरस्युद्धत्यसि प्राक्रमाणमस्याक्रामं त्वस्याक्रांतिरसि संक्रमणमसि संक्रामं त्वसि संक्रांतिरसि
स्वर्ग्यासि स्वरसीषि सीदोर्जस्वी सीद भगे सीद द्रविणे सीद सुभूते सीद पृथिव्यामदित्ये सीद विष्णोः पृष्ठे सीद द्यायाः पदे
सीद घृतवति सीद पिन्वमाने सीद ॥३०॥ संवत्सरे सीद परिवत्सरे सीदेदावत्सरे सीदेदुवत्सरे सीदेद्वत्सरे सीद व
त्सरे सीदैकस्यां सीद दशसु सीद शते सीद सहस्रे सीदायुते सीद नियुते सीद प्रयुते सीदार्बुदे सीद न्यर्बुदे सीद समुद्रे सी
द मध्ये सीद पद्धे सीदांते सीद परार्धे सीद पिन्वमानासि पिन्वमानाय त्वा पिन्वमानेभ्यस्त्वा पिन्वमाने सीद ऋतमस्यृताय त्वर्ते
भ्यस्त्वर्ते सीद सत्यमसि सत्याय त्वा सत्येभ्यस्त्वा सत्ये सीद संधिरसि संधये त्वा संधिभ्यस्त्वा संधिषु सीद संश्लिडसि सं
श्लिषे त्वा संश्लिड्भ्यस्त्वा संश्लिक्षु सीद संपदसि संपदे त्वा संपद्भ्यस्त्वा संपत्सु सीद इत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां प्रतिमं
त्रमृषीष्टकाः सादनमवादेश्यपर्यायैः ॥३१॥ अयं पुरो भुव इति पंचाशतं प्राणभृतो दशदश प्रतिदिशं मध्यमायाद्य
मध्येतरामुपधाय बाह्यां बाह्यां प्राचीर्दिशामिति पंचाशतमपानभृतो यथा प्राणभृतो बाह्यासुपधायांतरामंतरामा
युषः प्राणं संतनु प्राणादपानं संतनु अपानाद्व्यानं संतनु व्यानाच्चक्षुः संतनु चक्षुषः श्रोत्रं संतनु श्रोत्रान्मनः सं

॥८७॥ तनुमनसोवाचं संतनुवाचमात्मानं संतनुआत्मनःपृथिवीं संतनुपृथिव्याअंतरिक्षं संतनुअंतरिक्षाद्दिवं संतनुदिवःसुवःसं
तन्विति द्वादशसंततीः। पृथिवीचामावास्यागर्भो वनस्पतयोजरायु अग्निर्वत्सोग्निहोत्रं पीयूषोंतरिक्षं वत्सा धातागर्भो रुद्रो
जरायुवायुर्वत्सोघर्मःपीयूषोद्यौर्वत्सास्तनयित्नुगर्भोनक्षत्राणिजरासूर्योवत्सोहविःपीयूष ऋग्वत्सा छंदभंतरेगर्भःप्र
षनिषिद्धोजरायुयज्ञोवत्सोदक्षिणाःपीयूषोविड्वत्सा राजन्योगर्भःपशवोजरायुराजावत्सोबलिःपीयूषइतिपंचवत्सा गर्भ
तस्माध्यगतोग्नेर्वस्ते धृष्ठेनतेजसादेवताभिर्गृह्णामीतिकुंभंकुंभीचाद्भिःपूरयित्वाशर्मचस्थवर्मचस्थदेवस्यवःसवितुःप्रसवे
मधुमतीःसादयामीतिपुरस्तादनुसीतमुपधायज्योतिषेवाभितिहिरण्यपत्राकुंभ्यौ कैप्रत्यस्यत्येवमुत्तराद्युत्तरैर्मंत्रैःप्रतिदिशं
मनुसीतंचतस्रोमध्ये शुक्रास्थवीर्यावतीरिंद्रस्यवईंद्रियावतोदेवताभिर्गृह्णामि॥३२॥ ऋतंचस्थसत्यंचस्थदेवस्यवःसवि
तुःप्रसवेमधुमतीःसादयामि चक्षुषेवोमंद्रास्थाभिभुवोविश्वेषांवोदेवानांदेवताभिर्गृह्णामिसपत्नघ्नीश्चस्थाभिमातिघ्नीश्च
स्थदेवस्यवःसवितुःप्रसवेमधुमतीःसादयामिरेतसेवामधिपतयस्थओजस्वानाग्नेयानांवोदेवानांदेवताभिर्गृह्णामिरक्षो
घ्नीश्चस्थाभिमातिघ्नीश्चस्थदेवस्यवःसवितुःप्रसवेमधुमतीःसादयामिप्रजाभ्योवांक्षत्रभृतस्थौजस्विनीमित्रावरुणयोर्वोब्र
ह्मणादेवताभिर्गृह्णामिवसुचस्थवामंचस्थदेवस्यवःसवितुःप्रसवेमधुमतीःसादयामितेजसेवांब्रह्मक्षितस्थोर्ध्वश्रितोबृह
स्पतेर्वोब्रह्मणादेवताभिर्गृह्णामिभूतंचस्थभव्यंचस्थदेवस्यवःसवितुःप्रसवेमधुमतीःसादयामिवर्चसेवामितिकुंभेष्टकाना
मरूणासादनप्रत्यसनाहिरण्यवर्णाइत्यृग्भ्याहिताअभिमंत्रयतेद्विप्रियस्त्वेतिवाईस्पत्यंनैवारंपयसिचरुंमध्येकुंभेष्टकाना
मुपदधातिसमंन्यायंतीत्येषा। हिरण्यवर्णाःसहिरण्यवर्णःसंदृग्यपांपतिःसेदुहिरण्यवर्णः। हिरण्मयात्परियोनेर्निषद्याहिर राम:

॥८७॥

MEMORIAL

या
ण्यदांददात्यन्नमस्माद्वत्ये ताभ्यांचनैवारं त्रिवृत्तेअग्नेशिरस्तन्मेअग्नेशिरः पंचदशौतेअग्नेबाहूतौमेअग्नेबाहूसप्तदशास्तेअ
ग्नआत्मासमेअग्नआत्मैकविंशौतेअग्नऊरूतौमेअग्नऊरूत्रिणवौतेअग्नेअष्ठीवंतौतौमेअग्नेअष्ठीवंतौत्रयस्त्रिंशंतेअग्ने
प्रतिष्ठानंतन्मेअग्नेप्रतिष्ठानमित्येताःशिरसिपक्षयोर्मध्येपुच्छेचोपदधाति त्रिवृत्तेअग्नेशिरस्तेनमाभिपाहीतिसंनमयंस्तां
तामुपतिष्ठतेयजमानःस्योनमग्नेवृषभेभिस्त्सरषमनुपधायलोकंपृणताअस्यसूददोहसइत्येवशिष्टमपरिमिताभिर्लोकंपृणाभिःप्र
च्छादयतिसर्वांश्चर्णानिष्टकानांकुर्मादिति॥३३॥ लोकमाविकादोभवतिनिज्ञायतेचयादक्षिणतश्शतःस्ताद्दक्षिणतउपदध्यात्स्थ्या
हृतउत्तरतश्चचुल्लेखाःपश्चात्पुरस्ताच्छ्रिमालिखितामध्येचितौहिरण्यंनिधायचित्तिमचित्तिमितिचितिंकृत्वाभिमंत्रयतेय
ज्ञेचितंयदुचितंतेअग्नेयदूनंयद्धात्रातिरिक्तं। विश्वेदेवाअंगिरसश्चिन्वन्त्वादित्यास्तेचितिमापूरयंतु। यास्तेअग्नेसमिधःश्चिति
मचित्तिंवयमग्नेधनवंतस्यामालंयज्ञायतद्दक्षिणायै। गावावदेदभिसोमस्यांशुनेंद्रंत्रीक्षेमेंदुनासुतेन। रायस्पोषंनो
धेहिजातवेदऊर्जोभागंमधुमंतंनतावत्। दधामयज्ञंसुनवामसोमंयज्ञेनत्वामुपशिक्षेमशक्र। ईशानंत्वाशुश्रुमोवयंधना
नांधनपतेगोमदग्नेअश्ववद्भूरिपुष्टंहिरण्यवद्भ्रमद्धेहिमह्यं। उद्धातेद्यौर्दृहतीयमोजगरस्त्वासोदक्रोधिसर्पतु। प्रजापतिना
त्वानमाप्रेतोरिक्तोमध्यात्मायोरुद्रोअग्नौयोअप्सुयओषधीषुयोरुद्रोविश्वाभुवनाविवेशतस्मैरुद्रायनमोअस्तुदेवाद्ब्र्येताभिः
स्वयंचित्याभिमंत्र्याध्वउत्तरतःस्रुचोऽर्ध्वस्थिषतिरूपावोवातमालिम्पचावाल्मासुरीषुमाहत्यएष्टोदेवीतिवैश्वानरंचितायनुप्रपद्य
तिसाचितिर्भवति॥३४॥ योअप्स्वंतरग्निर्योवृत्रेयःपुरुषेयोअश्मनियआविवेशभुवनानिविश्वातेभ्योअग्निभ्योहुतमस्त्वेतद्धः

॥८८॥ सोमो अंतमो गोमांगोष्वंतर्भुमाऽस्रिप आविवेशत्योमगेषु। य आविवेशाद्धपदो यश्च नुघ्नद् स्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् एषोदेवीत्येषा
येनेंद्रस्य रसं संबभूवुर्यो वैश्वानर उत वैश्वदेव्यः। धीरो यः शक्रः परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत्। यं हूकुतादम
ग्निं यमु काममाहुः यं दातारं प्रतिगृहीतारमाहुः। यो देवानां देवतमस्तपोजास्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत्। उक्षान्नाय वशान्ना
येत्येताभिः षड्भिः स्वितं चितिमुपधायाभिजुहोत्यग्ने भूरीती त्याग्नेय्या धामच्छदा चितिं चितिमुपधायाभिजुहोत्युपतिष्ठत इ
त्येके आग्नेय्या गायत्र्या प्रथमायां चितिमभिमंत्रयेदित्येके। अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म
महा नमसा यविष्ठं यो दीदाय समिद्धः स्वे दुरोणे। चित्रभानुं रोदसी अंतरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यंचं। मेधाकारं विदथस्य प्रसाध
नमग्निं होतारं परिभूतमं मतिं। त्वामर्भस्य हविषः समानमित् त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा नि धीमहि मनुष्वत्स
मिधीमहि। अग्ने मनुष्वदंगिरो देवान्देवयते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवं स प्रीतो याति
वार्यमिषं स्तोतृभ्य आभरेत्येताभ्यः आ त्वा भवंति। यदुपसदो घृहे घृहमेकैकेनोपसन्मंत्रेण जुहोति अनूपसदमग्निं चिनो
ति द्व्यहमुत्तमां चितिं स्त्रीणि चतुस्तनानि व्रतानि त्रीणि त्रिस्तनानि त्रीणि द्विस्तनान्येकैकमेकस्तनं मापराह्णिकीभ्यां प्रचर्यैव
तमश्वं परिणीय यवसं निवसंति॥ २५॥ सो अप्सु अंतरग्निः। लोकं वाधिकारो भवति विज्ञायते च। ऋतं च सत्यं चेत्यंच सत्यं। अयं
पुरो भुव इति। संवत्सरे सीद। गर्भो विश्वस्य दीयता। येन ज्ञानं समगच्छत। माध्यंदस्त एष विन्यग्निर्देवता। इष्टश्च स्वंदेत्या
स्यो। यश्छिद्रितं गरुहेगर्हे। मधुवातो ऋतायत इति। कांडात्कांडात्प्ररोहंतीति। ध्रुवासि धरुणास्तृतेति। तस्या या मिश्रलणाथंदना राम ॥८८॥

नइति। आतिथ्यायाश्चीवादित्येतदादि कर्मप्रतिपद्यते। यामोषधीनां नाधिगच्छेत्। गायत्रीलोमभिः प्रथितानि। संवत्सरादधातनेतिसंप्रे
ष्यति। राज्ञोभिवपनादि कर्म प्रतिपद्यते। मनूत्तरेनी निर्ऋतिरावधानेति। वा त्याल स्त्रुना सुरीषमाहत्य। अपहते दीक्षापरिमाणे। यो धास
वो धीति। अद्दश्च गोस्यक्तेतनः। येन देवा ज्योतिषोर्ध्व उदायन्निति। यदग्ने यानि कानि चेति। संवत्सरं दीक्षितउख्यं बिभर्ति। अ
पः कर्वंधान्यश्चवहरंति। अग्निभ्यः कामाय पशूनालभते शुक्र राज्। वसवस्त्वा छंदंतु गायत्रेण छंदसेति। अदित्यै रास्ना
सीति। विष्पाजस्से विश्वस्य। जिघर्म्यग्निमाला जिघमदिति। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येति। अग्निं चेष्यमाणः। अग्निं विपा
उसेत्यग्निभ्यो यदग्ने मान्यपर्ते संवत्सरात्तलामभियश्छिद्रं लंमाद्धं सेयं पुरोदत्रा॥ ॥५॥ ॥इत्यापस्तंबसूत्रे चयनप्रश्नः
षोडशोध्यायः॥ ॥ श्वोभूते पौर्णमास्यां प्रचर्य द्वितीयां चितिं चिनोति ध्रुवक्षितिरिति पंचाश्विनीरुपदधाति सजूरृतुभिरिति
पंच वर्तव्या आश्विनीरनूपधाय प्राणं मे पाहीति पंच प्राणभृत ऋतव्या अनूपधायापस्पिन्वेति पंचापस्या अनुपरिहारं वायो योन्य
श्रीतिदेसमान्यो शुक्रश्च शुचिश्चेति द्वे ऋतव्ये समानतमादेवते त्रिय विर्वयइति पंच दक्षिणस्यां श्रोण्यां पष्ठवाद्वय इति पंचो
त्तरस्यां श्रोण्यां वत्सो वय इति दक्षिणेंऽसे दृक्ष्ववय इत्युत्तरे व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्षे सिंहो वय इत्युत्तरे त एता विप
रीतं पुरुषो वय इति मध्ये विष्टंभो वय इति च तस्यो वयस्याः पुरस्तात्प्रतीचीर्येकामयेत पशुमान्स्यादिति [redacted]
[redacted] वयस्यास्तस्य तु रु स्पभा दि ष्विन्त्यंत स्तोमभूते पौर्णमास्यां प्रचर्य तृतीयां चितिं चि
नोति इंद्राग्नी अव्यथमानामिति स्वयमातृण्णामभिमृश्याश्वेनोपघ्राप्य विश्वकर्मा त्वा सादयत्वंतरिक्षस्य पृष्ठ इत्यभिहु

चयनसूत्र·

॥८ दी॥

पाञ्चाह्नलोणेन सह मध्येऽग्नेरुपदधाति भुव इति चैतया व्याहृत्याग्निं जुहोमीति स्वयमातृण्णायां हुत्वा आनीति ज्योतिरसि ज्यो
तिर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकां ध्रुवा इति मंडलेष्टका मंत्र रेतःसिचो विमर्शे विधृत्य कर्मी लासादयत्यंतरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्म
तीमिति विश्वज्योतिषमंतरिक्षस्य मान्यसीति द्वे समान्यौ ॥ १ ॥ नभश्च नभस्यश्चेति चतस्र ऋतव्या द्वे द्वे समानतमा देवते राड
सि प्राची दिगिति पंच दिश्याः प्रतिदिशमेकां मध्य आयुर्मे पाहीति दश प्राणभृतः पुरस्तादुपधाय वाङ्मे त्रयतं बृहती र्माछंद
इति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी छंद इति द्वादश पश्चादग्निर्देवतेति द्वादशोत्तरतो मूर्धासि राडिति सप्त वालखिल्याः पुरस्तात्प्र
तीचीर्यंत्री राडिति सप्त पश्चात्प्राचीर्हस्ता माद्यस्य प्रसवाय मतोप मामा मलो काराय त्वा गायत्र्या त्वा धर्त्रीसाय त्वा द्विणाय त्वा
सिंधवे त्वा समुद्राय त्वा सरस्वते त्वा विश्वव्यचसे त्वा सुभूताय त्वांतरिक्षाय त्वेति द्वादश आभूतेष्टका ऋषभाद्भिश्चित्यंतः एवो
भूते पौर्णमास्यां प्रचर्य चतुर्थीं चितिं चिनोत्याशुस्त्रिवृदग्ने भागोसीत्येताभ्यामनुवाकाभ्यां यथा ब्राह्मणमुपधायांतरि
क्षमस्यंतरिक्षाय त्वेति द्वे समान्यौ सहश्च सहस्यश्चेति द्वे ऋतव्ये समानतमा देवते एकया स्तुवतेति सप्तदश स्त्रीः ध्रियमेवसा
यामथमान्यौ छंद इति षोडशा पुटी ऋषभाद्भिश्चित्यंतः ॥ २ ॥ एवो भूते पौर्णमास्यां प्रचर्य पंचमीं चितिं चिनोत्यग्ने जाता
न्प्रणुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपदधाति सहसा जातानिति पश्चाच्चतुश्चत्वारिंश स्तोम इति दक्षिणतः षोडश
स्तोम इत्युत्तरतो द्वे इष्टके पुरीषवत्यौ ध्रुवा पृथिव्याः पुरीषमसीति मध्येऽग्नेः पुरीषवतीमेवश्छंदो वरिवश्छंद इति
चत्वारिंशतं विराजो दश दश प्रतिदिशमेकां मध्ये रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति स्तोमभागाः सप्त सप्त प्रतिदिशा राम·

॥८ दी॥

मयश्चैषा मध्ये राडसि प्राची दिगिति पंच नाकसदः प्रतिदिशमेकां मध्ये ता सु पुरीषमध्ये स्थायं पुरो हरिकेश इति पंच चोडा अभ्युपद
धाति द्वे यं मनसा ध्यायन्यश्चात्वा वीमुत्तमा नामो स्वा मदने सादयामीति स्वयमातृण्णायामभितमपार्श्वेनोपधाय परमेष्ठी त्वा सादय
तु दिवः पृष्ठे इत्यभिदुषा आह्लणेन सह मध्येऽग्नेरुपदधाति सुव इति चैतया व्याहृत्याग्निं जुहोमीति स्वयमातृण्णायां हुत्वा
पान्यमेभद्रश्व इत्युत्तरे स्वेशिरूणीति तेनान्याभिरिष्टकाभिरभ्युपदधाति ॥ ३ ॥ सुवरसि सुवर्मे यच्छेति हिरण्येष्टकां द्यौर
पराजितेति मंडलेष्टका मंत्रैकां रेतःसिचं स्व विरस्य प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीमिति विश्वज्योतिषं त
पश्च तपस्यश्चेति द्वे ऋतव्ये समानतमा देवते देवानामायसि देवानां देवयान्यसीति द्वे समान्यौ संयान्याहृतव्ये विश्वज्यो
तिषं रेतःसिचं हिरण्येष्टकां मंडलेष्टकां विकर्णीं स्वयमातृण्णामित्येव मनुदृश्य एके समामनंति आपराह्णिकीभ्यां प्रचर्य
दुर्वरीः सामिधो घृतेनासयति श्वोभूते पौर्णमास्यां प्रचर्य पंचम्याश्चितेः शेषं याभिः सेनीं चितिं चिनोत्यग्निर्मूर्धेति स्तोमगा
यत्रीः पुरस्तादुपदधात्येवमुत्तरा णित्रीणि त्रीणि त्रिष्टुभो दक्षिणतो जगतीः पश्चादनुष्टुभ उत्तरतो बृहतीरुष्णिहा पंक्ती रक्षरपं
क्तीरिति विषुरूपाणि छंदांसि यथा भावकात्रायमतिछंद संमध्ये द्विपदा अंततोन्यत्र सादयत्यपशुकामस्य गो चितिं चिनोति सा
हस्रं पादमात्रीरिष्टकाः स्ताः प्रथमायां चित्यां मध्यमायामुत्तमायां वोपदध्यात् ॥ ४ ॥ अग्नयो मिर्न आगाहीत्यनुवाकेन प्रतिमंत्रं
पुनः पुनरभ्यासमिंधाभ्यां त्वा समुद्रा मुद्रा मुनश्मीत्यश्रौ समुद्रो रोहितेषु त्वा जीमूतेषु सादयाम्यरुणेषु त्वा लक्ष्येषु त्वा
नीलेषु त्वा सितेषु त्वा जीमूतेषु सादयामीति पंच जीमूता अंबानामासीति सप्त लक्षणिकाः पुरोवातसनिरसीति पंचद

वैतानसूत्र

॥ ९०॥

हिंसनीदनुपरिहारं सत्रित्वायलेत्यष्टाशादित्येष्टकामचेत्यारुबेत्येति पंच घृतेष्टका अनुपरिहारमादित्येष्टकाभिर्घृतपिंडान्
व्यतिषक्तानिति वाजस्तैमयं यत्रोदंत्येति पंच मत्रोदा भूयस्यहस्तीति पंच अस्य स्थ्रुतो फ्रू पदस्तीति पंचाभिरस्तु पाणिरभिव्या
स्त्याद्भिणो सादयामीति पंच इद्भिलोष्टाः प्राणो मे पाहीति षडा सुषा अग्ने यत्ते परं हृ नामेत्यग्ने हृदयं मा वा अप्मा वाइ
ति सस शी व्याः मादेत्यसी स्तक आयुर्दा उपद्री वरी सा मामुपत्रोद्य आयैव प्रतिभिन्तदा। मादेव्यसी स्तके प्राणदा अपानदा व्यानदा
श्चक्षूर्दा श्रोत्रदा वाग्दा आत्मदाः पृथिविदा अंतरिक्षदा द्यौर्दा स्वर्दाः कुमारीदाः प्रफर्विदाः प्रथमोपधदा सुवतिदा उपद्री
वरी। सा मामुपत्रोद्य आयैव प्रतिभिस्तदेति षोडशोपद्रीवरी ॥[illegible]॥ अभीषा शास्त्रिभिषवी चाभिवया श्योर्धव माश्च हृदह
माश्चस व माश्च सह सक्कां श्चसहमानश्च सह स्वां स्व सही मां श्वेति दर्श्चों द्वनाभाम्यपिना धिष्वावाद्धिति द्वाविंशति
भिंद्रतन्वः प्रजापतिर्मन सां धो छे तद्विति त्रय स्त्रिंशतं यज्ञतन्वः ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति द्वादश ज्योतिष्मतीः स्वर्ग
पश्चादिति पौर्णमासीपुरस्तादुपधाय कृत्तिकानक्षत्रमिति नक्षत्रेष्टकाः पुरस्तात् प्रतीचीरसंसृष्टाः पूर्वामुपधा
य परामपरामाथि त्र्यारखा भ्यां दक्षिणेन स्वयमातृण्णं दरीतिं प्रतिपादयति यत्ते देवा अदधुर्भित्यमावास्यां मां पश्चादुप
धायावद्भिष्णानां स्वर्ग सर्वमिपमरणीय उत्तरेण स्वयमातृण्णं दरीतिं प्रतिपादयति पौर्णमासीमंततः ऋचे त्वारुचेत्वे
ति सर्वासुन क्षत्रेष्टका स्वनुषजति ॥[illegible]॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यसौ सवितो विश्वकर्मा दिशां पतिरिति पंच
हिरण्येष्टकाः प्रतिदिक्षु आग्नेय्यां मध्ये प्राणोमत्वा च क्षु षेलेति चतस्रः स्वयमातृण्णः प्रतिदिशमग्न आयाहि वीतये गिरं हृतं
त्वो मद्धेग्ने ना ग्निः सभिध्यते ग्नि हीन्नाणि जंघनद ग्ने स्तोमं मनामहे सिध्नमद्य दिविस्पृशं। देवस्य द्रविणस्यव इति पंचाग्नी

राम॰

॥ ९०॥

रू पाण्यमज्ञानमुपदधातिष्याच्या त्वाहिरण्यासादयामीति पंच तमेष्टकाः प्रतिदिक्षु ग्नेकां मध्ये सं यज्ञ प्रचेता श्चेति पंच वैश्वदेवीरा
त्वभिद्धेशं मनसा ध्याम तूं कयानश्चित्र आभुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मंहि
ष्ठो मत्सदंधसः। दृल्हा चिदारुजे वसु। अभी षुणः सखीनामविता जरितॄणां। शतं भवास्यूतिभिरिति वामदेव्यं ॥ ७॥ द
क्षिणत आत्मनीद्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। ववस्तुरुग्रो अस्तत दूत्यभूवं श्चिरोदश्वा नितिबिक्नाः स्वर्वा धेषि
घृते श्रिवसो निक्त हृणं न विध्यतदू त्यपरमभित्वा नूरनो नुमो दुग्धा इव धेनवः। ईशानमस्य जगतः सुवर्दृशमीशान
मिंद्रतस्थुषः। ईशानमिंद्र तस्थुषो न त्वावां अन्यो दिव्यो न पार्थिवः। न जातो न जनिष्यते। न जातो न जनिष्यते श्वा
यंतो मघवन्निंद्र वाजिनः। गव्यंतस्त्वा हवामह इति रथंतरं दक्षिणे पक्षे थ्मात्म अपवर्गः प्रथमामुपधायेद्धृती
यामभ विश्रायां अर्धमात्म न्यर्थं पक्षे। त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विंद्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठा
स्वर्वतः। त्वां काष्ठास्वर्वतः सत्वं नश्चित्र वज्र हस्त धृष्णुया। महस्तवानो अद्रिवः। महस्तवानो अद्रिवो गामश्वं
रथ्यमिंद्र संकिर। सत्रा वाजं न जिग्युष इति वृहदुत्तरे पक्षे रथंतरवल्कत्म्यः ॥ ८ ॥ यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरा गिरा
च दक्षसे। प्रप्र वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शंसिषं। प्रियं मित्रं न शंसिषं ऊर्जो नपातं स हिनायमस्मयुः।
दाशेम हव्यदातये। दाशेम हव्यदातये भुवद्वाजेष्वविता भुवद्वृध। उत त्रातातनूनामिति यज्ञायज्ञीयं पुछे तस्य रथंतरव
ल्कत्म्यः स्वामभ्ने रूपभ मिति ऋषभमुपधाय संज्ञं सरस्य प्रति माभिति प्राजापत्यां शतायुधाय शतवीर्याये ति

श्रौतसूत्र

॥ ६४ ॥

पंचाद्यानीः प्रतिदिक्त्वा मे कां मध्यदृंहस्य वज्रोसीति चतस्रो वज्रिणीः प्रतिदिक्त्वा मन्त्रमनङ्कुशुह स्तउपदधाति। दृंहस्य वज्रोसि
यात्रिघ्नः स्तनूपानः प्रति स्यनूः यो नउपरिष्टादघायुरभिदासत्येतं स्सो श्मानम्‌ च्छतिति मध्ये पंचमी मेकेसमामनंति
एभिर्व्यैताति भिः श्चामत्वो द्दिवे लोतिति स्रोलो के ष्टका अग्नये त्वा पवमानायाग्नये त्वा पावकायाग्नये त्वाशुचयइति तिस्रः पा
वमानीः॥ ९॥ कर्त्रो त्वाछंदसा सादयामि वषट्कारेण त्वाछंदसा सादयामि हिंकारेण त्वाछंदसा सादयामि प्रस्तावेन त्वा छंद
सा सादयामि प्रतिहारेण त्वा छंदसा सादयाम्युद्गीथेन त्वा छंदसा सादयाभिनिधनेन त्वा छंदसा सादयामीति सप्त
दृंहस्या अग्नेयज्ञास्वि भिति चतस्रो राष्ट्रभृतः पुरस्तादुपधाय हिरण्येष्टकाभिः सर्वतोमुखमुपदधाति गायत्रीपुर
स्तादुपदधाती त्यर्क मथैके घांगायत्रीपुरस्तादुपदधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पंक्ति
मध्यइत्येताभिः सर्वाभिः सर्वतोमुखमुपदधाति गायत्र्यादयो भवंति पंचसंख्यादयमा अग्निर्मूर्धा भुवो जनस्य गोपा
स्तां चित्रश्चयस्तमग्ने तमद्याश्वं भित्येता आम्नाता भवंत्यग्न आयाहि वीतयइति चैताभिः सर्वतोमुखमुपदधाति लोकं
पृणाभिरित्येके त्रवाकी चिकृणरिं स्वयमातृण्णं चोपदध्यात् लोकंपृणा द्दित्यंतो ग्नेसु द्व्या ह्येतथ सुक्ष्या हिदेव
हृतमाभिरिति द्वाभ्यां संचितमग्निमभिमंत्र्य वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पांत्वित्येतैर्यथालिंगं संचितमग्निमाज्येन प्रो
क्षति मध्यउत्तमेन प्राङ्मुखः॥१०॥ सहस्रस्य प्रमा असीति सहस्रेणाहिरण्यशकलैः स्रुचोर्धः शस्तिच्छन्ने प्रतिदिक्त्वा मग्निं
प्रोक्षति द्वाभ्यां द्वाभ्यां त्रीताञ्जाताभ्यां मध्येउत्तमाभ्यां प्राङ्मुख दृ मामे अग्न इष्टका धेनवः संचितीष्टका धेनव यजमानः

राम॰

॥ ६१ ॥

कुरुतं रेहित्याचित्याधयुरग्निरभिमंत्र्य पञ्चातरुद्रीयं जुहोति अर्कत्वय गाग्वागवीधुकं पशागवा वाजर्त्तैलैर्गवीधुकस्तक्तुभिः
कुसप्यसर्पिषा आक्षीरेण मधु गाक्षीरेणावा अर्कपर्णे नोदङ् तिष्ठन्नुत्तरस्य पक्षस्योत्तरस्यापरस्यां स्रक्त्यां चिक्रणपाः
स्वयमातृण्णया मनुपरिचारं वा नमस्ते रुद्रमन्यव इत्येतानन्नुवाकां स्तैधं चिभज्यापि वा प्रथमादुपक्रम्य नम
स्तक्षभ्यइति जानुदघ्ने धार्यमाणो रथकारेभ्यश्च वइत्युपक्रम्य नमः श्वभ्यइति नाभिदघ्ने शेषेण प्राग्वतानेभ्य आ
स्यदघ्ने कृत्वा सहस्राणि सहस्रश इति दशावतानान्‌ कृत्वा चारोहा जुहोति नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामिति आनुदघ्ने धा
र्यमाणो नमो रुद्रेभ्यो ये तरिक्ष इति नाभिदघ्ने नमो रुद्रेभ्यो ये दिवी त्यास्यदघ्ने कृत्वै तानेव यजमानं वाचयित्वैतानेव
विपरीतान्‌ प्रत्यवरोहा न्कृत्वा संचरे पशूनां मर्कपर्णमुदस्यति यं द्विष्यात्तस्य संचरे यस्य रुद्रः प्रजां पशून्वाभिमन्ये
नोदङ्गरेत्यरण्ये जपत्वरेदित्ययज्ञसंयुक्तः कल्पः॥११॥ यो रुद्रो अग्नाविति रौद्रं गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा यस्या
मिष्टकायां शतरुद्रीयं जुहोति तस्यां प्रतिष्ठापयति तिसृधन्वमयाचितं यजमानो ब्राह्मणाय दद्यात्पत्ते रुद्र पुरो
धनुरित्येतैर्यथालिंगमुपतिष्ठत उदकुंभमादायाध्वर्युरश्मन्नूर्जमिति त्रिः प्रदक्षिणमग्निं परिषिंचन्पर्येति निधाय कुंभ
मश्मं स्तेक्षुदमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मइति त्रिरपरिषिंचन्प्रतिपर्येति यं। द्याभिचरेदिदमहममुष्यामुष्यायणस्या

चयनसूत्र
॥ ६२॥

मुः प्रक्षिणोमीति दक्षिणस्यां तु तस्यां वा स्रुच्यां कुंभं प्रक्षिणुयात् यकावेतसत्र्याख्यां मंडूकं जहीर्षं वंशोप्रवध्य समुद्रस्य त्वा
वाकयेति सप्तभिरृग्भिर्वाग्निं विकर्षयति ध्व कूर्षेनेवानुगमयित्वा मंडूकस्य प्राणा त्समां त्वंत्वो भ्यो त्क रउ दस्यति यं द्व
ध्यात्मेतैरूपस्थस्त्रो स्र छैरूपतिष्ठते गायत्रेणपुरस्ताद्बृहद्रथं तराभ्यां पक्षा हंतु स्थ्रा यज्ञायज्ञियेन पुच्छं दक्षिणस्यां
श्रोण्यां वारवंतीयेनोत्तरस्यां वामदेव्येनात्मपक्षे प्रजापतेः साम्नान्तं चं गायति पितामातरिश्वेति संचितो स्थ्येन होतानु
त्राङ् सप्तिहोतर्यं कामयमाने धयुः स्कृतञास्त्रमोदोर्हे यजमानं वा चयति स्कृतस्य स्कृतमसीत्यत्र प्रवर्ग्येषु हा
सयति॥१२॥ जुकां पंचगृहीतं गृहीत्वा स्व यंत्रुएवानद्रू तिहे अतिसर्गं वदतो मानवाय उर्दुं पं भामनु प्रश्रमानाः।
अजुषंत मरुतो यज्ञमेतं दृष्टिं देवानां सम तं स्वर्विदं। आवर्तमानो भुवनस्य मध्ये प्रजा विकुर्वं जनयन्विरूपाः। संवत्स
रः परमेष्ठी घृतव्रतो मरुत्नः पातु रजसः पुरस्तात्। प्रजां दातु परिवत्सरानो धातादधातु सुमनस्यमानः। वृष्टीः सा
कं बहुधा विश्वरूपा एकव्रतामामभिसंविशंतु। विति पंचान्यारोहा कुलाउ परं च तु गृहीतं गृहीत्वा कार्ष्मे उपानहा
वुपमुंचत एकां वाम्बितेत्वेति दक्षिणामनन्वितेत्वे त्युत्तरामेवं यजमानो पामिदं न्ययनं नमस्ते हरसे शोचिष इति द्वा
भ्यामग्निमधिरोहति पृथिवीमाक्रमिषमित्येतैर्यजमानो न्यषदेवतिति पंचभिरुत्तर वेदिव दग्निं स्वयमातृण्णां वामव्याघा
र्य मेदेवादेवानामिति द्वाभ्यामनुपरिचारं दध्ना मधुमिश्रेण दर्भमुष्टिनाग्निं व्यवोक्ष्य कूर्मपृषंतं सा प्राणदा अपानदा इति प्रसवरूपाग्निं क्षिगमे
॥ ६२॥

नेति द्वाभ्या

मग्नयेनीकवनएकामाहुति हुत्वा १२ षोडशगृहीतेन स्रुचं पूरयित्वा वैश्वकर्मणानि जुहोति यद्मा विश्वा
भु नानि जुहदृषिः पिता मनसा हि धीरइति नाना स्रुक्षाध्यां हे आहुती यं कामयेत निरयाम्नेनोनिर्मुच्ये
तेत्येके कं तस्येस्फ्यंकं घयेन मुद्रकेभि विंद्रेदुरकां जालिमहायासमुद्राय वयुनायेमस्तुजुहुयान्तं इन्द्र यज्ञ
सं मुक्तः कल्पउद्रेनमुन्नरीत्रये न्यो डुवाः समिधोघ्रतोधिलाञ्च सरभिस्तिस्त्रआधाय पशुवंधवदंग्निं प्रणाय
न्य हुत्वा विश्वेदेवा इमयि मुद्यम्य पंचाहि शो देवीरितियं च भिर्हरत्या ग्नीध्राहा मुः शिशान इति दक्षिणानोत्र स्युर
शांचैत्ला न्वेति मैश्रावरुणाः प्रतिप्रस्थ। ता येकामयेत राष्ट्र स्यादिति तमेतेन स नबसान्वियात्तस्या मेस यत्नेरूआवद्वे
नै ज नो मां धुको वेधमो भवनीत्य यज्ञसंमुक्तः कल्पो विमान एव दिवो मध्य आस्त इति द्वाभ्यामग्नीध्रे ध्मानं नि
धायेद्रं विश्वा अवीवृधन्निति चतस्रभिराग्रुभाहुत्वा १२। प्राचीमनुप्रदिशामिति पंचभिरग्निमधिरोहतिनक्तोषासा
अग्नेसहस्राक्षेति द्वाभ्यां संहिताभ्यां दधुः सुपर्णो मोदुंबरीं स्वयमातृण्णायां जुहोतिनक्तोषासेतिकृष्णायेश्वे
तवत्साये पयसा जुहोति पयसा धारयतीत्येके कृष्णां धेनुमप्यमः सीदपोनिमितिहोतुरेभित्तायपाशुका
नि भारान्यप्यस्तुपर्णो सि गरुत्मानितितिसृभिः स्वयमातृण्णायामग्निं प्रतिष्ठाप्य। प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो न इन्यो

चयनसूत्र

॥ ९३ ॥

दुंबरीं समिधमादधाति विधेमते परमे जन्मन्नग्न इति वैकंकतीं तां सवितुर्वरेणाय २८ चित्रामिति शमीमयीं।
चितिं जुहोम्यग्ने नमद्याश्वमिति द्वे ग्रहुतीहुत्वा द्वादशगृहीतेन स्रुचं पूरयित्वा सप्तते अग्ने समिधः सप्तजिह्वा इति
सप्तवत्या पूर्णाहुतिं जुहोति तां जुहूहि इमे स्विनिरिन्धो ऽग्निं मनसा ध्यायति २४ आवेदि प्रोक्षणाहुत्वा वैश्वाने
रस्य छत्रं प्रकृतेनयति देहं हुत्वाग्नीन्परिस्तीर्य पात्राणि प्रज्ञालनादिकर्म प्रतिपद्यते यथार्थं पात्रप्रयोगो निर्वपणका
ले वैश्वानरं द्वादशकपालं निरुप्य सप्त– रुतान्सप्तकपालान्सप्तकपालान्निर्वपति नहमीमुपचरितामंठंति वे
प्रेष्यकालेप त्रिवर्जं संप्रेष्यत्याज्यग्रहणकाले ध्रुवायामेव गृह्णाति प्रोक्षणीनामभिमंत्रणादिकर्म प्रतिप
द्यते स्तरणकाले वरेणाग्निं बर्हिः स्तीर्त्वा ध्रुवाः स्रुवं च सादयन्येतावत्सदनामिति मंत्र ३० संनमनतिवेदं त्रिधाप
मामिधेनीभ्यः प्रतिपद्यते न संप्रेष्यति न समार्ष्टि न प्रयाजानुयाजान्या जत्याज्यभागाभ्यां प्रचर्य जुहूमुपस्तीर्य हृद्य
वैश्वानरस्यावदायाभिघार्योच्चैर्वैश्वानरस्याश्राव्य प्रत्याश्राव्य यामाभ्यां सर्वं हुत्वा जुहोत्यावदद्‌ उच्चा उद्रु. वे।
तिसमप्रभिर्गणैर्णासीनो हस्तेन गणेगणमनुद्रुत्य मारुतां जुहोति मध्ये गणस्यानुवाक्ये गणेगणेन जुहोतीत्य
के मारुतैः सर्वतो वैश्वानरं परिविनोतीत्येके स्वतवांश्च प्रघासीति च मौनं पनश्च दहमेधीव क्रीडी च साकी

राम

९३

वोजीवी वेत्येष षष्ठश्चाम्नातो मितासश्च संमितासश्च न इति सर्वत्रानुषजति २६ यदि कामयेत क्षत्रं विशाजीय
स्यादिति ग्रामे नुवाक्यस्य त्रीणि त्रीणि वाक्यान्यनुद्रुत्यारण्ये नानुवाक्यमनुद्रुत्य ग्रामेनुवाक्यस्य शेषेणाजुहु
याच्चेदेवमादितस्त्रिभिर्गणैर्हुत्वारण्येनुवाक्येन जुहुयाद्यथा पूर्वं रेवं त्रिभिरुत्तरैर्गणैर्यदि कामयेत विट् क्षत्रा
द्रोजीयसी स्यादिति यथा समाम्नातेमादितः त्रिभिर्गणैर्हुत्वारण्ये नु वाक्यस्य षट्सु पदानन्वेवानुद्रुत्य गा
नो ग्रामारण्येनुवाक्येन जुहुयाद्यथा पूर्वं रेवं त्रिभिरुत्तरैर्गणैर्न संप्रेष्यति न संमार्ष्टि नानूयाजान्यजति प्रयका
मयेत क्षत्रेणास्य क्षत्रं हन्यां प्रत्याहायतनाच्चवेतेति तस्यारण्येनुवाक्येनाक्लिष्टर व वाहनवाव्यगयेदिस्य प
श्च सयुक्तः कल्योग्ना विज्व सं जाप सेति चतुर्गृहीतं हुत्वा हुंवरीं स्रुचं व्योयामेमाञ्चहा प्रदिग्धापश्चाहसेध
नवनीघृतस्य पूरयित्वा वाजश्च मे प्रसवश्च मे इति मंत्र तां च सौर्धारा जुहोत्या मंत्रसमापनाद्यकामवेत प्राणान
स्यान्नाद्यं विच्छिद्यामिति विमाहवस्येत्यृक्कंपराज्यमुच्छिन्द्येतेतस्मिन्ब्रह्मसौरनेपन्नाचेनुरोन्नासह णानभोज
येच्छन्दः शावच्चोरनेपक्वान्न छोजनं भोजयेत्प्राशितवद्भ्यः स्तनसोधेनूर्देयात्समुद्रोऽसि रिति तिस्र: १७
त्रिधाहिनप गिभिर्गुह्यमाणविरेवा सोहात मन्वविदना दुद्रएकः स्वर्य एक जनानवेनाद्दे कर्णं स्वधयानिष्टनन्तो

DR BHAU DAJI MEMORIAL
डा. भाऊ दाजी स्मारक संग्रहालय

नयन
चयनसूत्र
॥९४॥

एताअर्षंतिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रजारिपुणानावचक्षेघृतस्यधाराअभिचाकशीमिहिरण्ययोवेतसोमध्यआसां
सम्यक्स्रवंतिसरितोनधेनाअंतर्हृदामनसापूयमानाः।घृतस्यधाराअरुषोनवाजीकाष्ठाभिंदन्नूर्मिभिःपिन्वमा
नः।एतेअर्षंत्यूर्मयोघृतस्य।मृगाइवक्षिपणोरीषमाणाः॥सिंधोरिवप्राध्वनेशूघनासोवातप्रमियःपतयंतिय
ह्वाः।अभिप्रवंतसमनेवयोषाःकल्याण्यःस्मयमानासोअग्निं।घृतस्यधाराःसमिधोनसंततानुषाणोहर्यति
जातवेदाः।कन्याइववहतुमेतवाउअंज्यंजानाअभिचाकशीमि।यत्रसोमःसूयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधारामधु
मत्पवंते।अभ्यर्षतसुष्टुतिंगव्यमाजिमस्मासुभद्राद्रविणानिधत्त।यत्रसोमःसूयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधारामधुम
त्पवंते।धामंतेविश्वंभुवनमधिश्रितमंतःसमुद्रेहृद्यंतरायुषि।अपामनीकेसमिथेयआभृतस्तमश्या
ममधुमंतंतऊर्मिमितिहुताः२हूयमानांप्रावजामानोनुमंत्रयते १८ वाजप्रसवीयंजुहोतिसप्तग्राम्या३पय
यःसप्तारण्याप्यगंत्राणिदुवीरुस्मौदुंबरेणस्रुवेणवाजस्येमंप्रसवःसुषुवइतिमाम्याहुत्वाराग्याजुहोति
हुत्वाहुत्वापात्र्यांसंपातमवनयतिरत्निंतांप्रत्यपिपद्ममौडुंबरीमासंदीप्रतिष्ठाप्यतस्यांकृष्णाजिनेप्रा
चीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्यतस्मिन्नासीनंयजमानमभिमन्त्र्य२ह्वाःसंपातैरभिषिंचतिव्याघ्रचर्मणिराज राम
९४

न्यंवस्ताजिनेवैश्यंकृष्णाजिनेब्रह्मवर्चसकामंवस्ताजिनेपुष्टिकाममभिषेकेदेवस्यत्वेत्यनुद्रुत्याग्नेस्त्वासाम्राज्येना
भिषिंचामीतिब्राह्मणमिंद्रस्येतिराजन्यंबृहस्पतेरितिवैश्यंराजन्यश्चोवैश्यपात्रेष्वपि०पांसमेकेसमामनंति
प्राङ्मुखमासीनंप्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्नभिषिच्यानुवाचरन्ववस्रावयतिनराजुहोतीत्यमेवनक्षिप्रुवाणःकं
वनप्रस्तवरोहतीतिनक्रोशासेतिकृष्णायैस्वेनवत्सायैपयसोहुत्वाषड्भिःपर्यायैर्द्वादशराष्ट्रभृतोजुहोति
१२० ऋताषाडृतधामेतिपर्यायमनुद्रुत्यतस्मैस्वाहेतिप्रथमामाहुतिंजुहोतिताभ्यःस्वाहेत्युत्तरामेवमितरान्
पर्यायान्विभज्ञेतिभुवनस्यपतइतिपर्यायाणां२सप्तम्याहुतीनांत्रयोदश्येतेनन्यारव्यातेभुवनस्यपतइतिरथमुखे
पंचाहुतीर्जुहोतिदशवोपर्याहवनीयेरथशिरोधार्यमाणमभिजुहोतीत्येकेभिहुतेमुद्यम्याध्वर्योरावप्यः२हरंत्येनु
नयंतित्रीनम्बा२स्तुतेरेतान्सरथानधूमेवेदेरतानिवडवाइत्येकेपीवडवेइत्येकेषांसमुद्रोसिनभस्वानित्यंजलिनात्री
णिवाततनामानिजुहोतिनष्टेतस्यावदानर्तंमस्तीतिविज्ञायतेकृष्णाजिनपुटेनवातंजुहोतीत्येकेग्रइरथेयातत्र
णुर्मुवानामेतिदंवाड्याहुतीहुत्वासमीचीनामासिप्राचीदिगितिदशाप्यधुमिश्रेणाज्येनसर्पाहुतीरनुपरिचारं२
हेतमोनामस्येतिषाएमहाहुतीर्यथासर्पाहुतीःसुवर्णंघर्मेस्वाहेतिप्राचाराहुतीर्यासेअग्नेसूर्येरुचइतिति

ष्ठोरुचोवेद्यान्तराणिहिसोमिकंकर्मप्रतिपद्यतेयज्ञाग्धिष्ण्ययनिवपनान्तन्त्वा २० ममाग्नेवर्च्चोविहवेष्वस्तु
वाकेनप्रतिमन्त्रदशशामित्रकाभिधिंष्ण्ययाः द्विनोत्यसमनवमाआग्नीध्रीयमुपदधानिद्वादशषोडशएकविं
शतिचतुर्विंशतिंवाहोत्रीयेएकादशब्राह्मणाच्छंसीयेषयमार्ज्जालीयेष्टावष्टावन्येषुधिष्ण्ययेषूपदधा
तीतिवित्तायन्नैचतुर[illegible] —ःपरिमंडलाचाधिष्ण्ययास्तेषांयावत्यर्द्धेष्टकास्तावतीःशर्करापरिमिश्रितास्त
दग्नियेअजीहाजपर्वनोगवीगोत्रमुत्तस्त्वजीयंगिरः। इंद्रेराष्ट्रजातमसापरीवनंबृहस्पतेनिरपामो — अ
र्णवं। बृहस्पतेअतियदर्योअर्हाद्द्युमत्सातिःसमजयदस्त्रनि। महोअज्ञान्गोमतोदेवएषः। अपःसिःवा
न्तस्तरप्रतीत्तोबृहस्पतिहंत्यमित्रम् कॅरितिजिष्ठोब्रह्मसमरनेयमोदाधारपृथिवीयमोविश्वासिद्रंजगत। यमा
पसर्वमिद्रष्ट्येयस्माराज्ञापुरस्थितं। यथायंचयथाचद्य्ध्यापंचदशार्द्धयः। यमंयोविधास्मअयाद्येएकअवि
र्विज्ञानते। त्रिकद्रुकेभिःपततिषडुर्वीरेकमिद्बृहत। गायत्रीत्रिष्टप्छंदांसिसर्वातायमआहितेतितिसोमाग्नी
लीये २१ मृगनोरुद्रोतनोमयस्कृधि। अभ्यामतेसुमतेदेवयज्ययान्वयद्दीरस्थ्येनचद्दुडमीवुः। सुम्नायस्तु राव
धि। अभ्यामतेसुमतेदेवयज्ययान्वयद्दीरस्यतचदुदमीवुः। सुम्नायन्निद्विशोअस्माकमाचरारिष्टवीराजुहुवाम

तेहविः। त्वेषंवयंरुद्रंयज्ञसाधंवंकुंकविमवसेनिह्वयामहे। आरेअस्मद्दैव्यंहेडोअस्यतुसुमतिमिद्वयमस्या
वृणीमहइतिनिरुप्याज्यभागान्तेहव्यंप्रीणाति २८ हव्यंप्रीणातिहिरण्यंपचरुष्यं उपयष्टव्यमसिरुद्रायद्वाहव्येभ्यस्त्वा
हव्येभ्योदेवस्पृष्टोशामित्रेवतेहेदुरुदुत्तमंतत्त्वायामीतिजितस्तोवषट्येतास्युप्रचरंतिखंडाःरुद्रमालन्त्रमणाश्वात्करुडुर
स्यत्पवशिष्टाग्निभिद्वायत्मा — पंसमानात्रक्षैवैकपशमेकादशवापशात्समिन्तोतिजेषांपूर्वेद्युरग्निष्ठमनचेन
स १ वोवैकयस्यपेचैकादशिनानुपाकरोत्यग्नीषोमीयस्यपशुपुरोडाशमेष्टौदेवसुवां हवींष्यनुनिर्वपतिस
मानेतुस्विष्टकृदिडं[illegible]। पुरस्तात्स्वातेरनुवाकाग्निंमुनह्मीतितित्स्विभिरभिमृशभग्निंमुनक्तिपद्येनेपूर्वोभ्राहग्यो
भीवस्याहष्टोगायत्रीःपुरस्ताद्बहिष्पवमानाडुपरध्याहेकादशात्रिष्टुभःपुरस्तान्माध्यंदिनाद्द्वादशजगतीःपु
रस्तादार्भवानघरिवावरस्तद्वाविपरीतमुपरिष्टात्स्ववमानेभ्युपधीय तेपश्चकालआग्नेयं सवनीयंपशुमु
पाकरोत्येकादशिनाद्वादशिशाकालेहिरण्यपात्रंमधाःपूर्णं शतमानस्यकृतेचित्रंदेवानामित्यावेदसाप्वे
नावघ्राय्यब्रह्मणोददात्यध्वर्युवेकल्याणीदक्षिणादददातियद्यास्याग्निंचिनोतियज्ञायज्ञीयस्तोत्रएकयामस्
तमवत्यद्यनमस्तेअस्तुमामाहिं सीरितिद्वाभ्यामग्निमभिमृशेदेकादशासमिष्टयजूंषि जिनवाश्चुरिकाश्चि

चयनसूत्र
॥९६॥
२०

द्वेष्टो यश्च नो मृगुमिमिति द्वाभ्यां कादशी जुहोति अन्नं वैध्यानपाया ः हुतायामौदुंबरीं ः स्रुवं घृतस्य पूरयित्वेमं स्त
नमूर्जस्वंतं धयापामित्यग्नेर्विमोकं जुहोति हुते सक्तुहोमे यराकृतादिति रशाकृती हुंत्वा अन्यव रोह्य पुनर्मनः पु
नरायुर्म आगात्पुनः प्राणाः पुनरात्मा म आगाद्वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानो अंतस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपा इत्युपतिष्ठते ये अग्नयः पु
रीष्या इति प्रयास्यन्नाग्निभिरग्निं यजमान उपतिष्ठते ॥ [illegible] ॥ उपत्वाग्ने दिवे दिवे इति तिसृभिरित्येके आमग्ना दृष्ट्वाग्निचि
त्वा सोत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वामिक्षया संवत्सरं न कंचन प्रत्यवरोहेत् न रामामुपेया न पक्षिणो ऽश्नीराणी याघा
वजी वयस्तिल्कस्य नाश्नीयान्न चर्वयेति धावे घरिधा वे दुयाव नैतन्न द्वितीयं चित्वान्यस्य स्त्रियमुपेयान्न तृतीयं चित्वा
का चनाभार्यामुपेयादग्निं चित्वैवैतस्मिन्संवत्सरे योनये या स्तक्रतुमाहरमाणा एकचितीकं चिन्वीत मलिलाय द्वे
त्यष्टौ नानामंत्रा उत्तरवेद्यामुपरध्याघद्यायां लोकंपृणा अथ पुरीषं प्रथमयोनप्रतितिष्ठेत्सक्रतुमाहरमाण एकचि
तीकमेव चीन्वीत मंयज्ञप्रचेनाष्ट्रेति पंच नानामंत्रा उत्तरवेद्यामुपरंध्याघद्यायां लोकंपृणा अथ पुरीषं विपरीतो का
मा वेके समामनंति पुनाष्ट्रिति त्रिष्टवेयुञ्जयते सवर्णाः सर्वे समृध्यर्थे सततनार्थे चाश्ववणाः सर्वा आख्यास्यामो य राम
दीक्ष्यो यदि पशुना यदि सोमेन यजेत यो स्य पराग्निमन्वधमायन्नेतापि वा येन अपर इत्यष्टौ नानामंत्रा उत्तरवेद्या
९६

मुपरध्याघद्यायां लोकंपृणा अथ पुरीषं ॥ [illegible] ॥ अपि वो उत्तरवेद्यामुपयेऽग्नौ आर्यमाणो प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देव
तयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्युत्तरवेदिमभिमृशेद्यि वा तिस्रः स्वयमातृण्णास्ता सामुपधानकल्पः स्वयमातृण्णाः सामपुरी
षमेव विहितानाहितीयायुरीषान् तृतीयायापि वा तिस्रः स्वयमातृण्णाश्मिस्त्रिष्टुविष्ट्वज्योतिष त्ता सामुपधानकल्पः स्वयमा
तृण्णास्ता समपुरीषम यविश्वज्योतिरेवं विहिताहितीयानृतीयस्यां तु विश्वज्योतिः प्रथमायस्वयमातृण्णायसाम
पुरीषमपि वाष्टौ लोकंपृणाः पुरीषमेकादश लोकंपृणाः पुरीषं द्वादश लोकंपृणाः पुरीषमग्निं विद्यायः सोमेन यजे
त समयेनाएकत्रिंशत् लोकंपृणा उत्तरवेद्यामुपधाय यजेत समृध्यर्थायां तु द्वितीयं चित्वा नो द्वितीयस्यां चितौ येन
अपर इत्यष्टौ नानामंत्रा उत्तरवेद्यामुपरध्या दशौ च लोकंपृणा अथ पुरीषं ॥ प्वोभू नताएतौ द्वैव नानामंत्रा एकादश लो
कंपृणाः पुरीषं प्वोभू नताएतौ द्वैव नानामंत्रा द्वादश लोकंपृणाः पुरीषं संतानाव्या यांतु तृतीयं चित्वा न तृतीयस्यां चि
तौ येन अपर इत्यष्टौ नानामंत्रा उत्तरवेद्यामुपरध्याघद्यायां लोकंपृणा अथ पुरीषं ॥२५॥ अथो स्वित्वा हुतेचेतवेति ह
दो वा एव यदग्निरिष्टकं छिद्रमिति काम्यासेष्टनुकामास्तापश्चितेऽग्नौ संवत्सरादीक्षाः संवत्सरमुपसदः पुर
स्तादुपसदामाग्रयमष्टाकपालमिति पंच चरवः पुनरोमासा नेकैके वो पत्तनं ज्वेतान्नहोन्यनुपसदम् अग्निं चिनोति

॥[illegible]॥

द्वे द्वे मामावेवैकैका चितिः स्तुत स्तुत पाष्ठ तु स्तनं निलनं द्विस्तनमेकस्तनमिति त्रीः स्त्रीन्मासानान्याणामातयेन संवत्स
रमुपधानन्त्या स्तएतद्वाक्ष वीरामात्रेयय घान्ति से नीचितिरित्रियानि वारशतयी स्तु त्र्याग्रो घानि स्तक्का निस्पृक्षेरु ७१ ध्या
न्सूक्तपरि मासानानामंत्रा स्पृष्ट कायच्छायं लोकं पृष्टात्र्य यपुरीषं ततो येसंवत्सरे भिजिना विष्व ज्यता वाय जेन सर्व वे
दसं दशान्स रवमायतो हि शी चन्सउ वीत्स सकृशीपु छान्तस्यातां सरतुरः सत्वुरिकां वह्नि लोम परिधायो स्त्री थे ताश्वरति
ः शिरो वेष्टयित्वो [illegible] इ ब रंव मममारस्तउ डुंवरी भ्याश्रीं वैरा वी वाक न्मा बीपूर्वं व त्र्यमारतामरं रायोडुंवरेति सौ राज्ञी वं सतो
मूलफलम हौ खनित्रैणा वा जीवनो मूलं परिखा येत स्मिन्यो त्रेवधा यान्यो न्यमघ्या दर तः पत्नी यजमान स्थ्वनम न्मयेन
पिबतः समू हकेन खनातकेन वापजमानो भक्ष मिछेतो पविद्धा पोनोपविरु तेन वापन्नी त्येकेनिबादेति स्नो राज्ञीर्थ सतो
वै श्येति स्नो राजन्येति स्नो ब्राह्मणो चाति स्व स्तिस्व: संवत्सरं त्रया वेन्नव हीयमानेत्र स्या वहीत न चेत्संवत्सरं द्वादशा हंद्वा
दशाहं १९ अथोखल्वाहुर्न चेन चेति। अपि वोन्नर वेघामु पदर्ग्रो धार्यमाणो। उप द्वाग्ने दिवे दिव इति नि सभि॥ पुरस्ता
न्मानानुवाकानाम्मृडानोरुद्रोतनः मम मात्ने वर्चः। अनताबा त्रुनथामेति। वाजप्रसवीर्यं जुहोति। त्रिधा हितं पणिभिः। यदि
कामयेत मह्यंचविशन। आवेदिग्नी हाकृत्वा। प्राचीमनु प्रदिशामिति। षोडशा गृहीतेनस्रुचं पूरयित्वा। जुहोपं च गृहीतं <ins>स्रुच</ins>
गृहीत्वा। योरुद्रो अग्ना दिति। सहस्रस्य प्रमा असीति। अवाद्यां दसामानरयामि। यज्ञायज्ञा वो अग्नये। दक्षिणतः [illegible]

॥[illegible]॥

त्मनि। हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति। अभी षाह्वाभि वयी च। अग्ने गोभिर्न आगहीति। सुवरक्षिसु यर्मे यच्छ। श्वो भूते पौ
र्णिमा स्व॒ स्त्री भ्यां प्रचर्य। न भस्य न भस्य श्च। श्वो भूते पौर्णि कि की भ्यां प्रचर्य॥ ॥इत्यापस्तंबसूत्रे चयनप्रश्नः सप्तदशोध्या
यः॥१७॥ ॥श्रीगणपतये नमः॥ शरदि वाजपेयेन यजेत ब्राह्मणो राजन्यो वर्द्धि कामो नित्यवरेके समामनन्ति प्रजा
पतिमाप्नोति तस्य षोडशिवत्कल्पः सर्वः सप्तदशो भवति सप्तदशरात्रे दीक्षास्तिस्र उपसद एकाधि षू त्री प्रसुत स्तस्यो द्वा
दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तदश्री प्रसुतः सप्तदशारत्निर्वै त्वो स्य खादिरो वा तूपरश्चतुरश्रिर्गौ धूमपिष्ट च षाल्पो गोधूम कृत्वा
पीवापात्राण्युपसज्य स्तम्भितरुते प्रतिप्रस्थाता सुरामाः कल्पेन सुरांसंदधाति परि स्रुन्नवति खर काले प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्य
हविर्धानस्याधस्तात्पश्चाद्दक्षं सुराग्रहार्थं हूतीयं खरं करोति रत्नाकाले सप्तदशाभिर्वासोभिर्यूपं परिवेष्टयति पात्रसंसादन
काले ऐन्द्रमतिग्राह्यपात्रं प्रयुज्य तत्समीपे पंचैन्द्राण्यतिग्राह्यपात्राणि प्रयुनक्ति तेषां सर्वेषां कल्पो व्याख्यातः षोडशिपात्रं प्र
युज्य तत्समीपे सप्तदश प्राजापत्यानि सोमग्रहपात्राणि प्रयुनक्ति तेषां षोडशिपात्रवत्कल्पोऽपरस्मिन्खरे प्रतिप्रस्थाता
सप्तदशोपयामान्निमृन्मयानि सुराग्रहपात्राणि प्रयुनक्ति ॥७॥ ग्रहकाले ऐन्द्रमतिग्राह्यं गृहीत्वोपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वेति
पंचैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णातितेषां सर्वेषां कल्पः षोडशिनं गृहीत्वा यो विष्णा जनय केवराणीति सप्तदशप्राजापत्यान्सोमग्रहा
न्गृह्णाति तेषां षोडशिवत्कल्पः कुविदंगेत्यपरस्मिन्खरे प्रतिप्रस्थाता सप्तदशाभिरूपयामैः सुराग्रहान्गृह्णाति विपरीत
ग्रहणानेके समामनन्ति यातिषां गृं सोमग्रहैः सुराग्रहान्गृह्णाति सर्वा धृतु गृह्णाति अघन्यः प्रतिप्रस्थाता पुरस्तात्

॥ ९८ ॥

सोमग्रहान्सादयति पश्चादक्षं सुराग्रहान् देवस्य सवितुः प्रसवेति स्रवनादौ सवनादौ जुहोति कर्मणः कर्मणो वायुरस्ताद्धि
रण्यमालिनः ऋत्विजः सुत्येहनि अभिचरंति पशुकाले त्रीन् ऋतुपशूनुपाकृत्य मारुतीं वत्रामुपाकरोति सारस्वतीं मेषीम्
पंनरती सारस्वतं च मेषमुपाकृत्य सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनुपाकरोति तूपराणां तूपरान्नेकरूपान्पर्यग्निकृतानां
सारस्वत्यंतान् सर्वालभंते सारस्वतप्रभृतीनुत्तरान्धारयंति प्रतिपशु वत्सलेषीं त्वक्कृत्य प्राजापत्याहे मात्स्यत्या माध्यंदि
नीया न्वा पुरोडाशान्निरूप्य सारस्वतस्य पशुपुरोडाशं निरूप्य बार्हस्पत्येनैवारं सप्तदशशरावं चरुं निर्वपति तस्या
द्वादशमंत्रेणानुलोमितरा पयसि श्रपयति दक्षिणोहोमो हुत्वा॥ २॥ इंद्रस्य वज्रोसीति रथमुपाहृत्या प्रवंतरित्यभा
अप्सु स्नापयंत्यपां नपादिति रराटानि प्रतिनिमार्ष्टि वायुर्वा त्वामनुर्वालेति प्रष्टिवाहिनं रथं युनक्ति तस्रीमितरा
भूषोउन्नारस्थानुदक्षिणाकाले सप्तदश रथान्ददाति सप्तदशानां क्षिसप्तदश अश्वा सप्तदश हस्तिनः सप्तदशनि
ष्कान् सप्तदश दास्यः सप्तदश अजाः सप्तदश गावीः सप्तदश वासांसि सप्तदश आगवां ज्ञाता न्य[illegible]थ्यैकेषां स
प्तदश गवां ज्ञाताभिदत्ताति सप्तदश आनां भिन्नुकानि सप्तदश अश्वरथा सप्तदश हस्तिनः सप्तदशनिष्का सप्त
दश दास्यः सप्तदश दुंदुभीनेव प्रापोवाजपेयो भकुरु वाजपेयो व्यस्तो व्यस्तः सप्तदश्रो सप्तदश्रानि ददात्येक
पन प्रस्त्या पंचशतमनेअयोवयां स्यनुदिश्यानु दक्षिणाज्युप जुहुकुरुस्य धार्यं वेदपाति त्रोषः साधारणोत्रेणाहव
नीयमुदीचः प्राचो वा रथानवस्थापयंति तेषां दक्षिणो मज्जुषुञ्छो न्वेणाग्नीध्रं राजपुत्रोवस्थाय सप्तदश प्र

राम

॥ ९८ ॥

याधानि सूनस्यति मत्र जघन्यं निपतति तन्नौदुंबरी काष्ठं लक्ष्मणं मिनोति॥ ३॥ प्राजाहैंद्रा कृत्वा नैवारे सर्पिरानीय
आत्वालेनदधाति तं राजपुत्रो गोपायति चात्वाले रथाक्षा कृति काष्ठं निखाय तस्मिन्नौदुंबरं रथचक्रं सप्तदशा
रं प्रतिमुंचत्युत्तरस्यां वेदिश्रोण्यां सप्तदश दुंदुभीन्नबध्नंति विष्णोः क्रमोसीति रथं यजमानोभ्येत्यंकौ न्यंकाविति
रथचक्रे अभिमंत्राति पक्षसी वैश्यपना चेवदेति दुंदुभी न्संन्नादयंति देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजि
ता वाजं जेषमित्यौदुंबरं रथचक्रं ब्रह्मारोहति तमारुह्य वाजिनां साम गायेति तस्य चक्रं त्रिः प्रदक्षिणमावर्तयति
वर्तमाने ब्रह्मा गायति देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं रुहेयमिति यजुर्युक्तं यजमा
न आरोहति वाजस्य तद्धृतरात्र्या वाजिनो वाजजितो वाजं सरिष्यंतो वाजं जेष्यंतो बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेति तैर्वा
रणश्वो धुर्यावव घ्रापयति सर्वान्वा बृहस्पतेर्भागेऽभिमृदुमिति प्रश्रोथेषु चलेपोनिमार्ष्टिधाजनी त्यश्वाजनीमादाया
ध्वर्युर्यजुर्युक्तमधिरोहत्यवाक्षिसमसिरसीति तमात्वा नसंभवक्षिणो त्यनभ्यासादयंतद्युतरे रथाः पश्चादनुयांति वाजि
नो वाजं धावतेति चतस्र अभिधावतोनुमंत्रयते निरेकान्सरोणोति धावतस्तज्जितीर्य यजमानं वाचयति लक्षणं प्राप्यौदवे
आवृत्य प्रदक्षिणमावर्तते मितद्रवद्र इति च तस्र अभिःप्रत्याधावतोनुमंत्रयते ॥ ४॥ आमा वाजस्य प्रसवो जगम्या
दिति प्रत्यास्तेषु हुत्वा पुनर्नैवारमवघ्रापयति सस्रवां सद्ध इति लेपांश्च निमार्ष्टि मंवः साक्षत्यासंधा मेदिनिति दुं
दुभिविमोचनीयं होमं जुहोति सेयान्नो पस्त्र त्रीति हृत्वं हृत्वं वाजस्य प्रसवः प्रच्छतीति तानि प्रत्याहृत्य ब्रह्मणे

इत्युक्तिमधुष्ठारं च सौवर्णं शतमानस्य कृतमन्त्रमाहेंद्रस्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रकृते सुवर्ण्यो लूंजसीति तार्प्यं यजमानः परि
धत्ते क्षत्रस्योल्बमसीति दर्भमयं पत्नी आयमएहीति यजमानः पत्नीमामंत्रयते सुवोरोहावरोहावहीतितरा प्रत्याह त्रिरा
मंत्रयतेत्रिः प्रत्याहाहं नाद्धुभयोः सुवोरोक्ष्यामीति यजमानोंततोजपति वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादश वाजप्रसवीयान्हो
मानुक्रामुर्यद्वेनकुत्स्यतामितदन्नाभिः कल्यैः सरजसेभिः सैोप्यास्पूपं यजमान आरोहतिसुवर्देवाः अगन्मेत्यगं
प्राथजपति समहं प्रजया सं मया प्रजेति गव्हामोक्षेते तमाश्वछेरास पुटै रूषपुटैर भयैर्वा वेत्रपाः प्रेतिहिरामपर्य
तिमहर्षिजोवा दीर्घनः श्वोषुपबध्या नायमलेति दुरस्ताद्दध्यस्तु रन्नाद्यायलेति दक्षिणतो ब्रह्मा वाजप्रलेति पृष्ठतो
तावाजजित्यायैलेति सुत्तर तऊर्ध्वातामुखतोभिधोति हंतारध्रुहंतारमभिपर्यावर्त्तत इमं तेरा ज्मित्रायपंत्राय धं त्रीयं
कृष्ये क्षेमाय रय्यै पोषायेति प्रत्यवरोहत्यग्रेण सूपं बस्ताजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्य ॥५॥ तस्मिन्नातमा
नं हिरण्यं निधायामृतमसीति हिरण्ये दक्षिणं पादं यजमानः प्रतिष्ठापयते पुश्रिरसि प्रजननमसीति बस्ताजिने स
व्यं तस्मादास दीमारोहत्विति दिवंप्रोछिनीमारोहतामारूढय यपत्रूपेकराणमनुष्याणामित्यारोहंतमभिमंत्रयते ससभि
ससूस्वान्नहोमं जुहोति माहेंद्रस्य स्तोत्रं प्रत्यभिषिच्यते यथाग्निचित्यायां माध्यंदिनस्य सवनस्य मध्यमउपथ्य
पर्याये ब्रह्मसाम्न्युपाकृते त्र सारस्वतप्रभृतीनुत्तरानालभंते तेषामनभिघारिताभिर्वपाभिः प्रचरंति सारस्वतस्य
वपयाप्रचर्य समवदाय तेतरेषां वपाभिः प्रचरंति सारस्वतस्य पशुपुरोडाशेनप्रचर्य नैवारेणप्रचरंति समानेनुस्वि

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

ष्टकृदिडमहर्त्विजोहविर्ध्विसाश्राभवंत्याप्नीध्रेहविः शेषान्भक्षयंत्यचसारस्वत्यंतानां दैवतेन प्रचरंति संवादाद्योऽयाः कालेवाषोडशि
नाप्रचर्य होतृ चमसमुख्यान्ध्रुवमसान्नुनीय हृहस्तोत्रमुपाकरोतीति प्रचरणकालेहोतृचमसमध्वर्युरादत्ते चमसांश्चमसाध्व
र्यवः ऋत्विजश्चतरा सोमग्रहान्सुराग्रहाणांमुख्यं प्रतिप्रस्थातादत्ते वाजस्येतरांत्सुराग्रहान् ॥६॥ संप्रेष्यचरूचसंमार्ष्टूपा
एद्धेति सोमग्रहैरुद्रवतिधिश्चम्य धिमापाप्रनाएद्धेति प्रत्यक्प्रतिप्रस्थातासुराग्रहैरुद्रवतीयं भ्रमते सोमग्रहैरवतिष्ठते मार्जा
लीयं प्रत्यंते सुराग्रहैः प्रचरंतिसोमग्रहैर्वषट्कृतानुवषट्कृतौ सुराग्रहानुप्रकंपयंतीति व्याख्यातः सोमस्यभक्षो विराडछदस
इति भक्षमंत्रं संनमति माकृत्या अवदानीयानिसोमग्रहांश्वाग्निगृह्य उपहरंयनवदानीयानिसुराग्रहांश्च वाजस्येध्यः
स्तानिदक्षिणस्यांवेदिश्रोणपाभिमाच्यी कृत्यभक्षयंति कश्चुकेराजपुत्रो कृवगोपो नैवारगोपोनाप्राभीया स्वर्वेनाककुदस्तु
धिरष्टात्सर्वे सोमेन्योत्र सारस्वतप्रभृतीनां दैवतेन प्रचरंति यज्ञायज्ञीयेप्रचरंतीति विज्ञायते तद्यत्रैष्टा अनुयाजा भवंत्यग्न्युपा
स्कृचस्तदैतैः प्रचरेयुस्तद्गुतमानकुर्यात्धल्लोतवापतदपुज्ञोयदेयंकुर्वंतीतितस्मादुत्रैतत्सर्वेषां वपाभिश्चरेयुस्तांदेतरेषां युत्र
उद्रैवहविर्भिस्तद्धविर्भिः संतिष्ठते वाजपेयस्तेनेष्ट्वा सौत्रामण्यायजेत मैत्रावरुणया वाभिक्षयायानयजीनं कं च न प्रत्यवरोह
हृदस्यतिसवेनवा प्रत्यवरोहणीयेनयजेत श्वेतछत्री भवतीति विज्ञायते ॥७॥ राजा स्वर्गकामो राजसूयेनयजेत शतसाहस्रंद
क्षिणाग्निष्टोमः पंचापवर्गः प्रथमम्मृः पंचसहस्राणिपवित्रेददातित्रिंशं त्र तमभिषेचनीये त्रिंशं त्र ततं दशपेये दश केत्रावप
नीये तयोर्विंशं त्र तं कुहिद्रारात्रे पंच क्षत्रस्य धृतौ पंच क्षत्रे चपार्ये अभिषेचनीये प्रतिष्ठा सहस्राणी तराणपरानि षष्टिं श्रीणि
ज्ञातानि सहस्राणि ददातीतिब कृ च ब्राह्मणं भवतितत भाद्दक्षिणामति नयेद्यथास्याहानिसमकाज्ञानिस्युः शेषमनुद्राति

॥१००॥ श्वोभूत आनुमतादिभिरिष्टाभिरन्वहं यजते निरृंनानुमतं पश्चादुत्तरतश्च यव व्रातय इत्येषस्यैच: त्राभ्यामा अथन्त्रीमंते तन्नै
ऋतमेककपालं षष्ठं चस्तानुदङ्ङ् रेत्य वल्मीकवपामाभुकूलेदमहममुष्यामुष्यायणस्य क्षेत्रियमवयजइति स्तुत्या वल्मी
कवपामाङ्कुलेदमहममुष्यामुष्यायणस्य क्षेत्रियमपिदधामीति तस्यैव स्तुत्या वल्मीकवपामपिदध्याद्वल्मीकवपमाज्य
होति वल्मीकवपमादधातीत्येके आनुमतमासाद्य नैर्ऋतेन प्रचरति वीङ्ख्स्वाहेति गार्हपत्ये हुत्वा दक्षिणाग्नेरेकोल्मुकं हर
पामक्षरं इति दक्षिणामपरमवान्तरदेशं गत्वा स्वकृतइरिणे प्रदरे वोपसमाधाय येवते निर्ऋते भागइत्यंगुष्ठाभ्यां विसंक्षिका
कांडाभ्यां वा नैर्ऋतं सर्वं हुतं जुहोति कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा कृष्णं वासो भिन्नांतमित्येके ऽप्रतीक्षमायंति निर्ऋत्या अं
तर्हित्या इति विज्ञायते ॥ ८ ॥ स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये हुत्वानुमतेन प्रचरति धेनुर्दक्षिणादित्यं चरु
मित्येताभिरन्वहमिष्ट्वा आनुमत्यान्यारभते तैः संवत्सरं यजते न शुनासीरीयं प्रति समस्याति ततश्चतुर्द्दिषेंद्र तुरी
येणायजेत आग्नेयमष्टाकपालमित्यवहेनी धेनुर्दक्षिणा तम्यात्र अत्र एवं तं प्रियं वामाऽयेदेतस्या एव रात्रेर्निरूणांपंचधी
येन यजते चतुर्धाहवनीयं प्रतिदिश्यं व्युद्धत्य तन्मध्ये पंचमं कृत्वाष्टभागिध्मानुपसमाधाय जुहोति पंचगृहीतं गृहीत्वा ये देवाः
पुरःसद इत्येतैर्यथालिंगं जुहोति मध्ये पंचमेन समूढं रक्ष इति मध्यइमानुपसमूह्येके धोपसमाधायापरं पंचगृही
तं गृहीत्वाग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्युत्तराः पंच[illegible] हुतीर्जुहोति प्रष्टिवाही रक्षो दक्षिणा पंच[illegible]वाही वा तेन यजेत मो रक्षो
घ्नो विभीमासि पन्नच्चेभ्यो वा जुष्टमोपुराग्निहोत्रापामार्गैर्नहोमेनचरंत्यपान्यमनादपामार्गानाहृत्य तानस्रक्रे कृत्वा
दक्षिणाग्नेरेकोल्मुकं धृतमाधूरस्य तरमपरमवान्तरदेशं गत्वा स्वकृतइरिणे प्रदरे नोपसमाधाय देवस्यत्वेत्यनुद्धुत्य रा० ॥१००॥

रक्षसो वधं जुहोमीत्यपामार्गमयेन स्रुवेण जुहोति हतं रक्ष इति रूक्ववमनुप्रहत्यावध्यिष्म रक्ष इत्युत्तिष्ठति यद्वस्ते तद्दक्षिणावरो
याऽप्रतीक्षमायंति रक्षसामंतर्हित्या इति विज्ञायते ॥ ९ ॥ अग्निहोत्रं हुत्वा देविकाहवींषि निर्वपति धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालमि
ति पंचमिथुनौ गावौ दक्षिणा पशुरप्यत्रोपालंभ्यो धात्रे नवाग्नावैष्णवमेकादशकपालमिति त्रीणि त्रीणि हवींषि तेषां प्रथमेन ग्रा
मकामो यजेत द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसकामस्तृतीयेन पशुकामो वीरजननमित्येके वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा वा
रुणं यवमयं सर्वतः प्रादेशमात्रं चरू रश्वो मुस्तवहो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुमित्यद्वादशान्यहं रत्नीनां हवींषि यस्य गृहेषु नि
र्वपति तत इति परिवेषणं दक्षिणा च भगाय च चरुश्चतुर्भ्यो वावातायै गृहे विचित्तगर्भो पष्ठौही दक्षिणा नैर्ऋतः सर्वतो गुष्ठ पवमा
त्रश्चरुरित्येके वैष्णवं त्रिकपालं त्रयो दत्रं तक्ष रथकारयोर्गृहे सर्वो मसानिदक्षिणा तक्ष्णो रथकारस्य वेत्येके रौद्रं गावीधुकं
चरुं मक्षावापस्य गृहे गोधिकर्तस्य वा केसरपात्राश्चाभिधानी दक्षिणा रूपाण्णोवाक्ला र्त्रीतः शबलो वाक्षिय त्स इति विज्ञा पाह
यते क्षर्वीलाहृतो वाश्रीवालप्रतिग्रथिता गोव्युछनी वरासी दामतूषा शबलो वा वत्सतरोश्वः शोणकर्ण इत्येके धनेस्वाहेति पा
लाकलस्य गृहे जुहोत्यन्नतहूतं भुवते त्रयश्वर्मं मयावापावंतो दक्षिणा धनुर्वा चेत्रवीतं यजमानस्य गृह इंद्राय सुत्राम्णे पुरोडाश
मेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रायांहोमुच एकादशकं ऋषभो दक्षिणा निष्कः कवचं वेत्येके ॥ १० ॥ अथ नो राजा वृत्रहा राजा भू
त्वा वृत्रं वध्यादिति पुरस्ताद्धिच एकृतो धनुर्जपति स्वयमभवपन्नो [illegible] या अश्वत्थ शाखया मैत्रं पात्रं चतुस्रक्तिं करोति श्वेतां
श्वेतवत्सामामस्ये दत्तो दुहंति तत्र स्वयं मूर्तं संयोगेन पर्यवहंति तत्स्वयं मभिमातपे विषजंति तत्स्वयं विलीनमाज्यं भवति
श्वोभूते भिषेचनीयस्योक्थ्यस्य दीक्षा प्रक्रमयति मैत्राबार्हस्पत्या दीक्षणीया स्वयं कृतावेदिर्भवति स्वयं दिनं बर्हिः स्वयं कृतइध्मो भै

राजसूयस

॥१०१॥ केषामर्धं वेद्याः कुर्वंत्यर्धं स्वयं कृतमर्धं बार्हस्पत्यर्धं स्वयंदिनमुपसमभद्यत्यर्धं मिध्मस्य वृश्च्यत्यर्धं स्वयं वृक्णं संलोऽयं बार्हः सं
वास्यदूध्मद्रत्येके पात्रसंसादनकाले बार्हस्पत्यं चरुं मैत्रं च पात्रं कपालानां स्थाने प्रयुनक्ति त्रिष्फलीकृतान् तंडुलान् विभागमं
त्रेण विविनक्ति कर्णान् श्वाकर्णी श्यक्षोदिति श्वाभ्यः श्चा स्वविभागं वेत्येके येकर्णाः सपयसि बार्हस्पत्यो पदास्तो त्यथैनं मैत्रे पात्रेऽपिदध्या
ति तस्मिं स्वयं विलीनमाज्यमानयति पवित्रवत्याज्ये कर्णानावपति तावुत्तराधरौ करोत्येवं सह कृतौ भवतो बार्हस्पत्यमासाद्य मैत्र
मासादयत्येवं प्रचरतीति त्रिशितिपृष्ठो बार्हस्पत्यस्य दक्षिणा श्वेतो मैत्रस्य सा चैव श्वेता श्वेतवत्सा॥११॥ तथाभिषेचनीयस्योदवस्य दीक्षा
प्रयक्ष्यति यथासंवत्सरस्य दशरात्रे वत्रिरात्रे दत्रापेयो भविष्यतीति सह सोमौ श्रीणात्यभिषेचनीयाय दशपेयाय च सह परिवहत्य
र्धं राज्ञः पुरोहितस्य गृहे दत्रापेयार्धं निदधात्यग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशमनु देवसुवां हवींषि निर्वपति समानं तु स्विष्ट
कृदिडं पुरस्तात्स्विष्टकृतः सविता त्वा प्रसवानां सुवतामिति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णात्यथैनं रत्निभ्य आवेदयत्येष वो भरता
राजेत्येष वः कुरवो राजेति कौरव्यमेष वः पंचाला राजेति पांचालमेष वः कुरुपंचाला राजेति वा कुरुपांचालानेष वो जनता राजेत्य
न्यानाहुः सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेति ब्रह्मा जपति प्रतित्यं नामराज्यमधायीति वारुणीमायं यजमानो मुखं विमृष्टे विष्णोः क्रमो
सीति त्रीन्विष्णुक्रमान्प्राचः क्रमते प्राग्घा हेंद्रो हो कृत्वा माध्यंदिनीयान्वा पुरोडाशानभिरूप्य मारुतमेकविंशतिकपालं निर्वपति वै
श्वदेवी चामिक्षां तस्याः एवेन्नुवाक्येन तृतीये गतः कपालान्युपदधातीदनुन्यादनु स्थेताभ्यां मध्ये स्पेन्नुवाक्येनाभिरास्यापांग्र
हान्गृह्णात्याग्नीध्रे वाप्यवेगृहंते ये षोडशास्तदशावा होमान्हूयंते तावंत एव ग्रहा गृह्यंते॥१२॥ अथ तस्र्छोति सारस्वती घृक्षस्थले
तेनैव मंत्रेण गृह्णात्येवमुत्तरेषु न जुहोति तेन गृह्णात्यपांपतिरिति समुद्रियाः सैंधवीर्वा योवान्योपि पुरुषः स्यात्पुरुषेपत्रौ राज॰ ॥१०१

वाभ्येते प्रतीपमन्यकुर्मिः पतत्यनीचीपमन्यो वृषासुर्मिरिति यः प्रतीपं तं गृह्णाति वृषसेनोऽसीति योनीचीपं व्रजक्षित स्थेति कूप्यानां मरुता
मोजस्थेति याः प्रतीपं गच्छंति क्राडुनी नां वा प्रत्यावल्ली स्थेति याऽवस्यंदित्वा तत्रैव प्रत्यवलीयंते परिवाहिणी स्थेति परीणदीनां
सूर्यत्वचसः स्थेत्यातपति वर्षाणां सूर्यत्वचसः स्थेति यास्युः पाणिपरिष्यंते मांदास्थेति स्थावराणां व्राज्या स्थेति स्वधा
णां वाशा करीस्थेति गोकल्यानां विश्वभृतस्थेति पयसो जनभृत स्थेति दध्नोऽक्ते जनस्या स्थेति घृतस्या पामोषधीनां रसस्थेति म
धुनो पोदेवी मधुमती रगृह्णन्निति सर्वत्र होमग्रहणे चानुषजति राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रं दत्तस्वाहेति होमसंयुक्ते राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रममुष्मै
दत्तेति ग्रहणसंयुक्ते देवीरापइति वैतसे संते गृहान्समवनीयानाधृष्टाः सीदतेत्यंतरा होतुर्धिष्ण्यं ब्राह्मणाच्छंसिनश्च सा
दयित्वाऽनिभृष्टमसीति तस्मिन् ह्रियमाने हिरण्यमवधाय शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीति तेनोत्पूय सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता
इति चतुर्षु पात्रेषु व्यानयति पालाशऔदुंबर आश्वत्थ न्यग्रोधे च यः सतेप्ररेक्षस्तमुद्ङ् परेत्य रुद्रयज्ञे कृथी परभागे स्याग्नी
ध्रीये जुहोति॥१३॥ क्षत्रस्योल्बमसीति तार्प्यं यजमानः परिधत्ते क्षत्रस्य योनिरसीति पांडुरमुल्बं उष्णीषमित्येतं पांडरमित्यपोच
क्षतेत्र्येके पांडरतार्प्योर्णे चाविरवानिःसीव मध्येन मेकत्रातेन दर्भपुंजीलैः पवमत्येकशतेनाडूः पंचाशतादक्षिणम
स्य कुपंचाशता वा तरमथैनं दध्याशाम त्युदुंबरं वा शाखाणि चाढ्ढा भोगीत वासः परिधत्त इत्येव मनुहूर्वा ण्येक समामनंत्याग्नीध्र
एतानि कर्माणि क्रियंते यजुः स्पर्शयित्वा विष्णोः अभिगित्याविद्धो यजमानं वाचयन्. बाहुरूहानीयैषवो भरता राजेत्युक्ते ऽन्द्रस्य
वज्रोऽसीति धनुर्यजमानाय प्रयच्छति शत्रुबाधना इति त्रीन्बाणान्तः पातमायत्यं व्याभिते प्रदीयमानाननुमंत्रयते पातमाप्रांचं
पात प्रत्यंचं पातोर्द्ध्वमिति प्रयच्छन्धनुर्जयतिमित्रोऽसीति दक्षिणं बाहुं यजमानस्युद्धरते वरुणोऽसीति सव्यमेतद्धा विपरीतं

हिरण्यवर्णा इत्येताभ्यामभिमंत्रयतेथैनं पंचभिर्दिग्भ्यो व्यास्थापयति ।।१४।। समिधमातिष्ठेति मनसा प्राचीमनु [illegible] प्रका
मत्यत्रैवा मारुतं निर्वपेत्तं बार्हं षट्कुला एनान्याद्यं परिषस्वजानाः सिंहे व्याघ्रे इति मन्त्रस्ते सो भगाथा। समुद्रन्ते सुकु
वंतं हिरण्यां संसर्जयंते द्वीपिनमप्सुं तानि इति स्वयनपुरोडाशा अभिच रत्निहवींषि यस्यप आश्लिष्यति यज्ञप्रतित्रीयेतेत
द्विहस्ते वृक्षाग्रे प्रतिविहाय जुहोत्यग्ने तप्रस्या रक्षार्थे क्लिमं खादिरी मौदुंबरी वासंदीं प्रतिष्ठाप्य सोमस्य त्विषिरसीति तस्यां
शार्दूलचर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्य मृतमसीति तस्मिं छूतमानं हिरण्यं निधाय दिद्योन्मापाहीति सौवर्णेन
शतमानेन शतक्षरेणाच्छातहस्तलेन यजमानस्य शीर्षन्नधि निधत्ते तामारोहन्यजमानो वेशाहं दर्कादिति दक्षिणेन प
दासीसंपदकायप्रत्यस्यति निरस्तं नमुचेः शिर इति सव्येन लोहितायसं केशवापाय तौ बहिर्वेदि निरस्यतोऽग्नये स्वाहे
ति षट् पार्थानि पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति पृथिव्यै स्वाहेति षट् तानामवेष्टी ऊर्ध्वबाहुं तिष्ठंतं माहेंद्रस्य स्तोत्रं प्रत्यभिषिंच
तिसोमो राजेत्यभिमंत्र्य सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिंचामीति ।।१५।। पालाशेन पुरस्तादध्वर्युरेवाभितर औदुंबरेण दक्षि
णतो ब्रह्मा राजन्यो वाऽ[illegible]श्व[illegible]न पश्चाद्वैश्यो नैयग्रोधेनोत्तरतो राजन्यो मित्रं क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्यभिषिच्यमानम
भिमंत्रयते समावहत्यभिरिति येऽभिषिच्यमानस्य लेपा व्यवस्रंतीति ताः पात्रैरुन्मार्ष्टि इंद्रस्य योनिरसि जनधा इति कृष्णविषाण
या वास्तां क्षिपिच चतरएके दू सर्वा गोवातान्सुक्तर तउदस्यति देवस्याहीतींद्राय स्वाहेति षट् पार्थान्युपरिष्टादभिषेकस्य जु
होत्यद्भ्यः स्वाहेति षड् तानामवेष्टी रत्नं वा परेकं जुहुयाद्यो भार्यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजाः स्यादिति तस्या औपासनेप्र
लिहतमन्या रंभपित्वा येपात्रे लेपा व्यवस्तास्तेभ्यो नामव्यतिषंजनीयो होमौ जुहुयात्प्रजापते न त्वदेतानीत्यसाव

मुष्य पुत्रोऽमुष्या असौ पुत्र इति नामनी व्यतिषजंति नामानीत्येके ।।१६।। इंद्रस्य वज्रोसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहृत्य मित्रावरुण
योस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीति प्रशिवाहिनं रथं युनक्ति विष्णोः क्रमोसीति रथं यजमानोभ्येति यः क्षत्रियः प्रतिहितः
सोन्वारभते प्रसवसाक्षिपे पुरुहूतेत्येतयैव दक्षिणतो ब्रह्मा चेति मरुतां प्रसवे जेषमिति प्रयाति स धन्वी राजन्यः पुरस्तादु
त्तरतो वाय स्कृतो भवति तस्मा एताभि रूनस्य त्वाप्तं मनद्वत्ये कैकमुत्क्षुत्पतं जित्वा समह भिंद्रियेण वीर्येणेति प्रदक्षिण
मावर्तते यतः प्रयाति तदवतिष्ठत इंद्रस्य वज्रोसीति धनुरार्त्न्या पत्नीमश्वांश्चोपस्पृशंद्रस्य वज्रो वाजसातमस्तेन तौ पुत्रो
वाजं सेदिति धनुः प्रयच्छति पत्नेनां मसुरसीति वाराही उपानहावुपमुच्य नमो मात्रे पृथिव्या इत्यवरोक्ष्यन् पृथिवीमभिमं
त्र्यान रुक्मप्रतीम्नातिमुंचत इयदसीति राजतं मर्गीसीत्यौदुंबरं ऋ मुरु सीधि सौवर्णं मध्ये सौवर्णमेके समाभनं त्वग्ने
ये गृहपतये स्वाहेति रथविमोचनीया होमा जुहुयाद्धंसः शुचिषदिति सह संग्रहीत्रा रथवाहने रथमत्यादधात्या
हितैसंगृहीतावरोहेति ।।१७।। मित्रोसीति दक्षिणं बाहुं यजमान उपावहरति वरुणोसीति सव्यमेतद्धा विपरीतं स
महं विश्वैर्देवै[illegible]रिति वैश्वदेव्यामामिक्षायां हस्तावुपहरते सदसि सन्नो मरुद्भिरिति नाभेत्रानरूणीमामिक्षामेके समामनं
त्वग्नेणापीष्वं चतुरवत्ता वं खिभितं बिभिच्चेति पुरस्तादुत्तं पश्चादिज्ञिनतं स्योनासि सुषदेति तस्मिन्नेवासंदीमासंदीप्र
तिष्ठाप्य क्षत्रस्य नाभिरसीति तस्यां कृष्णधीवासमास्तीर्य वनद्याधिनीमाहंहे त्यवनह्यति स्योनामासीद सुषदामासीदेति
तामासाद्य यजमानो मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्युपविशति निषसादधृतव्रत इत्यासीनं तमभिमंत्रयते तम्हलिजो

रत्निनश्च सर्वतःपर्युपविशंतिपुरस्तादध्वर्युर्दक्षिणतोब्रह्मापश्चाद्धोतोत्तरतउद्गातोपविष्टेषुब्रह्मन्नित्यध्वर्युं राजाभिमंत्रयते त्वं
राजन्ब्रह्मासीती ततःप्रत्याहैवंब्रह्माणंहोतारमुद्गातारंचोत्तरोत्तरंमंत्रेणोत्तरेप्रत्याहुरं इंद्रस्यवज्रोसीति स्फ्यं ब्रह्मारा
जेप्रयच्छतिराजाप्रतिहितायप्रतिहितःपुरोहितायपुरोहितोदक्षिणायस्तमवरपरं संप्रयच्छंत्यंततोद्यावापाद्यतेनाक्षावापोधि
देवनंकुरुत्वाव्योक्ष्याक्षान्निवपेत्॥१८॥ सौवर्णाक्षरःशताक्षरसहस्रकाब्राह्मणराजन्यवैश्यशूद्राश्चत्वारस्तद्योगाः
पष्ठौहीन्यवदीव्यंतओदनमुद्धृतंतदेतस्यकर्मणः सर्वार्थत्वाद्दक्षिणातौब्रह्मणेदेयावौज्ञेनं राजन्यइतितेभ्यश्चतुरः
श्चतुरःशताःसौवर्णानक्षानुद्धृत्यविजितंयदि वाभ्युदितंराजाभ्युदितंपंचाक्षान्राज्ञेप्रयच्छति मंगल्यनाम्नोराजाह्वयतिसुश्लो
काँ इतिसंग्रहीतारं सुमंगलाँ इतिभागदुघं सत्यराजाँ इतिक्षत्तारं तानाहूयचतुष्पदंक्षेत्रंब्रह्मणेददातितउपद्रष्टारोभ
वंत्यत्रवानामव्यतिषंजनीयोहोमोजुहुयाद्धौनःशोपमाख्यापयतवाचोगाथाभिश्चा परःशताःपरःसहस्रावाहिरण्यकशि
पावासीनोहोताराँ सतिहिरण्यकूर्चयोक्षिष्ठ अध्वर्युःप्रतिगृणात्योमित्यृचःप्रतिगरस्तथेतिगाथायाअपरंतत्रौनःशोपेहि
रण्यकशिपुहोत्रेददातिहिरण्यकूर्चावध्वर्यवेभिषेचनीयोच्चरुक्वावत्रमारुतेनवैश्वदेव्याचप्रचरतीतिसमानंतुस्विष्टकृदिडमुप
हूतामभिडायामुत्सृज्यमणीब्रह्मणेददाति॥१९॥ माहेंद्रस्यप्रचरणादिकर्मप्रतिपद्यतेसमानभावश्यदनश्रथेनप्रचर्याणां
नप्रेस्वाहेत्यप्रस्तुतोस्त्यूर्जोनप्रेस्वाहेत्यंतरादभ्रस्तंबेस्रुणोतीवलीककपांवाकुत्वाऽन्वयेगृहपतयेस्वाहेतिप्रत्येत्यगार्ह
पत्यकुलैंद्रीं सूतवत्सामनूबंध्यामालभतेतस्याःपशुपुरोडाशंनैवारंचरुंपयाःसूनायानिर्वपतिआकटप्रत्याम्नायोभवतीति
धिद्यायतेश्वोभूतेपरेणसौमिकंदेवयजनंदृत्वाभिःससप्तभिर्वासं स्रुपां हविर्भिर्यजेताग्नयेमष्टाकपालमितिसर्वेसर्वेदेव

यजनमध्यवस्यतियत्रसर्वस्याआहवनीयस्तत्रोत्तरस्यागार्ह पत्यउत्तमायाःप्राग्वंशःआहवनीयोवागार्हपत्यस्तयोःस्था
परास्तेदक्षिणेयस्यतंत्रप्रक्रमयतिसद्योदीक्षयंतिसद्यःसोमंक्रीणंति आपोदीक्षामाख्यानेह्राजसंदद्वादशपुंडरीकाःस्रजंप्र
तिमुंचतिदशभिर्वत्सतरैःसांडैःसोमंक्रीणातिनपणातेनपरिवहतिक्रयमेवापाकरोति एकादीक्षातिस्रउपसदःपुरस्ता
दुपसदांसौम्यंचरुंनिर्वपत्यंतरात्वाष्ट्रमष्टाकपालमुपरिष्टाद्वैष्णवंत्रिकपालंतासांतदेवप्रस्तरपरिधियदुपसदांमार्ग
वोहोताभवतिश्यायंतीयंब्रह्मसामंभवतिवारवंतीयमग्निष्टोमसामं सारस्वतीरपोवसतीवरीर्गृह्णाति॥२०॥ रथवाह
तेपात्रसंसादनकालेदशचमसानधिकान्प्रयुनक्ति तानुन्नयनकालउन्नयतिभक्षणकालेदशदशैकैकस्मिंश्चम
सेब्राह्मणाःसोमपाःसोमंभक्षयंत्यादशमात्पुरुषादविच्छिन्नसोमपीथाःआदशमात्पुरुषादन्वाख्यापयन् सभक्षस्यकर्तामि
यतिज्ञेतंब्राह्मणाःसोमपाःसदःप्रसर्पंतिदक्षिणाकालेहिरण्यप्राकाशावध्वर्यवेददातिहिरण्यस्रजमुद्गात्रे रुक्मंहो
त्रेददातीतियथासमाम्नातमथैकेषांवैरूप्यमानाभिवोनेत्रेदशत्यृषभंग्रावस्तुतेवस्तं सुब्रह्मण्यायनेष्टुरनड्वान्देयो
न्योग्नीध्रेस्यच्छ्रीमवाक्षितमथावाकायेतिदशमवेत्स्योदवस्यत्याग्नेयमष्टाकपालमितिपंचतयाब्राह्मणोराजन्यो
वैश्योवातेजस्कामोयजेतयदिब्राह्मणोयजतेबार्हस्पत्यमध्येकृत्वाहुतिमाहुतिंहुत्वातमभिघारयेयदिराजन्य
ऐंद्रंमध्येवैश्योवैश्वदेवमपराह्णेद्विपशुनापशुबंधेनयजेतादित्यांमल्हांगर्भिणीमालभतेमारुतींपृश्निंपष्ठौहींसुद्धे
राद्दित्याम्याश्रावयमनुपांशुनामारुत्याप्रचरत्याश्रुतप्रत्याश्रुतान्मुपपाय श्वोभूतेसात्यहूतानांत्रिहविषमिष्टिंनिर्व
पत्यग्निभ्यांरक्षेपुरोडाशंद्वादशकपालमितितिस्रधन्वंशुष्कदृतिर्दक्षिणा॥२१॥ दंडोवाराहीउपानहावित्येके

राजसूयसूत्र

॥१०४॥ दंडो वा शुष्को वा इति जरदुपानहौ वा तान्यभ्यवहृत्य प्रतिराजभ्यः प्राहुतो त्यम भिषिक्तो राजा भवतीत्यावेदयत्यपराह्णे षड्भिः प्रमु
क्ताहविर्भिर्यजेत आग्नेयमष्टाकपालमित्यादि दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा अथोत्ते षड्भिरुत्तरैरुत्तरो रथवाह
नवाहो दक्षिणा संवत्सरमग्निहोत्रं हुत्वा केशावपनीयेनातिरात्रेण यजते येके त्रिनः प्रथमाः सत्रमासते इति व
चनप्रयोगमंत्रास्तेषामादि प्रयोगे शादितो वापयते ततः प्रवादैरंततोनंतरं व्युष्टिद्विरात्रेण यजते अग्निष्टोमः सर्वमहर्भव
त्यतिरात्र उत्तरं पौर्णमास्यां सर्वमहर्भवति व्युष्टकायामुत्तरममावास्यायां वा सर्वमहरुदृष्ट उत्तरमाहर्यमग्निष्टोमप
क्षत्रस्य वा येषु पुण्ये अहनी स्यातां पंचसु सर्वस्मिन्नैकादशिनी नालभेरन् षड्भुत्तरे क्षत्राणां धृतिः क्षत्रधृतिरग्निष्टोमः
पंचापवर्गस्तेनां ततो यजेत संतिष्ठते राजसूयस्तेन स्वासो आभवणाय जेत मैत्रावरुणया चामिक्षया नानावभ
था न्यहान्यत्र द्विरात्रस्य प्रथमा सप्रभमातृ ॥२२॥ ॥ इत्यापस्तंबसूत्रे वाजपेयराजसूयप्रश्नो ष्टादशोध्या
यः ॥१८॥ ॥ दंडो वा शाही। ऋत्विजस्तेपात्रसंसादनकाले। माहेंद्रस्य प्रचरणादि। सौवर्णान्यत्र शतान्यत्र सह
स्राण्या। मित्रोसीति दक्षिणं बाहुं। इंद्रस्य वज्रोसीति। पालाशो न पुरस्तात् सुधर्मुः। समिध आतिष्ठेति। क्षत्रस्योल्बमसीति।
अभिर्तस्थेति। तभाभिषेचनीयस्य। ओ मंत्रो राजा। अग्निहोत्रं हुत्वा। स्वाहा नमो यदृढं च कारेति। राजा स्वर्गकामः। सं
वत्सरं समा भद्रेणाहेति। तस्मिं वर्तमाने हिरण्यमवधाय। आमा वाजस्य प्रसवो जगम्यादिति। प्रागाहें हात्वेषा।
इंद्रस्य वज्रोसीति। अहकालरेंद्रे। शारदि वाजपेयेन न यजेत। शारदि प्रागाहे आज्ञा अग्निहोत्रं तथाभिषेचनी राम·
यस्य क्षत्रस्येंद्रस्य माहेंद्रस्यादि ॥ ५ ५ ॥
॥१०४॥

मासरस्वत्यैवेन यच निष्पन्नाः सदृश्माः सक्तवो दधिमिश्रादभैवेति तद्यते। कारोतरश्राहैनावटस्थानीयस्तस्मादु कारोतरश्च चर्मणा निर्मिता चर्मणा सर्वतः परिवेष्टित सुरास्रावणा
र्थं भांडधारः। नग्नहुशब्देन यवानां स्थूलचूर्णानि संस्कारोपयोगीनि किण्वानि कथ्यंते। अंकुरिता व्रीहयस्तोक्मानि। इति श्री भाष्ये॥ वेदितः

॥श्रीमहागुरुभ्यो नमः॥ यदेपुरस्तात्सीसेन क्लीबाद् व्याणिक्रीत्वा क्षौमे वासस्युपनह्य निधाय सौत्रामण्यास्तंत्रं प्रक्रमय
ति तस्याग्निरूढपशुबंधवत्कल्पोऽग्नीन्न्याधाय वेदं कृत्वाग्नीन्परिस्तीर्य पाणिप्रक्षालनादि कर्म प्रतिपद्यते य
थार्थपात्राणि प्रयुनक्ति स्थालीं कपालानां स्थाने निर्वपणकाले अश्विभ्यां सरस्वत्या इंद्राय सुत्राम्णो प्रभूता
न्व्रीहीन्निर्वपति व्याख्यातश्चरुकल्पः उपयिलाग्रेण गार्हपत्यमवटं खात्वा तस्मिन्सुरायाः कल्पेन सुरां संद
धाति परिस्रुज्जनति स्वादीं त्वा स्वादुनेति आप्यैः सुरां संसृज्यति त्रिरात्री संसृष्टानस स्तोकं रूपं छिनत्ति नवे
दं कुरोति पुरस्तात्स्रते नाभ्यां कुरुते सौमिक्या वेदिस्तत्तीयेयजतद् इति विज्ञायते उत्तरवेद्यां क्रियमाणायां प्रति
प्रस्थाता चात्वालात्पुरीषमाहृत्य दक्षिणेनोत्तरवेदिं खरं कृत्वाग्रेणाहार्यपचनं सुराग्रहार्थं द्वितीयं खरं
कुरोत्यग्नौ प्रणीयमाने प्रतिप्रस्थाता दक्षिणाग्नेरग्निमाहृत्य दक्षिणेनोत्तरवेदिं खरेऽन्युप्योपसमादधाति
पात्रसंसादनकाले अश्विभ्यां सरस्वत्या इंद्राय सुत्राम्णो त्रीणि पात्राणि प्रयुनक्ति सतं वालं स्रावं श्येनपत्रं श उत्तरात् स्मं
यणानि च प्राकृपक्ष्रवौ कुरणाकुलौ द्वे ग्रहसुरां आहवनीयस्य सर्वे उत्तरे वा सादयि लाघु नाहुते परिस्रुत मिति वालमये
पा२ न पवित्रेण सुरां पावयति प्राङ् सोमो अतिद्रुत इति सोमवाभिनः प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुत इति सोमातिपवितस्यर

आ॰ स्त्र॰ ॥

४३

॥१०५॥ तांयथायतनं सादयित्वैकस्मिन्पशूनुपाकरोति॥१॥ आश्विनं धूम्रमजं सारस्वतं मेषमैंद्रमृषभं हविर्वा आर्द्रस्य
त्यं चतुर्थं सोमवामिनः सोमातिपवितस्य वा कृतासुव पामुत्खिद्य मृषभं सालवर्णींचवडवांददाति न दृष्प्रत्याम्नातं
वर्तेनु विश्रुर्बद्रवा वादक्षिणा हरितरजतौ त्रा तमानावित्येके चात्वाले मार्जयित्वा परस्मिन्नरस्वरे सुराग्रहान्
गृह्णाति कुविदङ्गेति सर्वेषामेकापुरोरुगेका पुरोनुवाक्यैकः प्रैषएकामाज्योपयामगृहीतोस्यछिद्रांत्वाधि
द्रेणाश्विभ्यांत्वा जुष्टं गृह्णामीत्याश्विनमध्वर्युर्गृह्णात्येतेनैव सरस्वत्याइति सारस्वतं प्रतिप्रस्थाताग्नीध्रऐंद्रा
यत्वेंद्रं बलायसुत्राम्णो वा कूलसक्तुभिः सिंहलोमभिश्चाश्विनं श्रीणाति बदरसक्तुभिः शार्दूललोमभिश्च सार
स्वतं कर्कंधुसक्तुभिर्वृकलोमभिश्चैंद्रं तदभावे सिंहादिवदध्वर्युर्मनसा ध्यायति शार्दूलौ प्रतिप्रस्थाता वृकौ यजमानः सर्वा
न्नूपेनपवित्रेण पवित्रेणपरिस्रुत्यैषते योनिरिति यथादेवतं यथायतनं सादयति पयोग्रहा वासुः पात्रकाणि वाज्या
स्य३ निगृह्णीत्वाग्रहान्हुत्वा स्ततः पुरोडाशानिर्वपति बार्हस्पत्यं पशुपुरोडाशानिरूप्यैंद्रमेकादशकपालमिति
त्रीन्स्तानासाद्य ग्रहैः प्रचरंति येग्रहास्ते ध्वर्युः संप्रेष्यत्यश्विभ्यां सरस्वत्याइंद्राय सुत्राम्णे सोमानां सुराम्णाम
नुब्रूह्यश्विभ्यां सरस्वत्या इंद्राय सुत्राम्णे सोमानां सुराम्णां प्रेष्येति संप्रैषो सोमाः सुरामाणः प्रस्थिता प्रेष्येति रा॰

॥१॥
॥१०५॥

MEMORIAL

वासुवं सुरामममश्विना नमुचावासुरे सचा विपिपाना शुभस्पती इंद्रं कर्मस्वावतं। पुत्रमिव पितराव श्विनोभेंद्रावथुः कर्मणा दंसना
भिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णगिति सर्वे देवत्येया ज्यानुवाक्ये भवतः॥२॥ सोमस्याग्नेवी
हीत्यनुयजत्यग्ना अग्ने हविरास्ये ते स्रुचीव घृतं चम्वीव सोमः। वाजसनिं रयिमस्मे [illegible] सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशसं बृहंतं।
यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणो वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे हृदा मतिं जनय चारुमग्न
यइति हुतां हूयमानां वा यजमानोनुमंत्रयते ब्राह्मणं परिक्रीणीमाकुच्छेषणस्य पातारं। नानाहि वां देव हितं सदो मितं
मासं सृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एष मा मा हिंसीः स्वां योनिमाविशंत्। यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य
यदिंद्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामीति वा स्वयंपिबे द्वे स्रुती अशृणवं पि
तृणामहं देवानामुत मर्त्यानां। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समेत्यंतरा पूर्वमपरं चकेतुमितिवल्मीकवपायां भयनये
दक्षिणेग्नौ शतातृण्णां स्थालीं प्रवद्धां धारयति तस्यां बिल्वदीचीनदशां पवित्रं वितत्य यन्मे मनः परागतमिति तस्मिं
हुतमानं हिरण्यं निधाय सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति तस्मिन् सुराशेषमानयति सोमप्रतीकाः पितरो मदंतां व्य
श्रोमदेवहितं यदायुः। इंद्रपीतोभिचक्षणो व्यशेमदेवहितं यदायुरिति वा स्रवंतीं सोमीभिः पितृमतीभिः स्तिस्रभि
स्तिस्रभिरुत्तरोत्तराभिरुपतिष्ठंते त्वं सोम प्रचिकितइत्येता आम्नाताभवंतीति पुरस्ताद्धर्युर्दक्षिणातो ब्रह्मा प

हमा

संकल्पः।समारोपः।उदवसानं।मंथनं।विधृतं।अरणिस्वरूपं।यजेत।[illegible]क्रमः।१२।[illegible]पशुः।आदित्येष्टिः।सुरेष्टिः।३ वसतिः।१५ पवित्रविद्या।१६।
सौत्र· आप· पात्रसंसादनादि यथासूत्रं प्रयोगः।८

॥[illegible]॥ आह्वानायाग्नये कव्यवाहनायेति काव्यवाहिनीभिर्दक्षिणतोऽग्नौ रातात्समं प्रतिष्ठापयति यदि ब्राह्मणो यजेत॥३॥ अथ यदि राजन्यो वै
श्यो वा नाद्रियेत दक्षिणाग्निं प्रणामितुं स्वयमेतां सुरां ग्रह्णतम आसीत वा हि स्वरूपस्य पशुपुरोडाशेन प्रचर्य पशुभिः प्रच
॥१०६॥ र्य पुरोडाशैः प्रचरति समानं तु स्विष्टकृदिडं भक्षोपमजानं गारा नाहुरेत्य तदादि पाशुकं कर्म प्रतिपद्यते हृदयशूलेऽभिसरे
ण च पात्रे आवभृथमवयंति मासरमजीषं कल्पेन प्रतिपादयति वल्कं समासरं दृत्यां च क्षिते यस्ते देवं वरुण गायत्रछं
दाः पात्रास्तं तत एतेनाव यजे स्वाहेत्याश्विनपात्रमवभृथे प्रविध्य त्येतेनैव त्रिष्टुप् छंदा इति सारस्वतस्य जगती छंदा
इत्यैंद्रस्यानुष्टुप् छंदा इति ततं वालस्रावं रूपेन पञ्चं च पंक्तिश्छंदा इति [illegible] सौत्रामण्याः प्रत्यापनं तया सोमवामिनं सोमा
५७ तिपवितं राजानमपरुध्यमानमपरुद्धमभिषिच्यमानमभिषिंचमानं वा याजयेदभिचर्यमाणो यजेताभिचरं वा आद्यका
मः प्रजाकामः पशुकामो वा सर्वेष्वभिषेके यथा माता तयाश्च ब्राह्मणो राजन्यो वैश्यो वा तेजस्कामो यजेत॥४॥ अथातः कौकि
ली व्याख्यास्यामस्तस्याः पूर्वं कल्प्यो निर्वपणकाल ऐंद्रं पशुमालभेत निर्वपति ऋषभो दक्षिणादित्यं चरुं वत्स ४ उ स्यहे
रस्तादेव कालामसेन कालानुज्ञातनेन कालेन तु सरेण पक्ष्मणा व्रीहिमयं श्यामाकान् क्रीत्वा क्षौमे वासस्युपनह्य क्रीत्वा
क्रमाद् [illegible] ति यगानी षडुपतस्तौ [illegible] लोमानि तानि दध्नो दृश्चितावा संसृज्य निदधाति समासरस्ते यामेन [illegible] रा·
सं [illegible] बलकानि सनग्नहुः श्यामाकान्त्सक्तून् कृत्वा सुरामाः संधानकाले तोक्मैर्मासरेण नग्नहुना च सुरां

इंभैः परीतं स्यात्

॥[illegible]॥
१०६

८३

संसृजं सुराम[illegible]नां तृतीयेन परिक्रीणीये परीतोषिं [illegible]तासुतमित्येकस्या गोर्दुग्धेन परिषिच्यापरेण तृतीयेन परिक्रीणीयेत
तथैव [illegible] यद्वयोर्दुग्धेनापरेण तृतीयेन परिक्रीणीयेत तथैवेति स्तृणां दुग्धेन तिस्रो रात्रीः संसृष्टा वसति॥
॥५॥ अवटं खाने कारोत रन्मे [illegible] सर्वशाभनंति बैदलं चर्मणा छिद्रं भवति तस्मिन्बैदलं शुं अस्तुरवमवदधाति तस्य बिलं
चर्मणा परिणद्धं भवति तस्मिन्यदा स्रवति सा परिस्रुद्भवति पात्रसंसादनकाले ऽश्विभ्यां सरस्वत्या इंद्राय सुत्रामणो त्री
णि त्रीणि पात्राणि प्रसुनक्ति त्रयान्ति सह न्यग्रोधमानानुपवाकास्तक्तं [illegible] नपत्रे वालकोणौ चाजाविलोम्ना मधुपर्यः
पवित्रं भवति गो अश्वानां प्रति प्रस्थाता राज्यं निरूप्य धर्मुक्तो लोप[illegible]तं पयोभिर्वपति मं त्रयादि त्यासमरथ्यस्तत्[illegible]
त्यालेखनं आज्यमुत्सृज्य वालेन पयमठ हुनाति [illegible] सोमोऽतिद्रुतद् इति सोमवामिनः प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुत इतिसो
उद्धिष्य सुरा तिपवितस्य ब्रह्म क्षत्रं पवत इति सुरां प्रतिप्रस्थाता पाशुकान्याज्यानि गृहीत्वा धर्मुः पयोग्रहान्गृह्णाति कुविदंगेति
मित्यादि सूत्र सर्वेषामेका पुरोरुगेका पुरोनुवाक्यैकः प्रैष एका याज्या॥६॥ उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति गृही
त्वा यवसक्तुभिः श्रीत्वा पवित्रेणापरिमृज्य [illegible] तेयोभिस्तेजसे त्वेति सादयित्वोपयामगृहीतोसि सरस्वत्यै त्वा जुष्टं गृह्णा
मीति गृहीत्वा गोधूमसक्तुभिः श्रीत्वा पवित्रेणापरिमृज्य [illegible] तेयोभिर्वीर्यमसीति सादयित्वोपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा सुत्रा
म्णे जुष्टं गृह्णामीति गृहीत्वोपवाकासक्तुभिः श्रीत्वा पवित्रेणापरिमृज्य [illegible] तेयोनिर्बलमसीति सादयित्वो नानादैवत्या लिंगमुप

वायुः पूतः पवित्रेण सोमवामिनः सोमातिपवितस्य वा [illegible] भातु

नृत्तं हवीः [illegible] प्रचारः॥ [illegible] योनाभिघारणं पुरोडाशप्रचारः। [illegible] होमः। [illegible] आदि-
सू॰ त्र॰ सौत्रा॰ [illegible] ॥ [illegible] प्र॰ आ॰ आश्वि॰ प॰ इ॰ नम॰ मा॰ देव॰ [illegible]
[illegible] प्रयोगः

॥१०७॥ तिष्ठते सुरायां वालश्रीणीयमानायां धारायाः प्रतिप्रस्थाता सुराग्रहान्गृह्णाति नानाहि वां देवहितं सदः कृतमिति सर्वेषामे
का पुरोरुगेका पुरोरुग्वा प्रथमः प्रैषएका याज्योपयामगृहीतोस्यश्विभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति गृहीत्वा पात्रेण परिमृ
ज्यैष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वेति सादयत्युपयामगृहीतोसि सारस्वतं वीर्यं सरस्वत्यै त्वा जुष्टं गृह्णामीति गृहीत्वा पात्रेण परि
मृज्यैष ते योनिरानंदाय त्वेति सादयत्युपयामगृहीतोस्यैंद्रं बलमिंद्राय त्वा सुत्राम्णो जुष्टं गृह्णामीति गृहीत्वा पात्रेण परि
मृज्यैष ते योनिर्महसे त्वेति सादयति सुराव [illegible] सन्नाननुवाक्यप्रैषेणाध्वर्यु यजमानौ [illegible] पतिष्ठेत [illegible] नु
मस्य आश्वि त्तस्यापि॰ वाकेन॥ ७॥ पूर्ववत्पशूनुपाकरोति बार्हस्पत्यवर्जं समानमापर्यग्निकरणात् अध्वर्युः पर्यग्निकरणपर्यंतमुल्मुकैकदेशं
खरेन्युप्योपसमादधाति प्रैषेण पर्यग्निकृत्वैतदेव पशुश्रपणार्थं प्रणयति कृतासु वपासु चलाग्निं [illegible] दक्षिणादहति अ
नुत्रिशुं च [illegible] सुरु [illegible] संप्रैषसर्व आहवनीये हूयेरन्नित्यातरश्यो दक्षिणेग्नौ सुराग्रहा इत्यालेखनः
सुरावंतमिति पयोग्रहान्जुहोति यस्ते रसः संभृत इति सुराग्रहान् [illegible] मनुवषट्कृते हुत्वा यमश्विना नमुचेरित्याश्विनग्र नहशेष
धर्मुं भक्षयति यदत्र शिष्टं रसिन इति सारस्वतं प्रतिप्रस्थाताग्नीध्रश्चैंद्रं हविरिति त्वैंद्र [illegible] यजमानश्च [illegible] ताः सुरा स्यस्वाली शेषस्य च४
उपपितामहे याः प्रतिपत्तिर्दक्षिणेनाहवनीयं पयः शेषं पितृपितामहेभ्यो ददाति पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नम इति पुनंतु मा पितरः सोम्या
स इत्युपतिष्ठते॥ ८॥ अभ्याहुती जुहोति ये समाना इत्यध्वर्युर्ये सजाता इति प्रतिप्रस्थाता मंत्रेनानाकाले पृथक्पात्रेषु पश्व
नां प्रणाणि निदधाति पुरस्तात्स्विष्टकृतः शृंगशफैरुपहोमाञ्जुहोत्यैन्द्रस्यैकैकस्य कुम्भिकशफा आश्विनस्य स रा॰ १०७
ऐंद्रसावित्रवारुणानां पात्रासादनादिवाचं विसृज्य पश्व [illegible] गुदानि मा॰ वनिष्ठून॰ हृदयश्रपणांतं। अवहननादासादनांतं। ग्रहैः प्रचारं कुरुतः। ६ ३

श्विना॰ अत्र कुम्भिकाहेन शफसमि॰ पश्वोः शृंगं [illegible] पशो निधीयते। क॰ इत्यहेन २

षेण कुम्भिकां शफं च हरन्नित्यासीसेन तंत्रमित्यष्टर्चेन प्रतिमंत्रं द्वाभ्यां द्वाभ्यां कुम्भिकशफाभ्यां जुहोत्युत्तमामाग्नं शृंगे अनुयजति हुत्वा
हुतोस्थिषु निषेचनपात्रेषु संपातानवनीयाहवनीये कुम्भिकशफानवधाय [illegible] सोमस्य सुत्रे [illegible] नसारस्वतस्य सर्वे नानु
वाक्ये नैंद्रस्यौदुंबर्या संघार लिमात्रशीर्षण्यान्स्याना नाभिदघ्ना पादाभ्यां अविवानाभि [illegible] कृष्णोसीति तां यजमानामतनेप्र
तिष्ठापयत्यासादनोपवेशनाभिमंत्रणानि राजसूयवत्तस्यां प्राङ्मुख मासीनं प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्नाश्विनसंपातैरभिषिं
चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिंचामीत्येवमुत्त
रेण मंत्रेण सारस्वतस्योत्तमेनैंद्रस्य॥ ९॥ कोसि कतमोसीति पाणी [illegible] इति जुहोत्यत्र राजसूयवत् आग
पद्मा) त्यनाम्न आहुत्य श्रीरसो मेश्रीरिति यथा लिंगमंगानि संमृज्य [illegible] ज्याभ्यामिति प्रत्यवरुह्य प्रतिक्षत्रे प्रतितिष्ठामि राष्ट्र वनस्पत्यादिरा
सम्राडिमं तुरुसा॰ तिजपित्वा [illegible] इत्याहुती हुत्वा लोमानि प्रयतिर्ममेति यथा लिंगमंगानि संमृज्यते स्विष्टकृत्प्रभृति समानमावभृ
थाद् [illegible] अभि [illegible] पंचाहुतीर्जुहोति [illegible] आहवनीये हूयेरन्नित्यालेखनो [illegible] कुम्भे [illegible] अवभृथं
जमानोभि [illegible] आपो [illegible] इत्युपयंतमसस्परी इत्यादित्यमुपस्थाय प्रतिमुतो वरुणस्य नराली मे [illegible]
पात्राद् [illegible] प्रत्यस्यति [illegible] समा [illegible] स्वाहेत्याहुतिं हुत्वा पूर्ववत्पि तमस्त॰ ३
तमद्ध [illegible] दक्षिणा [illegible] धेनुर्दीयते चवत्स [illegible] मातर उत्तर
स्यां संतिष्ठते [illegible] मास्वर्गकामो यजेत॥ १०॥ सावित्रं स्वर्गकामश्चिन्वीत पशुर्वै धेनुर्दीयते चेष्यमाण

॥१८॥ उपकल्प्यते पचाशीतिशतं हिरण्येष्टका यावदुत्तमम् अंगुलिपर्वतावतीः शर्करा वा ··· स्वयमातृण्णा अपरिमि
तालोष्टकाः ··· तारमिलेतदादि पाशुकं कर्म प्रतिपद्यते वेदित्वा तीयेष्टकेति विज्ञायते प्राग्‌ तरास्मिन् ··· लोभर वेदि
देशस्य मध्ये व्रीं कृत्य सर्वतः परिमंडलं रथचक्रमात्रं सावित्रं पुष्कलि रप्य समूलं दूर्वास्तं दर्भस्तंबमाहृत्य मध्येऽग्ने
र्निदध्याज्जुहुयात् पंचगृहीतं गृहीत्वा सजूरब्दो यावभिरिति दर्भस्तंबे पंचाहुतीर्जुहोति लोकृत्यावाक्यया धारणां लोष्टं तस्ये दिं
कृत्वा लेखायाम् अभ्यंतरं च परिमंडलालेख्यालिखित्वा सिकताभिरवकीर्य दर्भैः प्रच्छाद्य दध्ना मधुमिश्रेण शर्करा
मिश्रितिबाह्यां लेखायां संहर्षमवसरति कृते प्रातरग्निहोत्रे प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयांगिरस्वद् ध्रुवा सीदेत्य
न्तर्वेदिदक्षिणमिन्नपमधिगस्ता अग्ने अग्निं यो नो अग्निः पितर इति द्वाभ्याम् आत्मा अग्निं गृहीत्वा यास्ते अग्ने समिध इति
स्वयंचित्याभिमृश्याग्नेर्भस्मासीति सिकता निवपति संज्ञानमसि तृषां स्तानि नप न्यदद श्वंद्रमसि ··· देहा
सिद्धिमनसा ध्यामति संयावः प्रिमास्त नु वइ ··· स्यूषा सिकताश्च सं संज्य चितस्थ परिचित इत्य परिभि
ताभिः शर्कराभिः परिश्रयत्याधामस्वसमेतु तइ ति सिकताश्च ति नलेख्याः संलोमयत्यभ्यंतरं जघनार्धं
उत्पात्रमुपदधाति वात्स्कासमुद्र उपदधेसु प्रजावनिं रामस्योषे ··· मह्यं वाक्तुनायेति ॥१९॥ नवम्यां
बाह्यायां लेखायां पंचदश इष्टकाः पशु स्याहानुपदधाति संज्ञानं विज्ञानमिति तेषाम् अंतराले द्वे तेषाम् क्रां
पंचदशमुहूर्तानुपदधाति चित्रः केतुरित्यभ्यांतरस्यां पंचदशम् सर्वं पक्षस्य रात्रीरूपदधाति दर्शा दृष्टेति तासाम् अंतराले

रा॰

१०८

मंतराले द्वे तासां रात्रीणां पंचदशमुहूर्तानुपदधाति दाता प्रदातेत्यभ्यांतरस्यां पंचदशापरपक्षस्या हा ··· नुपदधाति प्रस्तुतं विष्टुतम् अभि ···
द्वे तेषाम् क्रां पंचदशमुहूर्ताननुपदधाति सविता प्रसवितेत्यभ्यांतरस्यां पंचदशापरपक्षस्य रात्रीरुपदधाति सुता सुन्वतीति तासाम् अंतराले द्वे तासां रात्रीणां पं
चदशमुहूर्ताननुपदधात्यभिशास्तानुमंतेत्यभ्यांतरस्यां द्वादश पूर्वपक्षानुपदधाति पवित्रं पवयिष्यन्नित्यभ्यांतरस्यां द्वादशापरपक्षानुपद
धाति सहस्वान् सहीयानित्यभ्यांतरस्यां त्रयोदशमासाननुपदधात्यरुणोऽरुणरजा इत्यथ सिकता उपदधात्येका च तीव चैका इत्यांतरस्यां
पंचदशमुहूर्तान्मुहूर्तानुपदधातीदानीं तदानीमित्यभ्यांतरस्यां षट् ··· ऋतूंस्तीर्णिश्च अनुनामानुपदधात्यग्निणेभ उ पथ्यो ··· नुरित्य
थ नाभ्यां च साभि संवत्सरनामानुपदधाति प्रजापतिः संवत्सरो महान्क इति चतस्रः स्वयमातृण्णमदिकृत्यपदधाति भूरसि ··· थ्वीत्रनां
चेति लोकं पृणेति लोकं पृणा उपदधाति चात्वालात्पुरीषमाहृत्य पृष्ठोऽदिवीति वैश्वानर्यर्चा चितावनुव्यूहति सा चितिर्भव
त्यारोहणं जपत्यवरोहणं जपत्युपस्थानेनोपतिष्ठते त ··· मेव त्वां वेश्म ··· सोऽसीति साहस्रं करोति धेनुः स्त्वायजमानः सं
हारधि हादाष्मा उपतिष्ठते संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसीत्युत्तरत उत्तमायामिष्टकायामर्कपर्णेनाजक्षीरं जुहोति त्वमग्ने रुद्र इति शत
रुद्रीयस्य रूपमसंचरे पशूनामर्कपर्णमुदस्यति वल्मीकवपायां वावदधाति जघनेनाग्निं प्राङ्मुख उपविश्य संचितो यस्ये न
होतानुद्रां स तिभूर्भुवः स्वरित्यनुवाकेन ॥२०॥ अग्निप्रणयनादि पाशुकं कर्म प्रतिपद्यते समानमातिमुक्तिभ्योति सुती हुत्वा
चतुर्गृहीतं जुहोति त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपमपरं चतुर्गृहीतमग्नाविष्णू इति वसोर्धारामा अपरं चतुर्गृहीतमन्नपत
इ ··· त्य ने होमस्या परं चतुर्गृहीतं सप्तते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विभक्तीर परं चतुर्गृहीतं वसूनां त्वाधीतेन रुद्राणाम
र्म्यो दित्यानां तेजसा विश्वेषां देवानां क्रतुना मरुतामेम्ना जुहोमि स्वाहेति तासां स्रुचा ये पायजमानो मुख्यं विमृष्टे राष्ट्री धिरा
ज्ञीत्यनुवाकेनाभ्येकविंशत्या तिमाहुतीर्जुहोति सर्वेस्वाहा वसवे स्वाहेत्यनुवाकेन प्रतिमंत्रं बर्हिषः संभरणादि पाशुकं कर्म प्र

॥१९ ए॥ तिपद्युतेसमानमावपामाहोमाद्भुतायांवपायामन्चिष्टकृंपश्चौहोर्दक्षिणाददाति यद्येतावतीर्दक्षिणानोत्सहेत [illegible] आनेतावतः पाथने ब्राह्मणानोदना
न्यायेनेनोहैवास्यसक्रामंडुपाप्तो भवतिपश्चौहौ तुंतवं तीर्दयाक्षिरण्यंवासश्च यथाम्नानेताभास्तत्कलोडुंबरेणा [illegible] पात्रेपारूस्तोमत्यवे
मरंग्रूह्णाति विपश्चितेपवमानायेति ग्रहरूणसादनो नाचिकेत एव मृत्युग्रहस्यादित्यपरं तस्यभिन्नरूतमनुनुस्तोमोहोष्यमपउपस्त्रो दि
घ्रहसिविद्यमेपाप्मानमि [illegible] भयुरो त्यपमृत्युमपक्षुधमित्यमहुलोपस्त्रोदिविरक्षितश्चमेपाप्मानमिति तस्येतामनु भक्षो भक्षयमिति भक्षो
स्यमृतभक्षइतिभक्षाभिलोप्राणानिह्वाना त्मन्प्रतिष्ठापयते मंद्राभिमृश्यत्यनुवाकत्रोषेण समानमतऊर्ध्व पाशुकृकर्म संतिष्ठतेसा
चित्रः॥१२॥ एतेननाचिकेतोव्याख्यातोनात्रलेखाभवंत्येकविंशतिंहिरण्येष्टकाः शर्करा [illegible] बोभ्यक्ताउपधानकाले नान्यामेवोप
धीयंते चतुरश्रंपरिमंडलंवान्नोकोसिस्वर्गोसीत्यनुवाकेनप्रतिमंत्रं तं हैतमेकेपशुबंधे [illegible] नो तरवेधांचिन्वतइति ब्राह्मणाव्याख्याता
विकारास्तानत्रभिध्यामः पशुबंधेसोमेसत्रेसहस्रेसर्ववेदसेवायत्रवाभूयिष्ठा आहुतयोहूयेरंस्तत्रचेतव्यः सत्रेप्रतिष्ठाकामी
स्वन्नपन्नाः प्रजांपशून्स्वर्गंमहिमीप्सन्यथानकार्त्रांयथासमाम्नातंसर्वत्रपुरस्तादुपक्रमः प्रदक्षिणमुत्तरतोपवर्गः प
शुकामः पाङ्क्तमेवचिन्वीत पंचपंचप्रति दिशमेकांमध्ये ऽ अमीपुत्रन्यन्नाः प्रजांयान्त्रिवृतमेवसप्तपुरस्तात्सप्तदक्षिणतः सप्तप
श्चात्सप्तउत्तरत एकांमध्ये ज्यैष्ठ्यकामोमध्यात्सक्रम्योर्ध्वांशीर्षंप्रतिपादयेत्स्वर्गकामः पश्चात्संक्रम्य प्राचींशीर्षं प्रतिपादयेत्संयद्वीक्षेत्ते
जस्वीयन्नस्वीब्रह्मवर्चसीस्यामिति प्राग्दक्षिणाभ्यः प्राङ्होतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेद्येयंप्रागाद्यशस्वती सामायोतिर्गुतेजसा यन्नासाङ्कस्वय
र्चसेनेत्ययमद्यीक्षेक्षमाणस्तूष्णीमेवध्यीत नमद्यात् दक्षिणानयेमुग्निंति दक्षिणामुन्नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीमुद्गाणावेला
ज्यस्याहेतिस्रुवेणोपहत्याहवनीयेजुहुयात् स्वयमातृण्णाद्समानमुत्तरं संतिष्ठते नाचिकेत एतेनचातुर्होत्रो व्याख्यातो राप·

९० ए॥

यावत्पदंहिरण्येष्टकाः शर्करावाभ्यक्ताउपधानकाले ग्रेणद्भिस्तंवं द्राहोतारंप्रतिमंत्रेमुदंचमुपदधाति हृदयंग्रहंप्रतिग्रहं चत्वारि
पदानिसंभाराणांपत्नीनामेवंदक्षिणतः प्रांचंचतुर्होतारं पश्चादुदंचंपंचहोतारमुत्तरतः प्रांचंषड्ढोतारमुपरिष्टात्सप्तं
सप्तहोतारं पंचात्रपदानिसंभाराणामवशिष्टानिचपत्नीनां स्वयमातृण्णाद्समानमुत्तरं संतिष्ठतेचातुर्होत्रः॥१९४॥
एतेनवैश्वसृजो व्याख्यातो यावन्मंत्रं हिरण्येष्टकाः शर्करावाभ्यक्ताउपधानकाले ग्रेणाग्नेरमाभिंयश्चाग्मेतंपमभित्यभि
त्येतैस्तिभिरनुवाकैरभिदक्षिणामग्नींपधिचिनोतीति स्नोवा [illegible] चितमस्तिभिरनुवाकैः स्वयमातृण्णाद्समानमुत्तर
मन्यत्रानुत्रांसनादूर्ध्वां प्राचीमहतीदिगुच्यतउत्पेतेनानुवाकेनत्रांसति रात्रिसत्रे पुत्रांतरायांतेषु महाव्रतेषु त्रिषु च सार
स्वतेषुसत्रेषुकाठकचातुर्मास्येषु साध्यानां षडहवर्जितेषु विश्वसृजामयनेप्रजापतेः सहस्रसंवत्सर योऽस्य वैश्वसृजोग्नि
र्नियतोपिप्रयामंचेदभिचतुरुत्तरनेदिदेशमेतैर्मंत्रैरभिमंत्र्यद्योस्यसुप्रियः सुचिचितएतस्यात्तस्मैवैश्वसृजाहुतींपेवापमी
येसाविननाचिकेतचातुर्होत्रवैश्वसृजारुणकेतुकाठकान् समस्यस्त्रीम्ये यथर्चिचीत सावित्रः प्रथमाचितिर्नाकंष्टणाद्वि
तीयानाचिकेतस्तृतीया आरुणाश्चतुर्थी चातुर्होत्रपंचमी वैश्वसृजःषष्ठ्यारुणकेतुकः सप्तमीस्तवनीयस्तोमत्यनेग्रहंग
ह्णातियएतानग्नीन्प्रेत्यसमासेनचिन्वानउभयीर्दक्षिणाददातिकेतुदक्षिणाप्रभासमाम्नातमग्निदक्षिणाश्चेत्येत्रप्रथमप्रसुप्र
न सेन स्यंतेग्निंचिलास्तोवास्मात्र्यजेत मेवारुण्पावाभक्षमारुणकेतुको आरुणः मारव्यातोथ्द्वः रूपेनीभिरचरुंस्वर्ग
कामोयजेतापाद्याभिश्वता आम्नातो व्याख्याताः॥१९५॥ काम्येः पशुभिरमावास्यायां पौर्णमास्यां वा यजेत तेषांनिरूढ

तुरीतु तं मंत्र ब्राह्मणे [illegible]
प्रतिदं मार [illegible]

आप॰ सू॰

शतमयंकांडैवे भीदकाधनो ५ इ॰

॥११०॥ पशुबंधवत्कल्पो वायव्यं श्वेतमिति ते ब्राह्मणे व्याख्याताः तस्यैषा भावापिकेषु स्थानेषु यथादेवतं वडुचो निदधाति वपायाः पुरोडाशस्य हविष
इति द्वे द्वे पीवो अन्नां रयिवृधः सुमेधा इत्येता नियुत्वदि यथालिंगमाम्नातानि भवंति सर्वे आभिचरणिकेषु लोहितो लोहितोष्णीषा लोहित
प्र॰ ३ वसना निवीता ऋत्विजः प्रचरंति मलहा इति मणिलाद्यस्य त्यथो निषम आलभेतेति विषमदेव यजन्न् स्यात् सश्वु बाधिषम आलभेत
इत्याद्यर्षभा मादेवतेमीमां साहित्यास्यां सौरी प्राजापत्या वैकादशिनदेवतावायदेवता वाण भेदायः पर्याप्तिणीति परिहारस्तु भवति स्पष्टो
स्पष्ट इति स्पष्याकृति स्तूप आग्नेय माहिकोवा त्वाष्ट्रं वडबमितियं पुमांसं संतमारोह त्यपां चौषधीनां च संधाविति प्रावृषिवाराह त्विपरो
वापि वापां चौषधीनां च संधौ पिशांगरवोत्सपो भवतीति यह्वीं ऊर्ध्वं रश्नानाम्नास्त शार्व्यं प्रद्यो परांऽन्वे त्रारवे अहा श्रीसत्वषाल्के स्यात् तां आ
श्रृंगो वा श्रृंगड स्त्रोक्ष्यानत्रावेह द्येतु वत्सऋषभो नडुन्पुन रुत्सृष्टो गोमृगइति गम्या अजायवेदेतमालभते वाचे वेहतं शब्दाये वेह
तं कूष्माण्ड ऋषभमागावो अग्निनिस्कप हो मामत्यविवेहतं तत्र भर्त्ता रक्षुप जुहुयात् सूर्याचंद्रमोभ्यां यमौ श्वेतौ कृष्णं चैकरूपे ऽ ज्ञोवेह च ८
तं तत्रसनासहासीति सलिलसत्कं सलिलमुपजुहुयात् भगा यवाग्निताभिति यजुर्ध्वा मा भिना सत्रायस्तेषां सत्कृत्क्रमेण विधि ॥१६॥
ऋषभेणो शुजीर्णे स्तनः कर्णामात्रेयेत् पिशंगरूपस्तं न स्तुकीय भत्ये ताभ्यामथैनं गोष्ठे प्रसजत्येतं सुवान भित्य धडीणं मालभते प्राजाप
त्यमैंद्रं त्वाष्ट्रं वा नमो महिम्न इत्युपाकरणानुवचनमते तृतीयमा वपां जुहोति चतुर्थ्या हविः पंचम्या सौविष्टकृतं आग्नेयमष्टाकपालं
अरुणाञ्जां वत्रामालभते वाम व्यामालभेत भूतिकाम इत्यत्र का नि देवतानि वायव्यमो पोकरो त्व्यावायो भूषश्चु विपाइत्याकृत्यैतानां
मायसेति पर्यग्नौ कृत मात्ते जुहोति त्वं तुरीया वशिनी वशासी त्युदीचीनी यमानामनुमंत्रमते ऽ आशिरस्थैटेति निहन्यमानां तं तु रा॰

॥११०॥
६

तन्वष्ठिति वपां जुहोत्यनुख्याणां वपतजो गुवामपइतिह विर्मनसो हविष्कृतह विः श्रोषा आभत्ति सा वा एषात्रयाणामेवावरुद्धेत्यकृत
स्यैवा एतस्या एकमेवादेव यजनं यदालब्धाया मायुश्चो भवति यदालब्धायामन्नः स्याद् प्सुकावा प्रवेशयेत्सर्वा व्यायजमान एवा
अ॰ ३ वहं प्राश्नीयाज्जत्वयो व्याख्याताना मात्रस्रतद्रितिते ब्राह्मणे व्याख्याता अग्निश्चालनि त्यभ्याताने श्चनु यजतीति येन कर्मणा ईर्त्से तत्र हो
तव्याऋ इतोत्येवतेन कर्मणेतिमिन्नामते ॥१७॥ काम्याभिरिष्टिभिरमावास्यायां पौर्णमास्यां वा यजेतता ब्राह्मणे व्याख्याताः
समिध्यमानवतीं समिद्धवतीं चांतरेण पृथुपाजवत्यौ धाय्ये वदधातिय धाहि ष्टंनानु प इवाज्य भागौ यज्ञकामेष्टि स्तत्र याद्वे
स्यातां तद्गर्भत्वात्तं लिंगत्वात्तद्देवतौ वा प्राकृतौ वा नादेशो प्रकृतिः प्रत्येत आजुष्टुमौ सं याज्ये त्वां चित्र श्रवस्तम त्वामग्ने हविष्मं
तो देवं मर्त्ता स ईडते मन्ये त्वा जातवेदसं स हव्या वक्षत्वानुषगिति एते आम्नाते भवत उभा वामिंद्राग्नी आहुवध्या इत्येतासां
९ स यथाप्रथममाम्नातायाज्यानुवाक्या लिंगैर्नियम्यंते प्रथमस्मिन्नर्द्धर्चे देवता पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोनुवाक्या परिष्टाल्लक्ष्मा याज्यै
तद्वाविपरीतमवस्थिताविकल्पार्था उपहोमा वा तत्र संदिग्धा अनुक्रमिष्यामो ग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं ममावास्या
यां निशायां निर्वपेत्तस्याः सांकुप्य स्वाभवाद्भावास्यायाः कालापनयः स्यात् कृणुष्व पाज इति रक्षोघ्नीः पराचीः साभिधे
नीरन्वाह भिज्योतिषेतिया ज्यानुवाक्ये भवतः ॥१८॥ आदित्यं चरुं निर्वपेत्संग्राममुपप्रयास्यन्नवैश्वानरं द्वादशक
पालं निर्वपेत्संग्राममायतनं गत्वा यमारज्ञो बांगा भाजे तमाश्चाति जगती भिरदृश्या ज्योछे वा स्यं न्यस्य इत्यत्र जानघी
धुसन्नधेतान्सहेध्यान्त्सोष्टे त्वरस्य स्याज्य भागेत्याज्य हविष्य त्याज्यप्रोक्षणामाज्येन मार्ज यंत इति सर्वत्र प्रोक्षणामा

आ·स्त्र·

॥१११॥ ऽग्नीनग्नीत्याज्येन मानवी ऋचौ धाय्ये कुर्यात् सहस्रेणेव तद्दत्ते तासां द्वे रताम्येव निर्वपेदायतनं गत्वा भ्रातृव्यस्य क्षेत्रं गत्वैतामेव निर्व-
पेन्नद्दक्षिणमर्धं वेद्या उद्धत्य तदेवार्धं नअर्हेवस्तृणीयादूर्ध्वमिधम स्याभ्यादध्यादैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं स-
सकपालं ग्रामकाम आहवनीय ऐन्द्रमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतं काल ऐन्द्रमासादयति साग्निधेनी घनरूप मानामु-
मारुतमथ यत्रैन्द्रा मानुब्रूहि ऐन्द्री पुरोनुवाक्या मरुतो यजेति मारुती याज्या मरुद्भ्योनुब्रूहीति मारुती पुरोनुवाक्या इन्द्रं यजेत्यै-
न्द्री याज्यैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकामस्तत्रैन्द्रस्य प्रथममवदानमवदायाथ वैश्वदेवस्याव- भे ५
द्येदथैन्द्रस्याव त्रिष्टुभ परिहाप्येन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्योनुब्रूहीन्द्रं विश्वान्देवान्यजेति संप्रेष्यति भरेष्विन्द्रमिति या-
ज्यानुवाक्ये भवतः॥१८॥ उपाधाय्यपूर्वयं वासो दक्षिणा [illegible]न्तमित्यर्थः सं त्वा नीहथ ऽकुरूप सवितः समवस्य-
य सर्वा देवता अनुद्रुत्य संप्रेष्यत्यग्निः प्रथमो वसुभिरिति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतो परुच्छोवा परुध्यमा-
मयत्रा नो वा धारयद्रक्षतीति रूपांसीत यावदेनं नापरुध्युरथापरुध्यमानो ऽहृते मन्यस्वेत्यपरोद्धः परस्माद्यागाच्छेद्यपरस्मा-
न्नाम्यवादी स्यात्स्वगृहाद्विहाहृत्य क्रुं अलक्षा ऽश्यभिचिनुयाद्येश्व क्रास्वस्तमाहृत्य चरुं निर्वपेद्धे हुत्वा घे
स्ता ऽकछादि नउपनह्य निधाय हविष्कृता वाचं विसृज्योपप्रेत मरुतः सुदानव इति यजमानमभ्येति सत्या-
शीरिति यजमानस्यो नरेवासमि पदे कुदे शं निवपती ह मनड्रुत्सरसि ज्योषं निवपति सिद्धमिष्टिः संतिष्ठते
यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोवगंतो इत्यपरोद्धो मगच्छेयात् रा·

॥११९॥
७

स्ये वच विशोपदिना वगच्छेद् शश्वथा अमरत्वा सप्तमध्यमेषायामुपहन्याद्दिदमहमादित्याद्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै विशोवगंतो इति त्री-
श्राचः स्वलुरुदीचो यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मे पि भस्त्वर्वान् स नह्येता स्तत्र हे धोनाभ्यादध्याद्वगतं हस्सानां
व्रीहीणां वारुणं चरुं निर्वपति सिद्धमिष्टिः संतिष्ठते॥२०॥ प्राजापत्यां शतकृष्णलान्निर्वपेदायुष्कामः शतं हिरण्यकृष्ण-
न्या ४ लानि कार्ष्णापांमाषेणवा संमितानि तानि विषवित्रवत्याऽप्यावपति धर्मं मात्रं श्रपणं प्रचरणकाले हौत्रेडयामवद्यति
चत्वारि स्विष्टकृति द्वे प्राशित्रे षडिडायां चतुर्धाकरणकाले सर्वाणि प्राशित्रे समोध्येकधा ब्रह्मणे उपहरति तानि ब्रह्मा भक्षय-
ति भक्षापनमद्वतरेषांश्च सौर्यं चरुं रुक्माभ्यां परिगृह्यासादयति तं [illegible] स्वप्रमाडे प्रमाडे कृष्णलं जुहोत्यपोद्धृत्य रुक्मौ चरुणा
प्रचरत्येताविव रुक्मौ दक्षिणाग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालमिति त्रीणि तेषां प्राजापत्यं सं सृष्टं हविस्तौ यं भवति दधि
मधु घृतमापो धाना सक्तु लाजूत्पेक्षणा माज्यविकारे मधृद्दके संसृष्टं मुखे स्याधर्म घृतन्नहृतमुभे मुख्यं द्रष्टुं तीमाज्यानु-
वाक्ये भवतः॥ आग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समाप्लेषये इति सं इति तानि रुधीक्षे अधिश्रयेदित्यर्थो लेपोवास्मि समाप्ले-
षये द्रुह चिन्त्रां विनात्रामेयमिति सर्वे आस्तरणस्यत्व भवति मारुतीयाज्यानुवाक्ये कुर्यात् दर्भैस्तं त्रिधातुमेकादशकपालं सरस्तानेषु कपा-
लेष्वधिश्रयति॥२१॥ प्र मं पुरोडाशमभिधि त्रितयपरितपनांतं कृत्वा तस्मिन्नुत्तरं द्यावाः समधिश्रित्य तदं तमेवकृत्वा त-
स्मिन्नुत्तरं द्यावां समधिश्रयति प्रचरणकाले दक्षिणार्धात्प्रथमादेव तं यजेन्मध्याद्वितीयामुत्तरार्धात्तृतीयां सर्वेषाम-
भिगामम नैव दातीरक स प्रा दिह्रालयभिदेति तिस्र ऋचो त्यासमन्वाह प्रथमामनूच्य मध्यमया यजेन्मध्यमामनूच्योत्त-
मया यजेदुत्तमामनूच्य प्रथमया यजेदेवं सर्वा याज्याः पुरोनुवाक्याश्च भवंति सर्वेषां नन्निर्वपति यदिन्द्रामरावंतयावेति

आ०स्त्र॰ षिष्ठायले २

॥११२॥ यथासमाम्नातं द्वादशसु कपालेषु ज्ञानेष्वधिश्रयति प्रचरण काले सर्वाधात् अथ भां देवतां यजत्येव मितराः प्रदक्षिणमुत्तरापवर्गं
समंतं पर्यवती त्वुरसभि त्वाश्वरनोनुमद इति षडृचो अथ त्वासमन्वाहं नह्यहत्यावतु वषट्कुर्या दृत्तु वा अथाधाश्वत्वार्य ध्वराणिया
ज्योगमयेदनुष्टुभं चरुवा एतत्संपादयति पंक्तिश्चैतिते मन्यामहेभि त्वाश्वरनोनुमोदु न्याद्दनं येनवः। इंद्राग्नानमस्यजगतः सुवर्द
ज्ञाभीज्ञानभिद्रुत स्ष्टुभः स्वा भिद्धि हयामहे इति यजेत्॥२२॥ त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः। त्वां वृत्रेष्विंद्र सत्पतिं न
भि९ रस्त्वां काष्ठास्वर्वतोभि त्वाश्वरनोनुमद इति यजेत्कदाचन स्तरीरसीति तासां चतुर्थ्यर्चा त्वग्नये भ्राजस्वते पुरोडाश *त्वा॰९
मष्टाकपालमित्यकं चतुर्धाकरणकाले सौमित्रीं पिंडानुद्धृत्याद्दुत्यं जातवेदसं सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगाद
नीकमिति यजमानाय पिंडान्प्रयच्छति तान्यजमानः प्राश्नाति वैश्वदेवीं सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकामो नवनीतेश्रपयति
ध्रुवोसीत्येतैः प्रतिमंत्रं परिधीन्परिदधात्यामनमसीत्युपहोमाः यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत सर्वमायुरियामि
ति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयादीनि पंचपात्रसंसादनकाले स्वाहिरं पात्रं चतुःस्रक्ति प्रधुनक्ति सौवर्णं च प्रवर्तं
ज्ञातमानस्य हक्कमभोरवलु मावतीः समाएधानन्येत तावन्मानं स्याद्घृतवमेतन्नवनीतमभवदित्याज्यमवेक्ष्याज्य
ग्रहणकाले तूष्णीं रवाहिरे चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सादनकाल उत्तरेण ध्रुवां रवाहिरं सादयित्वा तस्मिन्प्रवर्तं मवदधा
ति॥२३॥ उपहोमकाले भिनोः प्राणोसीत्येतैः प्रतिमंत्रं चतुरउपहोमान्जुहोति हुत्वाहुत्वा प्रवर्तमभिघारयति राड
सि विराडसि संराडसि स्वराडसीति मन्त्रवाहिरप्राज्यं तदग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणस्यां वेदिश्रोण्यां सादयति त
घृजमानो वेक्षते घृतस्य धारा ममृतस्य पंथामित्यपास्य ब्रह्मा दक्षिणं हस्तं गृह्णाति ब्रह्मणा दत्तरकेलिजोहम्भ्या रा॰

॥११२॥
८

रभ्य यजमानं पर्याहुः पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्यथ यजमानो हिरण्यात् घृतं निष्पिबतीमममग्न आयुषे वर्चसे कृधीति प्राश्नंतमभिमंत्रयत उद्धृत्य
हिरण्यं प्रक्षाल्यायुष्टे विश्वतो दधदिति यजमानाय प्रयच्छति तद्यजमान आचम्य प्रतिगृह्य प्रदक्षिणं दक्षिणो कर्ण आबध्नात्यायुरसि विश्वायुर
सि सर्वायुरसि सर्वमायुरसि सर्वमायुर्मा त्सर्वमायुर्गेषमित्यग्निरायुष्मानित्यनुवाकशेषेण स्याद्ध्वर्युर्दक्षिणं हस्तं गृह्णाति सिद्धमि
ष्टिः संतिष्ठते॥२४॥ ऐंद्रावरुणं पुरोडाशं भिरूक्षैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपे दुद्धा स्यालंकृत्य पयस्यायां पुरोडाशमवदधात्येतयैव प्रच्छा
द्यासादयति अथास्मात् प्रतिदिशं पयस्यां व्यूहति यावाभिंद्रावरुणामतव्यात् नृति त्येतैरेव पुनः समूहत्यमुकाभिति मंत्रांतां स्त
न्नमतिसहैनपयस्यायाः पुरोडाशस्यावद्यति यो वामिंद्रावरुणावग्नौ स्त्रामइत्युपहोमा अग्नये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालमि
त्यकं मुक्ष्याहिदेवहूतमामिति पंचदश सामिधेनीरन्वाहनित्यमापरिदधाति कुविदंगनो गविष्टये इति याज्यानुवाक्ये यस्याहु
षद्धषाहितद्विति संमाज्यं चित्रा पूर्णमासे चित्रामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयादीनि सप्ताग्ने गोभिर्न आगहीत्युपहोमाः पुष्कलेषु
नक्षत्रेहृदवसाय कारीर्याहि ष्टिकामो यजेताग्नीन्न्वाधायापरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्योपविश्य यजमानो मारुतमसि
मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूषं परिधत्ते रमयत मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रतिमीवयति पुरोवातमेव जनयत्ये कंपयेद्वांगा
हि वातेति कृष्णोश्व पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखोवतिष्ठते अभिवातितमेतेन वाससाभिपि [illegible] भिक्रंद इति मरुकंदैध्रुतुमा त्सह मूत्रं वा निं आ॰
कुर्याद्वर्षिष्यतीति विद्यात्॥२५॥ पुरोवाते वर्ष [illegible] नित्यपह्नौ वातनामानि कुलांतर्वे हि कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमास्तीर्य
तस्मिन्यवजर्तिलस क्कन्धु रीरस क्कूल्वा मांदा वात्राग्ड्इति कृष्णमधुषासंयुत्य तिस्रः पिंडीः कृत्वा पुष्करपलाशैः संवेष्ट्य समु
द्यम्य कृष्णाजिनस्यांता न्कृ त्वो अस्य संदानमसीति कृष्णेन दाम्नोपनह्यतु कोरे प्राग्ग्रीवं त्रिगध मनोयच्छित्वं भवति

॥११३॥ छदीर्घीस्यभ्यो भवन्ति देवावसव्यादृति पूर्वस्यां गधायां सलाजिनं नावधीयादहोरात्रावांसकं भवति यदि वर्षेत्पिंडीरेव जुहुया[illegible] यदि
न वर्षेद्देवाः शर्मण्यादृति मध्यमायां गधायां नावधीयादहोरात्रावांसकं भवति यदि वर्षेत्पिंडीरेव जुहुयाद्यदि न वर्षेद्देवाः [illegible]
गधाया ३ तयदृति जघन्यायां मावधीयादहोरात्रावांसकं भवति यदि वर्षेत्पिंडीरेव जुहुयाद्यदि न वर्षे[illegible] श्वोभूते धामछदादीनि त्रीणि
हवींषि निर्वपति करीराणां व्रीहीणां मरुतः पिंडो भवंति तान्यासाद्योत्तरे कृष्णाजिनमासादयति कृष्णोष्णीषाः कृष्णवसना
निवीता ऋत्विजः प्रचरंति त्वं त्वा चिदच्युतेति मारुतं वाक्याया उपहोमकाले दिवा चित्तमः कृण्वंतीत्येतैः प्रतिमंत्रं पिंडी
रवध्नाति जुहोतीत्येके तासां धूममनुमंत्रयते ॥ २६ ॥ असितवर्णा हरयः सुपर्णा इत्युत्करे कृष्णा मौंसपकाः स्थाली
मद्भिः पूरयति स्रजावृष्टिमिति यदि भिद्येत वर्षिष्यतीति विद्यात् अनस उपस्तंभने ग्रां कोवा कृष्णा विबद्धा भवत्यु ग्रा म॰
उ॰ असीति तां प्रोक्षति तस्यामश्ववद्धि ग्लानमुपैति उत्करे वर्षास्तंबं प्रतिष्ठाप्योन्नंभय पृथिवीमिति वर्षाह्वां जुहोत्यपां सूर्यां
ऋचं जुहोतीत्येके येन माहवनीयेनुप्रहरत्यथास्य धूममनुमंत्रयते हिरण्यकेशो रजसो विसार इति ये देवा दिविभागा
इत्युपर्याहवनीये कृष्णाजिनमवधूनोत्यूर्ध्वग्रीवं बर्हिष्याहूत्रासनं कृष्णं वासः कृष्णोऽश्वः कृष्णाविर्दक्षिणा अथ सवेका
रीयाग्नेय एवाष्टाकपालोऽनुपसर्गस्तस्योपहोमा वातनामानि माभिः पिंडीरावध्नाति जुहोति याभ्यां च धूममनुमंत्रयते
पूर्ववत्त्रिधातुमधिश्रयति यवमयस्तु मध्य ऐंद्रावैष्णवं हविर्भवति यसो अग्न इत्येके हिरण्यकुंभौ धाय्ये दधात्यग्ने त्रीति
वाजिना त्रीषधस्थेति त्रिवत्यापरि दधाति संवां कर्मणेमा जिग्युरिति याज्यानुवाक्ये उत्तरे संयाज्ये हिरण्यं तार्प्यं धेनु प॰
रितिदक्षिणौंद्राबार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेद्राजन्ये जाते हिरण्मयं दामदक्षिणा दक्षिणा ॥ २७ ॥ ८ ॥ समाप्तः प्रश्नः ॥ १९ ॥ ॥११३॥
९

MEMORIAL

रितिदक्षिणौंद्राबार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेद्राजन्ये जाते हिरण्मयं दानदक्षिणा दक्षिणा ॥ २७ ॥ असितवर्णा हरयः। पुरोडा
तो वर्षनिति। ऐंद्रावरुणं पुरोडाशं निरूप्य। उपहोमकाले अग्निर्नोः प्राणोसीति। त्वामिद्धि हवामहे। प्रथमे पुरोडाशमि
धिश्रित्य। प्राजापत्यं शतकृष्णलं निर्वपेत्। उपाधाय्य पूर्वयवासः। आदित्यं चरुं निर्वपेत्संग्रामे। काम्याभिरिष्टिभिः॥
ऋषभे गोषु जीर्णे। काम्यैः पशुभिः। एतेन वैश्वसृजो व्याख्यातः। अग्निप्रणयनादि पाशुकं। नवभ्यो बाह्याभ्यां लेखाभ्यां। सावित्रं
स्वर्गकामश्चिन्वीत। कोसि कतमोसीति। अभ्याहुतीर्जुहुतः। पूर्ववत्पशूनुपाकरोति। उपयामगृहीतोस्यश्विभ्यां त्वा। अवटछन्ने।
अथातः कौकिलीं व्याख्यास्यामः। अथ यदि राजन्यः। सोमस्याग्ने वीहीत्यनुयजति। आश्विनं धूम्रमजं। अहे पुरस्तात्।
अहे सावित्रं प्राजापत्यां सप्तविंशत्याति:। अहेथातः कौकिली पूर्ववत्सावित्रं काम्यैः पशुभिः काम्याभिरिष्टिभिः प्राजाप
त्यामैंद्रावरुणामस्मै ॥ ८ ॥ इत्यापस्तंबसूत्रे विंशतितमः प्रश्नः ॥ २० ॥ लिखितमिदं चिंतामणिदीक्षितः ॥ सांकाशिकप्रश्नः समाप्तः ॥
एकोन

MEMORIAL

॥श्रीमहागणपतयेनमः॥ हरिः ॐ राजा सार्वभौमोऽश्वमेधेन यजेत यः सार्वभौमश्चित्रानक्षत्रं पुण्यनामदेवयजनमध्यवस्य
ति यत्रापः पुरस्तात्सुखाः स्युः पावगाह्या अनपस्वरीः श्वोभूते पौर्णमास्यां सांग्रहण्येष्ट्या यजते तस्या योत्तरामावास्या तस्यां संज्ञा
न्या वैश्वानर्यं पौर्णमास्यं प्राजापत्यमृषभं तूपरं सर्वरूपं सर्वेभ्यः कामेभ्य आलभते तस्या योत्तरामावास्या तस्यामपरातीनृ
महर्त्विज श्चावरंति अन्वारंभितरा नाथरं त्यासुब्रह्मण्याया अमावास्यामिष्ट्वा देवयजनमभिप्रपद्यते केशश्मश्रु वापयते नखानि
निकृंतते दंतोधावते स्नाति अहतं वासः परिधत्ते वाचं यच्छत्युपवसति ये रातिमस्ते आगरयंति वाग्यतस्यैतां रात्रिमग्निहोत्रं जु
होति द्रष्ट्रे नमउपद्रष्ट्रे नमोनुद्रष्ट्रे नमः ख्यात्रे नमउपख्यात्रे नमोनुख्यात्रे नमः शृण्वते नमउपशृण्वते नमः सते नमोस
ते नमो जाताय नमो जनिष्यमाणाय नमो भूताय नमो भविष्यते नमः चक्षुषे नमः श्रोत्राय नमो मनसे नमो वाचे नमो ब्रह्म
णे नमस्तपसे नमः शांताय नमः एकविंशत्या नमस्कारैरुध्यंत मास्त्यमुपतिष्ठते॥१॥ नमोग्नये पथि धिक्षितइत्येतैर्य
थालिंगं येते पंथानः सवितरिति सर्वैर्याज्ञावा प्राग्वंशं प्रविश्याहवनीय चैतस्मिन्धन भ्याधायैकादशाहुतीर्जुहो
ति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रइत्येतो देवा देवेषु पराक्रमध्वमितिति स्रुचतुरच्य आपो हि ष्ठाः समाभृतास्ताभ्य ब्रह्मौदनं
पचति पात्र्यां राजतं रुक्मं निधाय तस्मिन्ब्रह्मौदनमुद्धृत्य प्रभूतेन सर्पिषोपसिच्य सौवर्णं रुक्ममुपरिष्टात्कृत्वा
कृषि नतुच्छिदं चतुर्भ्य आर्षेयेभ्यो महर्त्विग्भ्य उपोहति प्राश्नितवद्भ्यश्चतुरः सहस्रा सौवर्णान्निष्का ददाति चतुरश्चा
श्वतरीरथान्नेतौ चरुक्मो द्वादशारत्निस्त्रयोदशारत्निर्वा दर्भमयीमौंजीवा रशनातां ब्रह्मौदनोच्छेषणेनाभ्यज्य राम॥
स्यांगरूपाणि समामनंति रुक्षः श्वेतः पिशंगः सारंगो रुणपिशंगो वा यस्य वा श्वेतस्याल्परूपं स्यात्तमालभेत न मात

यंतं पितृमंतं पैतामहवंतं सोमपं सोमपपोः पुत्रं पिशुद्धायतए पचे सोमपोयं त्रिशुक्तं पुरातणाद्यात्सोमं पाययंति एतो
वै सोमपौ पौत्रः शूद्राती पुरातणाद्यात्सोमं पाययंत्यध्वर्युं राज्यामप निदधाति॥२॥ अश्वस्यात्राजापश्चायं वोध्वर्युराजा
याममापद्यति: साव एतस्मिन्रूप एव करोतीति तद्धि ऋतमसृष्टिति संप्रेष्यमाणं धनमध्वर्युराजा भवति देवस्य त्वा सवितुः
प्रसवइति रशनामादाय इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यभिमंत्रयश्वस्य नश्वं मेध्यं भंस्यामि देवेभ्यो मेधाय प्रजापतये तेन
राध्यासमिति ब्रह्माणमामंत्रयते तं बधान देवेभ्यो मेधाय प्रजापतये तेन राध्नुहीति प्रत्याहाभिधा असीत्यश्वमभिरस्या
ति आनयंत्यश्वानं चतुरक्षरं ध्वश्चकुंबंधेन बद्धं पितुरनुजायाः पुत्रः पुरस्तान्नयति मातुरनुजायाः पुत्रः पश्चात्सैध्रके
मुसलः पौंश्चलेयः पेत्रासाजानुवैष्पित्वा पश्चाद्वेत्यामो श्वमेत्यवगाहयंति श्वानं च यत्र शुनोऽप्रतिष्ठा तदध्वर्युः
प्रसौति जहीति यो अर्वंतमभितिसैध्रकेण मुसलेन पौंश्चलेयः शुनः प्रहरंति तमश्वस्याधस्पदमुपास्यति परो मर्तः पर
त्रवेति दक्षिणा पक्षात्प्राहं चरस्ति लं चरत्ररुन्मिति अश्वाय जमानस्य हस्तं गत्वा त्वमि रूत्वेंद्र मत्सरथ उत्रमितिध्वर्युर्यज
मानं वाचयत्यारंतैषीकमुद्धं वरत्रयाविबद्धं तस्मिन्नार्षे वेतसशाखोपसंबद्धा भवति तं ब्रह्मा दक्षिणतो धारयं
तो हेडु सरतः स्तेनायाश्वं पुरस्तात्प्रत्यंचमभ्युपकृते॥३॥ शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठ श्रोक्षत्यने
नाश्वेन मेध्येनेष्ठायं राजास्वे विष्णोबलकाम्यायै बह्न ओपिकाम्यै बहु व्रीहियवायै बहुमाषतिलायै बहुहिरण्यायै बहु
हस्तिकायै बहुसपुरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति शतेन क्षत्रसंग्रहीतृभिः सह प्रोक्षतो रं
र तो दक्षिणतस्तिष्ठ प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ठायं राजा वृत्रं वध्यादिति शतेन राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा दक्षिणतउदृतिष्ठ

॥श्वमेधसू

॥११५॥

प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायं राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति शतेन [illegible] भिः सह होता पश्चात्प्राङ्तिष्ठन्प्रोक्ष
त्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायं राजासर्वमायुरेत्विति तैस्त्रिभिषीकमप्रक्षाल्यानुदकमश्वमाक्रमय्यांतेन स्ना
नमाक्रमणोदके विष्णुः प्रताद्वक्षुर्द्गोवा विष्णुर्वित्यश्वस्य पदे इति स्तोवैश वीर्हुत्वाऽग्न्वस्यस्तोकानन्नुमंत्रयतेऽ
ग्नयेस्वाहा सोमस्वाहेति शतरूत्यमेतमनुयाकमावर्तयति द्वादशासंपाद मपरिमितस्तोका ॥४॥ अथै
नं प्रतिदिशं प्रोक्षति प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तादिन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणत उदङ्वाय
वे त्वेति पश्चात्साग्निरवेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतो दक्षिणा देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टा
दभिन्येल्मानं प्रतिक्षामलाद्नेत्वेति त्रोधं विभर्मा आः प्रभुः पित्रे त्यश्वस्य दक्षिणे कर्णे यजमानमश्वनामा
नि वाचयित्वाऽग्नये स्वाहा स्वाहेंद्राग्निभ्यामिति हर्वे होमानुख्याधरस्मिभुवेत्याभव्याय त्वा भविष्यते त्वे
त्यश्वमुत्सृज्य देवा आशापाला इति रक्षिभ्यः परिददाति शतं कवचिनो रक्षंत्यपर्यावर्तयंतोश्वमनुचरं
ति चतुःशतानीत्येकेषां शतं वै तल्प्या राजपुत्राः सन्नद्धाः सन्नद्धसारथिनः शतमुग्रा राजानः सन्नद्धाः
सन्नद्धसारथिनो शतं वै सूतग्रामण्यः पाथिपथिनः शतं क्षत्रा धिमाधिनः स्ते श्वस्य गोप्तारो भवंति यद्यष्टक्षणजाते
पुपेषु स्नात्यरक्षेतुः क्षेम धृतमपमश्वमेधस्य वेत्येतिमोन विघातं जित्वा तस्यरक्षा दग्नादेपानं चाश्वस्योपय
चेयुर्यदि ब्राह्मणानां हुतान्नं तदेषामत्तं स्यात्कारुकलेयसतिर्भवतीहृद्धृति स्वाहेति साममश्वस्य चेतु रा०

॥११५॥

ष्टुपत्स्कंवतस्तो धृतीर्जुहोति ॥५॥ सवित्रे प्रातरष्टाकपालं निर्वपति तस्य पुरस्तात्स्विष्टकृत आयनाय स्वाहा प्राय
णाय स्वाहेत्युद्द्रावं जुहोति काशाय स्वाहेंद्रूताय स्वाहेत्यश्वचरितान्यं ज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहे
त्यश्वचत्वारिंशतं मन्त्र्य स्फपापन्येकमपि दक्षः मंत्र ब्राह्मणो वीणागाथी त्यनददर्या इत्ययजथा इत्यपच इतिति कः स
वित्रे प्रसवित्र एकादशाकपालं मध्यंदिने सवित्र आसवित्रे द्वादशाकपालमपराह्णे दक्षिणेनाहवनीयं होतारू
त्पकशिपाठ पवित्रागित पर्यवं भौव वं वाऽधिरव्यासन्नं तं दक्षिणेन हिरण्यकशिपौ ब्रह्मा यजमानश्च पुरस्तात्
धर्मेहिरण्यपकूर्चे दक्षिणतो वीणागाणगिन उपविष्टाः पुपविष्टेष्वध्वर्यो इत्यध्वर्यु होता मंत्रयते हो होतरि
ति प्रतिगृणात्योहोतरितिवासं क्षितमोऽध्वर्युः संप्रेष्यति वीणागणकिनः सर्वैः सह सुकृद्भी राजभिरिमं य
जमानं संगायतेति सामं धृतिष्ठुब्दमानासु राजन्यो वीणागाथी गायती त्ययजना इत्ययुध्यथा इत्यमुं संग्राममह
न्निति तिस्रः ॥६॥ सायंप्रातर्वा ब्राह्मणो वीणागाथिनौ गायेतामेवमेतानि सवित्रादीनि संवत्सरं क्रमीतेकिंमंते
सहस्राश्वचरितानि जुहोति त्रिं संमास एवं संवत्सरो भवत्यपरस्यास्विष्टु वीणागाथिभ्यां शतमनो सुरुच
ददाति शते चानो युक्ते चेत्येकेषां कुर्ध्वमेकाद्रशाग्मासाद्राश्च हुते ब्रजेश्वं बध्नंति तस्यैवद्वापयवसमारंति यद्यश्वमुप
तपद्विंदेदाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सौम्यं चरुं सावित्रमष्टाकपालं पौष्णं चरुं यदि श्लोणो रौद्रं चरुं यदि महतीदेव
ताभिमन्येत वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्गारस्वरेयदि नागच्छेद्यद्यधीमादग्नये अंहोमुचे अष्टाकपालः सौमं पयोवा
यव्य आज्यभागे यदि व द्वावामाधीया प्राजापत्यं चरुं द्वादशकपालं वा यदि नत्रपे द्वामयं चरुं यदि सेनी भील

अश्वमेधस्

॥११६॥ दीधिंदेतें द्वायय जतएकादशाकपालं यदि आसन्नमेपुरोडाशस्य स्तन एकादशाकपालं यद्यश्वः स्यात्सौर्यं चरुमेककपालं वा यदि
श्वश्वेनपतेद्दै ष्टवंचरुं यद्यधिगतेन यक्ष्यमाणां म्रियेत आआपत्यंचरुं द्वादशाकपालं वा ॥ १ ॥ यदि मित्रा अश्वं वि
देरन्न्येतास्य यज्ञो नामानीय प्रोक्षेयुरेतस्य संवत्सरस्यांते मा वास्या तस्यां सुरुवाहूं संभरंति त्रैधातवीयादी
क्षणीयाः कृत्वा प्रयुंजेगन्तये स्वाहेति चत्वार्यौ ऋह्णां गहणानिजुहोति स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेति त्रीणि वैश्वदे
वानिसायंदीक्षाहुतिकालो धिरद्धः सप्ताहमन्वहं मौऋहणौ वैश्वदेवश्चोत्तरोत्तरैः प्रचरंति षडुत्तमेऽहन्यौ ऋहणानि
जुहोति सर्वस्मै स्वाहेति स्र्णाहुतिमुत्तमां षड्रहमाप्ना वैश्वदेवेन प्रचरंति स संभ्यामाग्निक्याञ्जेहधिष्क्र्येति वाजसने
यकभ्वांदे वानोक्रूर्मणे ऋतुदीक्षाभिः कृत्वादितनमारोहतमभिमंत्रयते आब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी आमतांज
न्निवीरुभिति जातमुख्यमुपतिष्ठते विसृष्टावाग्निचि यजमाने संप्रेष्यति वीणागणकिनो देवैरिमं यजमानं संगायतेत्ये
वंसदौपवसथ्या प्रजापतिनासुत्यास्य वंवभृथोदयनीयान्तं बंध्योदवसानीयास्थितिदेवैरं ततः ॥ ८ ॥ वेदिकाले द्वि
स्तावानि द्वित्रिस्तावो अतिरेक विंशत्रो वा वैश्वानरेण प्रचर्याग्नये गायत्रायेति दशाहविषं सर्वएष्ठाग्निर्वपति सभि
द्धिस्म मात्रायानड्डित याज्यानुवाक्याः कृत्वा सुनकि सत्वासुनक्मीति परिधी सुनक्तयस्य यज्ञस्य धुर्ये महान् सन्नत्वाड्
तिसर्वचातुष्पजतिरभवाहनेह धिद्दनिराज्जु दालमेकविंशत्यरत्निरग्निष्ठं मिनोति पौतुद्रवान् भित स्तैमोबैन्वाद
क्षिणतस्वामत्तरतः स्क्रमः खादिरादक्षिणत स्क्रमः पालाशाद् क्षिणत स्क्रमउत्तरतः खादिराः पालाशाश्चोततद्
त्येक एकादशौ कादशिनीः प्राचीः संमिन्वंतीति कालव धि आहालां भनति चतुरस्य आघौदिग्भ्यः समाभरतास्तासांवस
तीवरीर्गत्स्नातिस्वो भस्तेप्रतामते गोतमचतुष्टोमयोः पूर्वो रथंतरसामा पशुकाले आग्नेयं सवनीयं पशुमुपाकरोत्यैका राम-

॥११६॥

दशिनान्वाद्क्षिणाकाले यद्ब्राह्मणानां दिक्षु यत्तत्तु चतुर्द्धे समसमं प्रतिविभज्यान्वहं ददाति ॥ ९ ॥ प्राचीं दिशामध्वर्यवे दक्षिणां
ब्रह्मणे प्रतीचीं होत्रे उदीचीमुद्गात्रे यदश्वमेधः पुरुषेभ्यश्चाधिवाप्राचीं होत्रे प्रतीचीमध्वर्यवे महिषी ब्रह्मणे ददाति वावा
तां होत्रे परिवृक्तीमुद्गात्रे पालागलीमध्वर्यव इति विज्ञायते पत्नीसंयाजांतमहः संतिष्ठते संस्थितेह न्यभित आहवनीयं
षड्विंशतिमाश्ववालानुपतल्यान्निचिन्वंत्यस्तमितआदित्ये षड्विंशतिमश्वपर्वनउपतल्यानधिरोह्य खादिरैः स्रुवैः सर्वां
रात्रिमन्नहोमान् जुहुयादाज्यं मधुतंडुला स्पृथुकान्त् लाजाश्चरंभान्धानाः सक्तून् मस्तस्कुलानि प्रियंगुतंडुलानीति चतुर्दशमेके
समामनंत्याज्येन जुहोति लाजैर्जुहोति धानाभिर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोतीत्येकस्मै स्वाहेत्येतेषामनुवाकानामसुद्रआज्येन
पुत्रोन्नेनाज्येनांततोत्र पृथुकानांप्रमोहयमानानांच मंत्राणांप्रयोगमेके समामनंति ॥ १० ॥ [illegible] ॥ धिन्न मन्त्राः प्रभूः पि
त्रेत्यश्वनाम्नान्यायनायस्वाहाप्रायणायस्वाहेत्युद्रावानग्नयेस्वाहा सोमायस्वाहेति पूर्वहोमान् रश्मिभ्यै स्वाहांतरिक्षाय स्वाहेत्ये
कविंशतिर्दीक्षां भुवोदेवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षां अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्येतं हुत्वा वीर्याः मज्ञाः संक्रामिलित्याहीभूतं भव्यं
भविष्यदिति पर्याप्तीरागमेगृह्णा अभिलित्यापरग्निना तपोतपो च भवति त्यनुभूः स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेति सप्तमस्तानि वैश्वदेवानि
दपुः स्वाहाहन्तरभ्यां स्वाहेत्यंगहोमानंज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाण्योषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहे
त्योषधिहोमान् वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमान् मेषस्त्वा पचतैरवलित्यपाव्यानि कूप्याभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहेत्यपां होमानं
भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः स्वाहा महोभ्यः स्वाहेत्यं भांसि नभांसि महांसि ॥ ११ ॥ नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि मयोभूर्वातो
अभिवातूस्राहेति गव्यानि प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संततिहोमान् सितायस्वाहा सिताय स्वाहेति प्रमुक्तीः पृथिव्यै स्वाहां
तरिक्षाय स्वाहेत्येतं हुत्वा दत्ते स्वाहादंतकाय स्वाहेति शारीरहोमान् यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ यौ अग्न ब्राह्मणा

अश्वमेधसूत्र

॥११७॥ ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति बीजमित्येतं हुत्वा उ स्मयेसमनमभ्यश्विये समनमगादिति सन्नं विहो
मान् भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताय भव्यो मदकं दः प्रथमं जायमानं इत्यश्वस्तोमीयं हुत्वैकस्मै स्वाहेत्येतान् अनु
वाकान् पुनः पुनरभ्यासं शत्रित्रौषं हुत्वा लौ पसे स्वाहेत्युषसि व्युष्टं स्वाहेति व्युष्टं त्यां व्युष्टायै स्वाहेति व्युष्टायसु
देयते स्वाहे सुपोद्यमुधते स्वाहे सुधद्य सुदिताय स्वाहा सुवर्गीय स्वाहा लोकाय स्वाहे सुदिते हुत्वा प्रज्ञातात्रजपमित्रे
बाजिदधाति ॥१२॥ प्रजापतय एकविंशं शेउ अश्वो महानाम्निसामांतरे आग्रयणो अश्वो मा हूतं सोमभ मिषु त्यप्रा
णतो मश्नालिरइति महिमानौ म द्रातिराजतेन सर्वं सौवर्णी ओ तरं स्तर्य स्तेमहिमेति पूर्वं सादयति चंद्रमास्ते
महिमेत्युत्तरमायुर्य तस्य पवते मधुप्रियं पितादेवानांजनिता विभावसुः। रथान्तरवतं स्वधायोऽरपी च्यंभ ह्दंनमोम
स्तरइं द्विमं रसइत्यश्वस्य ग्रीवासु सौवर्णं भिष्यं प्रतिमुञ्चाग्निस्तेवाग्निसुकुरुत्वारभइति वालधानमश्वमन्वारभ्य
बहिष्पवमानं सर्पति अग्निर्मूर्द्धेत्युज्ञातारमपरूध्याश्वमुद्गीथाय परिणीते तस्मै वडवा उपरुंधति ता यद्भिहिंकुर्वो
ति स उद्गीथोय स्त्यभिहिं कुर्वंति स उपगीथ उद्गासी दद्वीमध्यो मश्निमइति ब्रातेनब्रातपलेन चैता मुञ्जा पैतीम
नुञ्जायेति सं प्रेष्यति तेनाहिरण्ये नस्तोत्रमुपाकरोति बहिस्थानेमवति नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्ये ~~[illegible]~~ इति
वेतसशाखया अश्वतूपरगोमृगान् अग्निष्ठ उपाकरोति येषां चान्नादिष्टो देशः कृष्णशाखयाभिहिलतरान्यश्वन्नश्वेपर्यग्या
नाग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे पौष्णमन्वं चमुपरिष्टाद्दैं द्रापौष्णमुपरिष्टान्नग्नीवास्याग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाह्वोस्त्वा
ष्ट्रो लोमशसक्थ्यौः त्रीतिरष्ठौ बार्हस्पत्यो एवे सौर्यं मामौ श्वेतं कृष्णं च पार्श्वयोर्धाजे इषोदरमधस्तात्सौर्यं बलक्षं: राम
५ नि ष्ठेणो ज्ञातार उपश्रिश्येमां देवता ॥११७॥

पुच्छे न्यत्राग्निष्ठाद्दशाद्भ्रान: ॥१३॥ रोहितो धूम्ररोहितद्रइति नवनवपशिषु मध्ये द्वाग्नमेद्राश्मानेके समामनंत्येवमा
रण्यां स्त्वा न्यपातरालेषु धारयंती द्वाद्यराज्ञे त्वकरद्द त्येकाद्त्रादश तत्राल भ्यंते वसंताय कपिंजलानालभते ग्री
ष्मापकल विंकानू वर्षा भ्यस्तित्तिरीनू शरदेवर्तिकाहेमंताभ ककरान्शिशिराय विकिरानू कृष्णाधरमा अंतरि
क्ष्याहरंतो दिव्याः शबला वैद्युताः सिध्मास्तारकाइति पंचदशिनः कृष्णग्रीवा आग्नेया बभ्रवः सौम्या उपध्वस्ताः —
सावित्राः सारस्वत्यो वत्सतर्यः पौष्णाः श्यामाः पृश्नयो मारुता बहुरूपा वैश्वदेवा द्यावापृथिवीयाः कृष्णग्रीवा
इत्युक्तमेताऐंद्राग्नाः पृश्नयो मारुताः कृष्णा वारुणा: कायास्तूपराः अग्नये नीकवते प्रथमजानालभते मरुद्भ्यः
सांतपनेभ्यः सवात्यान्मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो बष्किहा मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः संसृष्टा मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यो मनुक्रमशानुक
कृष्णग्रीवाद्युक्तमेता ऐंद्राग्नाः प्राशृंगाऐंद्रावरुणा पा वैश्वकर्मणाः पितृभ्यः सोमवद्भ्यो बभ्रून्धूम्रानकन्नेकाशान्
पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धूम्रान्बभ्रुनीकाशान् पितृभ्योग्निष्वात्तेभ्यो धूम्रान्रोहितान्स्त्र्यंबका: कृष्णा: एषतरइत्येके॥
॥१४॥ श्वेता आदित्याः कृष्णग्रीवाद्युक्तमेता ऐंद्राग्नाबहुरूपा वैश्वदेवाः प्राशृंगाः शुनासीरीयाः श्वेता वाय
व्याः श्वेता सौर्या इति चातुर्मास्यपशवो इत्यानेकादशिनालभंते मारुतानाश्वमेधिकाश्चाग्नये नीकवत इत्या
श्वमेधिकान् सोमाय स्वराज्ञे नो वाहावनडुहाविति द्वंद्विनः उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोत्यालब्धाय स्वाहेति नि
युक्ते हुताय स्वाहेति हुते पाल्पयमाश्वमलंकुर्वंति महिषी वावाता परिवृक्ती इति शतं शतमेकैकस्याः सचिनारा
ज्जुत्रीं दीर्घाश्वो ग्याणामया ज्ञा सतम्यामस्यादुइति रुक्मं सरुक्ममणिः सुवर्णरजतसाहुद्रा वालेषु मणीना

॥११८॥ वपंति भूर्भुवरिति सौवर्णीभिर्महिषी प्राग्यरत् भुव इति राजन्या वावाता प्रत्यग्यरात् प्राक्श्रोणेः सुवरिति सामुद्रान् परिवृक्ता प्रत्यक्
श्रोणेर्लोहीभिः कुमार्यः शंखमणीनुपयच्छंत्यप्रसंग साम न नाभास्य स्वदेशा नाज्येना भ्यंजंति वसवस्त्वांजंतु गायत्रेण छंद
सेति गौल्गुलेन महिषी रुद्रास्त्वेति कासांबनेन वावाताऽदित्यास्त्वेति मौक्तिकेन परिवृक्ती। गौल्गुलवेन सुरभिरश्वमे
धउपाकृतः देवाँ उपप्रैष्य वाजिन्न्वचौ हालोकजिद् वाजकाश्वनेनेन सुरभिभिरश्वो मेधउपाकृतः। देवाँ उपप्रेष्यवा
जिन्नचौ हालोकजिन्द्वमौ स्तकृतेन सुरभिरश्वोमेधउपाकृतः। देवाँ उपप्रेष्यवाजिन्न्वचौ हालोकजिद्वे त्येते अश्व
तिमंत्रे॥१५॥ युंजंति ब्रध्नमिति दक्षिणस्यां युगधुर्ये तमश्वं युनक्ति युंजंत्यस्य काम्येति प्रतिप्रस्थी केतुं कृण्वन्नकेतवइति
रथे धजमवसृजते जीमूतस्येवेति कवचमध्वर्युः धन्वनागा इति धनुरादत्ते वक्ष्यंतीवेति ज्यामभिमन्त्रयति ते आचरंत इति
धन्वनोरार्त्नी संमृशति बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्र इति इषुधिं सुधिं निनह्यति रथे तिष्ठन्नयति वाजिन इति सारथिमभिमंत्रयते ती
व्रान्घोषान् कृण्वते वृषपाणय इति सर्वानश्वान् स्वादुषंसदः पितरो वयोधा इति तिसृभिः पितृनुपतिष्ठते ऋजीते परिवृङ्धि
नह्यत्मानं प्रत्यभिमृशन्त्याजंघंति त्यश्वाजनीमादत्ते अहिरिव भोगैरिति हस्तघ्नमभिमंत्रयते वनस्पते वीड्वंगो हि भूया इति प्रकृत
त्यामरज प्रत्यावर्त्तयेमाः केतुमद्दुंदुभिर्वावदीति दुंदुभिं तसं ह्रादयं त्याक्रान्वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी सुदं वमभिप्रयापयते तेषं
थानः सचितः स्यर्धा स इत्यध्वर्यु यजमानं वाचयति स्वयं वाजिन्नपो वजिघ्रस्वेत्यपोऽश्वमवघ्राप्य यद्वातो अपो अगमदिति प्रद
क्षिणमावर्तयते ततः प्रयाति तदवतिष्ठते वितेमुंचामीत्येतमश्वं प्रमुच्य रथवाहनं रथिरस्य नामेति रथवाहने रथमत्याधा
- यद्यौस्तेपृष्ठमित्यश्वस्य पृष्ठं समार्ष्टि लाजीं छाचीं यत्रोममां इति पत्न्यो ध्यामो नपरिश्रोषानुपवपंति यमोपन्नुसमिति
तस्येयजानां राष्ट्रं भवति॥१६॥ आक्रान्वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्तेपृष्ठमित्यश्वमभिमंत्र्य यथोपाकृतं प्रमुच्य प्रोक्ष्योपपा राम

॥११८॥

ययतियद्युपपाद्यमानो न पिबेद्भिः पश्चुरात्रीरिति पाययेत् समिद्धो अंजन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवंति मेषस्त्वापचतैरवत्विति प
र्यग्नौ क्रियमाणेऽपव्यानि जुहोति पर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजंति वडवे पुरुषीवाद्भिः पुरो नीयतेऽश्वस्य वेतसशाखायां तार्प्ये कृत्य धीवासं हि
रण्यकशिपुं चास्तीर्य सौवर्णं रुक्ममुपरिष्टात्कृत्वा तस्मिन्नश्वं तूपरगोमृगान्निधंति प्लक्षशाखास्वितरान्पशून्पाद्यामूलेन क्षौमेण वा
त्रवं संज्ञपयंति स्पंद्याभिरितरान्पशून् प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमाने दश आहुती र्जुहोति संज्ञसेवाप्यामेन साम्नाप्रस्तो
तानुपतिष्ठतेऽबे अंबाल्यंबिकेइति प्रतिप्रस्थाता पत्नीरुदानयति ता दक्षिणा केशपक्षानुद्ग्रथ्य सव्यानूरूनाघ्ना
नाश्चिन्भिरभि धून्वंत्यक्षिः प्रदक्षिणमश्वं धुवंतीः परियंत्यवंतीस्थेति सव्यानुद्ग्रथ्य दक्षिणा अश्वस्य सव्यानूरूनाघ्नाना अभिधून्वंत्य
स्त्रिः प्रतिपर्यंति प्रदक्षिणमंततो यथापुरस्तान्नवकृत्वः संपादयंत्यंबे अंबाल्यंबिके इति महिष्यश्वस्योपसंविशय॥१७॥ गणा
नांत्वागणपतिं हवामह इत्यभिमंत्र्याहं स्यालं स्याः सुरामाः कुलितस्यात्रेमाः श्वंतुरः पदोव्यतिवज्रत्रामावहादिति पदोव्यति
षज्येते तौ सहचतुरः पदः संप्रसारयावहाइति पदः संप्रसारयेते सुभगे कांपीलवासिनीति क्षौमेण वाससाऽध्वर्युर्महिषीम
श्वं च प्रच्छादयन् वृषावाजीत्यभिमंत्रयत उत्सक्थ्यामर्द गुदे हीति प्रजननेप्रजननं सन्निधायांबे अंबाल्यंबिकेइति महिष्य
श्वं गर्हते ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादिति परस्पोभिमेधंति त्रिर्महिषीं गर्हंते भिः पत्न्यो भिमेधं तउत्तरयोत्तरया चारः दधिक्राव्णो
का रिणभिति सर्वाः सुरभिमतीमृचं जपंततो आपिता पोहिष्ठेत्यपाभिर्मार्जयिता गायत्री त्रिष्टुबिति द्वाभ्यां सौवर्णाभिःसूचीभि
र्महिष्यश्वस्याऽसिपथान् कल्पयंति प्राक्क्रोडादवसुत्तराभ्यां राजतीभिर्वावाता प्रत्यक्क्रोडाद्गायत्रं त्रामेव नमुत्तराभ्यां लौहीभिः सीसाभिर्वा प
रिवृक्ती श्रोणिं तूष्णीं मुत्तरयोरसिपथान्कल्पयंति कस्त्वाछ्यति कस्त्वा विशास्तीत्यश्वस्य गुदो विध्यते शता सुव पाकृतरत्
तुपनिशाद्रनेवेतसशाखायामश्वं तूपरगोमृगाणां वपाः सादयंति॥१८॥ दक्षिणतः प्लक्षशाखास्वितरेषां पशूनां हवी

अश्वमेधप्रकरण

॥११९॥ परिवप्य महिमानौ हुत्वाश्वतूपरगोमृगाणां वपाः समवदाय संप्रेष्यति प्रजापतये ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्य वपानां मेदसामनुब्रूहि
प्रजापतये ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्य वपानां मेदसां प्रेष्येति संप्रैषो चंद्रवपयोर्मेदसामनुब्रूहि चंद्रवपयोर्मेदसां प्रेष्येति वास
मवदायेतरेषां वपाः संप्रेष्यति विश्वेभ्यो देवेभ्य उस्राणां छागानां मेषाणां वपानां मेदसामनुब्रूहि विश्वेभ्यो देवेभ्य उस्राणां
छागानां मेषाणां वपानां मेदसां प्रेष्येति संप्रैषोऽत्र तरौ महिमानौ परिवप्यौ हुत्वा चात्वाले मार्जयित्वाभिनो भिहिं ब्रह्मोद्याय पर्यु
पविशतो दक्षिणतो ब्रह्मा उत्तरतो होता किंस्विदासी पूर्वचित्तिरित्येतस्यानुवाकस्य प्रश्नाभिहोतुः प्रतिज्ञातानि ब्रह्मणो ब्रह्मण उदं
चं यजमं संज्ञापयंति प्रजापतये ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्य पाशिल्लोमच्छातिर्यगसंभिंदते: स्वकरं विशसं विशासतेति संप्रैषवल्लु
वेत्यश्वस्य लोहितं स्विष्टकृदर्थे निदधाति शफं गोमृगकंठं च माहेंद्रस्य स्तोत्रं प्रत्यभिषिंचति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति षड्
प्राजापत्याः पुरस्तादभिषेकस्य जुहोत्यमंयुरो भुवद् इति षड्प्राणभृतो व्याघ्रचर्मणि सिंहचर्मणि वाभिषिच्यते ॥१९॥ ऋषभ
चर्मभिषिच्यमानस्योपरि धारयंति सह स्त्रीबो पुरुष इति पुरुषेणानारायणेन सौवर्णेन शतमानेन शतक्षरेणाशतलेक्षु
लेन पत्तमानस्य शीर्षन्न भिनिधाय प्रजापतिं त्वा सवसे पृथिव्या नाभावंतरिक्षस्य बाहुभ्यां हिरण्योहस्ताभ्यां प्रजापतये स्त्वा
स्वाराज्येनाभिषिंचामीति महेंद्रो: सं स्नावेणाभिषिंचति वायव्यैरभिषिंचतीत्येके मधुश्च माधवश्चेति मा[illegible] स नामभि
रभिषिच्यमानमभिजुहोति वसंताय स्वाहा ग्रीष्माय स्वाहेत्यृतुभ्यः षड्विनद्रूम योजाह्नी चायच्छ एतन्यतः। योऽस्मान्न्
भिदासत्यधरं गमयातमः। धिरश्नो विस्रधो दुर्हि वृत्रस्य रुरुजं। विमन्युमिंद्र वृत्रहन्न मित्रस्याभिदासतः इति वैमृधी श्रांय
जमानो मुख्यं विमृष्ट कुर्ध्वा अस्य सन्निपो भवंतीति प्राजापत्याभिरा प्रीभिरभिषिच्यमानस्ये हस्तां गृह्णाति प्रजापतिश्चरति गर्भे
अंतरित्येवं तस्ये प्रजापतिः प्रथमं यज्ञियानां देवानामग्रे यजतं यजध्वं। स नो ददातु द्रविणं सुवीर्यं रायस्पोषं विष्यतु
नाभिमस्मे॥ तवेमा लोकाः प्रदिशो दिशश्च परावतो निवत उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो वषति हर्य रा. ॥११९॥

हर्यमिति षड्प्राजापत्या उपरिष्टादभिषेकस्य जुहोति प्राचीर्दिशाभिति षड्वा पानभृतो ऽत्र यजमानो जागतान्विष्णुक्र
माक्रामति ॥२०॥ पश्चात्कालउत्तरतउपविशदग्ने वै तस्ये कूटे ऽश्वं प्रांचं यथा लिंगं चिनोत्येनं पुरस्तात्त्वत्यं च तूपरं प
श्चात् प्राचीनं गोमृगं दक्षिणतः क्षत्रात्वाक्षितराज्यम्यस्य नासाद्यमिति वपाकर्माह्हविषह्यत्वं ततो नमत्या क्राचा
जी कर्मैरित्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमिति वै तस्येन कूटे नाश्वतूपरगोमृगाः श्रपयन्ति कुत्वा कुत्ते तु वैदाय
स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्यश्वमभिजुहोत्यकूटे मनुप्रहरतीत्ये ऽश्वस्य कृतस्य गंधमाजिघ्रंति सर्वे ते पुण्यलोकाम
यंतीति विज्ञायते हविषा प्रचर्या अवमवदानं कृत्वास्ते गां दृष्ट्राभ्यां मंडूकान् जंभ्येभिरित्येतैश्चतुर्दशभिरनुवाकैः
प्रतिमंत्रं शरीरहोमां जुहोति द्विवाकीर्त्य पंचदशाभरणे नुवाक्यं षोडशं द्यौस्ते पृष्ठमित्येतं सप्तदशमाज्येनैव म
हं कंदः प्रथमं जायमान इत्येतैस्त्रिभिरनुवाकैः षड्भिः शतमश्वस्तोमीयां जुहोति क्रमैरत्यक्रमीदिश्वेतताषड्भिः शीम
महद्राजुहोतीत्येक इमानुकं भुवना सीषधामेति द्विपदा अंततो ऽश्वस्य लोहितेन स्विष्टकृतं यजति ॥२१॥ गोमृगकं
ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोत्यश्वशफेन द्वितीयामयस्मयेन कमंडलुनात्ततीयां पत्नी संयाजांतमहः संतिष्ठते श्वोभूते प्रज्ञा
यते सर्वस्तोमोऽतिरात्रो ह्वद्दक्षामाप्सुकाले गव्यानेकादशिनानालभंते प्राजापत्यान्वैश्वदेवान्वा प्राजापत्यमृषभं तूप
रं सर्वरूपं सर्वेभ्यः कामेभ्यो द्वादश राजुपालंभ्यं समानमान भ्रथा दवभृथेन प्रचर्य त्रैयंबकं शीर्षं विषं खलतिं वि
क्लिधं शुक्लं पिंगाक्षं तिलकालं भक्त भृथमभ्यवनीयतस्य मूर्धं जुहोति मृत्यवे स्वाहा भ्रूणहत्यायै स्वाहा जुंबकाय
स्वाहेति तिस्र स्त स्मैशतानो मुखं च ददाति शतेन तानो मुखं चेत्येके स हतु एपकृता पापकृतश्च ह स्तसंरे व्याभाभिम

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

भ्युदायंति सर्वैः पुण्यकालोभमंतीति विज्ञायते सौरीर्नवश्वेतागव्या वशा अन्नूबंध्या भवंत्यथैकेषां रोहिणीरैंद्रीः सौरीः श्वे
ताः शितिपृष्ठा बार्हस्पत्या अत्रयाद्दृग्दृग्नक्षत्रालभते छगलः कल्माषः किकिदीविर्विदीगय इति ते त्रयः त्वाष्ट्राः पात्नीवता आ
ग्नेय ऐंद्राग्न आश्विनस्ते द्वि[illegible]कपालस्य प्रालभंते॥ २२॥ अथैकेषां त्रैतानां प्रथमजं कालकाश्मश्रुविशां मध्यमे वित्रालिस्त
पश्वालभते तेषामेव मध्यमजं भूर्जे दक्षिणत उत्तमजं दधिव्याउ तत्रैतेषां पशुपुरोडाशा नग्नमेषं होतुश्चेष्टा कपाल इत्यर्द्धराहविषेभ्य
गारेऽपि मनुनिर्वपति समानं तु स्विष्टकृद्दैवमग्ने सं देवस्य प्रचेतस इति यथालिंगं याज्यानुवाक्या स्त्वै धातवी समोद्वस्य
क्षितस्याः सहस्रं ददात्युद्वसाम विज्ञालस्य पमेके समाम्नंति तद्दारु द्वादशाश्वलोदनास्तं स्थितेनिर्वपेद्द्वादशाभिर्वेक्षि अर्य
ज्ञेते तिततुतभान्कुर्या द्वादशैव ब्रह्मौदनास्तं स्थिते निर्वपेत्तेषु चरुं द्वादशानि शाता निद्दधाति पिप्पलां गोस्तन मो वासं ताद्वाय
तुभिः संवत्सरं यजंते अथैकेषामाग्नेया वासंता ऐंद्राग्ना ग्रैष्मा आग्नेया ऐंद्रा मारुताः पार्जन्या वा वार्षिका ऐंद्रावरुणाः शारदा
ऐंद्राबार्हस्पत्या हैमंतिका ऐंद्रावैष्णवाः शैशिराः संवत्सराय निवक्षस इति द्वयोर्द्वयोर्मासयोः पशुबंधेन यजेतेत्संभ
वत्येश्वमेधः॥ २३॥ पंचाहः पुरुषमेधो ब्राह्मणो राजन्यो वा यजेत यो जीवं माप्नोति सर्वा व्युष्टी सु वपंतु त एकादशासु
स्पेषेकादशाग्नीषोमीयाः पंचशारदीयवदुत्तान्य अग्नीषोमीयो पोत्तमो देवस्य वितस्सवितुर्विश्वानि देव सवितरिति तिस्रः
सावित्रीर्हुत्वा मध्यमेऽहन्यग्नुपाकरोति द्वामानेकादशिनानुपाकृत्य पुरुषान्ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभत इत्येतद्यथा समाम्ना
तं तान्सूपांतराळे बुधारयंत्पुपाहृतान्दक्षिणतोवस्थाप्य ब्रह्मा सहस्रशीर्षा पुरुष इति पुरुषेण नारायणेन परा चानुवा—
सति पर्यग्निकृतानुदीचीनी त्वोत्सृज त्याज्येन तद्देवता आहुतीर्हुत्वा ह्यैरेकादशिनैः संस्थापयति दक्षिणाकाले यद्द्या राम·

MEMORIAL